

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ (Τ.Ε.Ι.) ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

“Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Η ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1980-1995”
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000
ΠΑΤΡΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ :
Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

ΤΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ:
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π. ΚΑΛΚΑΝΔΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	6008
----------------------	------

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ (Τ.Ε.Ι.) ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

**"Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Η ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1980 – 1995"
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000
ΠΑΤΡΑ**

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ:

Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

ΤΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π. ΚΑΛΚΑΝΔΗ

ΤΜΗΜΑ 1^ο ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο   Η Διαδικασία της Ανάπτυξης

1.1 Η ελληνική γεωργία της προενταξιακής περιόδου.	σελ 1
1.2 Η ελληνική γεωργία μετά την ένταξη στην Ε.Ε. Συγκριτικά στοιχεία με άλλες Χώρες - Μέλη.	σελ 5
1.2.1 Απασχολούμενοι	σελ 5
1.3 Ιδιαιτερότητες της ελληνικής γεωργίας και η σημασία της στην εθνική οικονομία .	σελ 6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο   Κοινή Αγροτική Πολιτική (Κ. Α. Π)

2.1 Ιστορική Αναδρομή	σελ 9
2.2 Μηχανισμοί και μέσα εφαρμογής της Κ. Α. Π.	σελ13
2.3 Η νέα Κ. Α. Π. Μετά το 1992	σελ20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο   Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Γεωργικής Ανάπτυξης

3.1 Γεωργική επένδυση	σελ 23
3.2 Επένδυση Κεφαλαίου και Παραγωγική Αποδοτικότητα	σελ 26
3.3 Γεωργική Επιχειρηματικότητα και Ανθρώπινος Παράγοντας	σελ28
3.4 Η Τεχνολογία της Παραγωγής	σελ 32

ΤΜΗΜΑ 2^ο Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο   Η Συμβολή των Πιστωτικών Ιδρυμάτων

1.1 Ιστορική Αναδρομή	σελ34
1.2 Ο Ρόλος της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (Α.Τ.Ε)	σελ 35
1.2.1. Πρόνομα που διαθέτει η ΑΤΕ	σελ 38
1.2.2. Σημερινά Προβλήματα	σελ 39
1.3 Συνεταιριστική Πολιτική	σελ 41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο   Αύξηση Κεφαλαίων

2.1 Πηγές Αντλησης Κεφαλαίων	σελ 46
2.1.1. Δωρεες και κληρονομίες	σελ 47
2.1.2. Αποταμιεύσεις	σελ 48
2.1.3. Εισοδήματα από εξω - γεωργικές Δραστηριότητες	σελ 49
2.1.4. Έσοδα από τη λειτουργία της μονάδας	σελ 50
2.1.5. Επιχορηγήσεις - Επιδοτήσεις	σελ 51
2.1.6. Δανεισμός	σελ 52
2.1.7. Επιλογή πηγής άντλησης κεφαλαίου	σελ 54
α) Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ)	σελ 55
β) Αγροτικοί Συνεταιρισμοί	σελ 56
γ) Έμποροι	σελ 58
δ) Άλλες Τράπεζες	σελ 59
ε) Ιδιώτες	σελ 59
2.2 Δάνεια	
2.2.1. Κύρια χαρακτηριστικά δανείων	σελ 60
2.2.2. Ύψος Δανείου	σελ 61
2.2.3. Επιτόκιο	σελ 63
2.2.4. Διάρκεια Δανείων	σελ 65
2.2.5. Διασφάλιση Δανείων	σελ 67
2.2.6. Κατηγορίες Δανείων	σελ 69
2.3 Αξιολόγηση Αιτημάτων Δανειοδότησης	
2.3.1 Τραπεζική Δανειοδότηση	σελ 70
2.3.2 Παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υποψη στην εξέταση αιτημάτων για δανειοδότηση	σελ 72
2.3.2.1 Φύση και μορφή της δανειοδοτούμενης μονάδας	σελ 74
2.3.2.2 Τεχνολογία	σελ 76
2.3.2.3 Το μέγεθος και η ποιότητα των παγίων περιουσιακών στοιχείων	σελ 78
2.3.2.4 Αγορά στην οποία διαθέτει τα προϊόντα	σελ 79
2.3.2.5 Ο φορέας της επιχείρησης	σελ 82
2.3.2.6 Χρηματοοικονομικά στοιχεία	σελ 83
2.3.2.7 Εργασιακές σχέσεις	σελ 85
2.3.2.8 Δαπάνες Εργασίας	σελ 85
2.3.2.9 Κρατική Πολιτική	σελ 86
2.3.2.10 Δυνατότητες Επαναδανειοδότησης	σελ 87
Επίλογος - Συμπεράσματα	σελ 89
Βιβλιογραφία	σελ 92

ΤΜΗΜΑ 1^ο

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γεωργία, της προ της ένταξης περιόδου (1960 -1980), βοήθησε σημαντικά την ελληνική οικονομία. Σημείωσε αξιόλογες επιδόσεις, δεδομένης της δραστηριότητας που αναπτύχθηκε σε εγχειοβελτιωτικά έργα και αρδεύσεις. Δεδομένου επίσης του ύψους των ιδιωτικών επενδύσεων, βελτιώθηκε σημαντικά η εκμηχάνισή της, ενώ οι εξαγωγές γεωργικών προϊόντων αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα αύξησης του αναγκαίου συναλλάγματος, συμπληρωματικού της χρηματοδότησης του τομέα της μεταποίησης.

Κατά την πρώτη δεκαετία ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η ελληνική γεωργία χαρακτηρίζεται πλέον από δευτερεύοντα ρόλο στην οικονομία. Τα υπάρχοντα προβλήματα στην διάρθρωσή της είναι πλέον ευδιάκριτα όταν επιχειρείται η σύγκρισή της με τη γεωργία στις Χώρες - Μέλη της Ε.Ε.

1.1. Η ελληνική γεωργία της προενταξιακής περιόδου

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '50 η γεωργία είχε σπουδαίο ρόλο . Συμμετείχε σημαντικά στην απασχόληση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και ο όγκος των εξαγωγών της ήταν μεγάλος. Ως αποτέλεσμα, αυξημένη υπήρξε η συμμετοχή της στη δημιουργία εθνικού προϊόντος. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '60 οι επιδόσεις της γεωργίας υστέρησαν συγκριτικά με τις αντίστοιχες του αστικού τομέα. Η συμβολή της στη διαμόρφωση ρυθμών μεταβολής του εθνικού προϊόντος και εισοδήματος αρχίζει να υποχωρεί.

Αργότερα κατά τον απολογισμό της συμβολής της στην οικονομική ανάπτυξη της δεκαετίας του '70, έχουν καταγραφεί χαμηλές αποδόσεις στην γεωργία(ζημιές στην παραγωγή, υποβαθμισμένη παραγωγή) που συμβάδιζαν με χαμηλές αποδόσεις του ΑΕΠ ενώ άριστες αποδόσεις του αστικού τομέα συμβάδιζαν με άριστες αποδόσεις του ΑΕΠ.

Στον Πίνακα 1 αναφέρεται η σημασία της γεωργίας στην εθνική οικονομία. Η επίδοσή της στην πρώτη δεκαετία ('50 - '60) είναι αξιοσημείωτη. Χαρακτηριστικά πρέπει να αναφερθεί ότι η γεωργία απασχολούσε το 1/2 του συνολικού αριθμού των απασχολούμενων (51,3%), η συμμετοχή της στις συνολικές εξαγωγές έφθανε μέχρι και το 70%, η συμβολή της τέλος στη δημιουργία ρυθμών μεταβολής στο ΑΕΠ ανερχόταν σε 27,1%. Ο πραγματοποιούμενος μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας επεφύλαξε στη γεωργία υποδεέστερο ρόλο αλλά της αναγνώρισε μια πιο ορθολογικοποιημένη παρουσία στην οικονομία. Οι αγροτικές εξαγωγές συνέχισαν την ανοδική πορεία τους, αλλά το πολυάριθμο εργατικό δυναμικό της ικανοποίησε τις αυξανόμενες ανάγκες απασχόλησης στους άλλους τομείς(στον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα).

Τα διαθέσιμα προϊόντα στην ελληνική αγορά, άρχισαν να συνθέτονται και από άλλα προϊόντα, εκτός της πρωτογενούς παραγωγής που όμως είχε προβλεφθεί κατά ένα τρόπο από την υπόγραφή της συμφωνίας σύνδεσης της χώρας μας με την ΕΟΚ (υπεγράφη το 1961 και τέθηκε σε ισχύ το 1962).

Στη συμφωνία αυτή προβλεπόταν η προοδευτική εναρμόνιση της εθνικής αγροτικής πολιτικής με εκείνη της Ε.Ε. καθώς επίσης και προτιμησιακές συμφωνίες στο

εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων. Τόσο ο οικονομικός μετασχηματισμός όσο και οι αλλαγές στις γενικότερες επιδόσεις και υφιστάμενες διαρθρώσεις της γεωργίας επηρεάστηκαν περαιτέρω από την επιλογή της σύνδεσης της χώρας μας με την Ε.Ο.Κ. καθώς επίσης και από τις συνέπειες που θα είχε η σύνδεση αυτή.

Παρά την τελωνειακή ένωση από το 1962 δεν εφαρμόστηκαν τα συμφωνηθέντα συνοδευτικά μέτρα που αφορούσαν π.χ. την εναρμόνιση της αλιευτικής πολιτικής με εκείνη της Ε.Ε. , ούτε αντλήθηκαν οι σχετικοί πόροι από το δεύτερο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο σύνδεσης. Παράλληλα οι ελληνικές εξαγωγές αγροτικών προϊόντων αντιμετώπιζαν πολλά προβλήματα στην Ευρωπαϊκή αγορά κυρίως λόγω της επιβολής αντισταθμιστικών εισφορών κατά την εξαγωγή στις χώρες- μέλη.

Όλα αυτά συνέβαιναν αντίθετα με το πνεύμα της συμφωνίας σύνδεσης, αφού οι ερμηνείες που δόθηκαν στα διάφορα πρωτόκολλα ήταν σε βάρος της χώρας. Παρόλα αυτά, η συμφωνία σύνδεσης ήταν αρκετά πρωτοποριακή γιατί απέβλεπε σε μια στενή μορφή τελωνιακής ένωσης με στοιχεία οικονομικής συνεργασίας στον αγροτικό τομέα.

Οι τιθέμενοι στόχοι ανάπτυξης της οικονομίας στη δεκαετία του '70 οδήγησαν την ελληνική γεωργία σε αναθεώρηση του ρόλου της. Ο στόχος της γρήγορης αλλά φορολογούμενης εκβιομηχάνισης είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωσή της. Το ποσοστό των απασχολούμενων από 51,3% που ήταν στη δεκαετία του '50 μειώθηκε στο 34% ενώ οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων μειώθηκαν σχεδόν στο μισό (από 66,9% σε 30,2%). Η συμβολή του αγροτικού προϊόντος στη δημιουργία ρυθμών μεταβολής του ΑΕΠ κατέληξε στο 15,1% από 27,1% που ήταν στη δεκαετία του '50. Οι προκαταρτικές συμφωνίες προς το τέλος της δεκαετίας του '70 για την πλήρη ένταξη της χώρας μας στην ΕΟΚ είχαν σημαντικές - έμμεσες και άμεσες - παρενέργειες στην οικονομική ανάπτυξη της γεωργίας. Το ενδιαφέρον για τα οικονομικά αλλά κυρίως για τα διαρθρωτικά προβλήματά της μεγάλωνε, ενώ όσο πλησίαζε ο χρόνος για την πλήρη ένταξη οι επιθυμίες για την επίλυση των προβλημάτων αυτών αλλά και για την νέα μορφή του ρόλου της έγιναν εντονότερες ιδιαίτερα για το είδος και για την κατεύθυνση της εθνικής αγροτικής πολιτικής.

Οι τιμές των αγροτικών προϊόντων γνώρισαν ουσιώδεις αυξήσεις λόγω της επερχόμενης ένταξης και της συνακόλουθης εξίσωσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο.

Συμπερασματικά η αλλαγή που παρατηρήθηκε στην περίοδο 1960 - 1980 στη συμβολή της γεωργίας στην ανάπτυξη της οικονομίας και συνεπώς οι νέες επιβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ της γεωργίας και των άλλων τομέων της οικονομίας προέκυψαν λόγω των επιδιωκόμενων στόχων στο μετασχηματισμό της οικονομίας. Παρά όμως την παρατηρούμενη τάση μείωσης της συμβολής της γεωργίας στο ΑΕΠ, στην απασχόληση και στις εξαγωγές καθώς επίσης και η μη αναλογική ανάπτυξή της σε σχέση με τον αστικό τομέα δεν την οδήγησε σε εξαφάνιση. Παράγοντες όπως η ανεργία και ο πληθωρισμός, αποτέλεσαν εμπόδια στον μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας. Όμως η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα πραγματοποιήθηκε σε βάρος τόσο της γεωργίας όσο επίσης και του δευτερογενούς τομέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συμβολή της γεωργίας στους ρυθμούς μεταβολής μεταβλητών που χαρακτήρισαν την οικονομική ανάπτυξη της μεταπολεμικής περιόδου. Μέσοι όροι

Συμβολή των μεταβλητών της γεωργίας στους ρυθμούς μεταβολής αντίστοιχων μεταβλητών της εθνικής οικονομίας	Προενταξιακή Περίοδος			Μεταενταξιακή Περίοδος	
	1950-1960	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-1994
1. Δημιουργία Α.Ε.Π.	27,1%	21,4%	15,1%	17,2%	14,61%
2. Αξία εισαγωγών	20,2%	14,5%	10%	12,5%	21,6%
3. Αξία εξαγωγών	66,9%	55,2%	30,2%	28,2%	20,7%
4. Προσφορά εργατικού Δυναμικού	51,3%	46,9%	34%	26%	22%

ΠΗΓΗ: Σαπουνάς (1991)

¹ Επίσης, " Προβλέψεις επιλεγμένων μεγεθών του αγροτικού τομέα "

Τμήμα Πρόβλεψης, Διεύθυνσης Μελετών και Προγραμματισμού, Α.Τ.Ε. για την περίοδο μετά το 1990.

1.2 Η Ελληνική γεωργία μετά την ένταξη στην Ε.Ε.

Συγκριτικά στοιχεία με άλλες Χώρες - Μέλη.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 1 στη δεκαετία του '80 το προϊόν της γεωργίας συνέβαλε κατά 17% στο ΑΕΠ συγκριτικά με τις δεκαετίες του '60 και του '70 που ήταν 21,4% και 15,1% αντίστοιχα. Πτωτικές ήταν και η πορείες των συνολικών εξαγωγών (από 30,2% σε 28,2%) και στην απασχόληση (από 34% σε 26%). Αντιθέτως παρατηρείται αύξηση στη συνολική αξία των εισαγωγών (από 10% σε 12,5%).

Παρά την φθίνουσα πορεία της γεωργίας στην Ελλάδα η σημασία δεν πρέπει να αμφισβητηθεί ούτε και στη δεκαετία του '90 αφού εξακολουθούσε να κατέχει ένα σημαντικό μέρος απασχολούμενων (1 στους 4) και η παραγωγή της εξακολουθούσε να επηρεάζει το ΑΕΠ. Η γεωργία διαδραμάτισε και εξακολουθεί να διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στην ελληνική οικονομία από ότι στις άλλες Χώρες-Μέλη της Ε.Ε. Οι συγκρίσεις μεταξύ της ελληνικής γεωργίας και της γεωργίας των άλλων χωρών δείχνουν την ιδιαιτερότητα αυτή.

1.2.1. Απασχολούμενοι

Το έτος 1980 η απασχόληση στην ελληνική γεωργία αντιπροσώπευε ποσοστό 25,3% της συνολικής απασχόλησης έναντι ποσοστού 6,6% στις χώρες - μέλη της Ε.Ε.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 2 μεταξύ των ετών 1980 και 1990 το ποσοστό αυτό μειώθηκε στην ελληνική περίπτωση κατά 16,5% έναντι 17,5% στις χώρες - μέλη της Ε.Ε.

Σύμφωνα με τον ίδιο πίνακα επίσης το ποσοστό των απασχολούμενων στην ελληνική γεωργία το 1990 (25,3%) αντιπροσωπευόταν κατά 23,6% από άτομα πλήρους απασχόλησης και κατά το υπόλοιπο 1,7% από άτομα μερικής απασχόλησης.

Στις άλλες χώρες - μέλη το ποσοστό των απασχολούμενων στη γεωργία το ίδιο έτος (6,6%) αντιπροσωπεύεται κατά 5,8% από άτομα πλήρους απασχόλησης και κατά το υπόλοιπο 0,8% από άτομα μερικής απασχόλησης. Επίσης μεταξύ των ετών

1980 και 1990, σημειώθηκε αύξηση του ποσοστού των ατόμων πλήρους απασχόλησης στην ελληνική γεωργία κατά 3,2% έναντι ποσοστού αύξησης 4,3% στις χώρες - μέλη της Ε.Ε. Αντίθετα στην ίδια δεκαετία το ποσοστό των ατόμων μερικής απασχόλησης μειώθηκε στην ελληνική γεωργία κατά 30,2% έναντι αντίστοιχης μείωσης 22,2% στις υπο σύγκριση χώρες. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 το σκηνικό φαίνεται να αλλάζει. Το 1993 σημειώνεται μείωση των ατόμων πλήρους απασχόλησης στην ελληνική και την κοινοτική γεωργία συγκριτικά με το 1990 κατά 1,7 και 2,4 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα με ισοδύναμη την αύξηση των μερικώς απασχολούμενων σε αμφότερες τις περιπτώσεις

Πίνακας 2

Η απασχόληση στην γεωργία συγκρίνοντας την Ελλάδα με την Ευρωπ. Ένωση

Μεταβλητή	Ελλάδα			Ευρωπ. Ένωση		
	1980	1990	1993	1980	1990	1993
Απασχόληση στη γεωργία ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης	30,3%	25,3%	21,3%	8%	6,6%	5,5%
Πλήρης απασχόληση στη γεωργία	90,4%	93,3%	91,6%	84,2%	87,8%	85,4%
Μερική απασχόληση στη γεωργία	9,6%	6,7%	8,4%	15,8%	12,2%	14,6%

Πηγή: Eurostat, Κατάσταση της γεωργίας στην Κοινότητα (διάφορα έτη)

1.3 Ιδιαιτερότητες της ελληνικής γεωργίας και η σημασία της στην εθνική οικονομία

Από την παράθεση των συγκριτικών στοιχείων προέκυψε η διαφορετική σημασία της γεωργίας μεταξύ των χωρών - μελών της Ε.Ε. Η χώρα μας κατατάχθηκε ως μια αναπτυσσόμενη χώρα σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ, το ΔΝΤ και τα Ηνωμένα Έθνη. Η γεωργία εξακολουθεί να αποτελεί σοβαρό παράγοντα οικονομικής ζωής και κατά συνέπεια όταν συγκρίνεται με άλλες περισσότερο αναπτυγμένες χώρες - μέλη της Ε.Ε., είναι λογικό να υπάρχουν ιδιαιτερότητες και διαφορές.

Η ελληνική γεωργία στην πρώτη δεκαετία ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα παρουσίασε σημαντικές διαφορές σε σύγκριση με τη γεωργία άλλων χωρών - μελών.

Οι διαφορές αυτές αναφέρονταν τόσο από την άποψη του παραγόμενου προϊόντος όσο και από την άποψη της απασχόλησης.

Κύριο χαρακτηριστικό της Ελληνικής γεωργίας είναι η κυριαρχία της παραγωγής της από προϊόντα φυτικής προέλευσης. Το χαρακτηριστικό αυτό εκλείπει από τη μέση κοινοτική χώρα, μιας και οι κλάδοι της φυτικής και ζωικής παραγωγής είναι ισοδύναμα αναπτυγμένοι (50% - 50%). Η διάρθρωση σε επιμέρους προϊόντα ενός εκάστου των κλάδων αποκάλυψε ότι η ελληνική γεωργία εξειδικεύεται σε προϊόντα χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας, ευάλωτα στις καιρικές συνθήκες, με μεγάλες διακυμάνσεις του όγκου παραγωγής. Το μέγεθος του ελληνικού αγροτικού τομέα είναι επίσης μεγάλο και από την άποψη των απασχολούμενων. Είναι σχεδόν τετραπλάσιο από ότι στις άλλες χώρες της Ε.Ε. Στη δεκαετία του '80 η μείωση της αγροτικής απασχόλησης δεν είναι αναλογική με εκείνη των δεκαετιών του '60 και του '70. Η εσωτερική μετακίνηση προς τα αστικά κέντρα της χώρας, στις δεκαετίες αυτές είχε ως συνέπεια την παραμονή απασχολούμενων μη παραγωγικής ηλικίας στη γεωργία και την εμφάνιση πολλών προβλημάτων. Στις υπόλοιπες όμως χώρες της Ε.Ε. παρατηρήθηκε είσοδος νέων αγροτών. Τόσο στην ελληνική όσο και στη γεωργία των άλλων χωρών - μελών σημειώθηκε αύξηση του αντίστοιχου ποσοστού ατόμων με μερική απασχόληση.

Λόγω της οικογενειακής μορφής της αγροτικής εκμετάλλευσης στη χώρα μας, η παρουσία μισθωτών στις σχετικές δραστηριότητες είναι ασήμαντη συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. Το μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσης είναι μικρό στην ελληνική περίπτωση. Η γεωργική εκμετάλλευση κατείχε το 1993 58 στρέμματα, όταν το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες ήταν 242 στρέμματα. Παρά τη βελτίωση που παρατηρήθηκε στο τέλος της δεκαετίας του '80 το μέγεθος αυτό εξακολουθεί να υστερεί σημαντικά από το αντίστοιχο κοινοτικό.

Αναμφισβήτητα, οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής γεωργίας καθιστούν επιτακτική την ανάγκη της προσαρμογής της στα κοινοτικά δεδομένα. Η βελτίωση της

ανταγωνιστικότητας των προϊόντων, το μεγαλύτερο μέγεθος της εκμετάλλευσης, ο εκσυγχρονισμός της, η εξειδίκευση σε προϊόντα υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας, η βελτίωση της σχέσης μεταξύ φυτικής και ζωικής παραγωγής, η αναγνώριση το θεσμού της μερικής απασχόλησης (part - time farming), μπορούν να βοηθήσουν στη γεφύρωση της υπάρχουσας διαφοράς μεταξύ της ελληνικής γεωργίας και της γεωργίας των χωρών - μελών και να κατευθυνθούν προς την σωστή σύγκλιση τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Το ποσοστό της γεωργίας στο Α.Ε.Π. την περίοδο 1980 -1995.

Έτος	Α.Ε.Π.	Γεωργία	Ποσοστό
1980	1.523.724	270.058	17,72 %
1981	1.859.971	329.285	17,70 %
1982	2.310.688	424.415	18,36 %
1983	2.731.903	462.769	16,93 %
1984	3.361.607	591.395	17,59 %
1985	4.135.387	713.824	17,26 %
1986	4.872.730	788.062	16,17 %
1987	5.464.645	865.124	15,83 %
1988	6.620.725	1.086.591	16,41 %
1989	7.838.252	1.279.142	16,31 %
1990	9.218.908	1.337.292	14,50 %
1991	11.071.526	1.818.917	16,42 %
1992	12.531.000	1.853.303	14,78 %
1993	14.359.099	1.982.789	13,80 %
1994	15.979.071	2.387.102	14,93 %
1995	17.816.664	2.358.766	13,23 %

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος " Μηνιαία στατιστικά Δελτία ".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1 Ιστορική Αναδρομή.

Με την υπογραφή της συνθήκης της Ρώμης το Μάρτιο του 1957 βάσει της οποίας ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, φάνηκε καθαρά ότι οι Χώρες Μέλη είχαν κατά νου περισσότερα πράγματα από την οικονομική ένωση της Ευρώπης. Επιθυμούσαν στενές σχέσεις στο διπλωματικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Επειδή όμως οι σχέσεις αυτές προαπαιτούσαν τη ρύθμιση των υπαρχουσών οικονομικών σχέσεων η οικονομική ένωση θεωρήθηκε η πιο σημαντική λεπτομέρεια που έπρεπε να επιλυθεί. Η ένωση αυτή θα επιτυγχανόταν με την σταθερή, από άποψη των διαφόρων παρεμβάσεων, λειτουργία των εθνικών αγορών και τον προστατευτισμό στο διεθνές εμπόριο. Η ενσωμάτωση της γεωργίας στα άρθρα 28 έως και 45 της συμφωνίας της Ρώμης θεωρήθηκε ως το πρώτο βασικό βήμα προς την οικονομική ένωση των συμβαλλόμενων χωρών, αφού ο ρόλος της γεωργίας στη μεταπολεμική Ευρώπη, αν και διαφορετικός, εξακολουθούσε να είναι σημαντικός. Δεδομένου ότι σε μερικές χώρες, αν όχι σε όλες το εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων διακρινόταν ήδη από τον υψηλό βαθμό προστατευτισμού, δεν είναι τυχαίο το ότι η Ευρωπαϊκή γεωργία είχε ήδη μνεία στη συμφωνία της Ρώμης. Αυτή η διαφοροποίηση των εθνικών αγροτικών πολιτικών θα έπρεπε, βάση της συμφωνίας αυτής, να ενοποιηθεί σε μία κοινώς ακολουθούμενη αγροτική πολιτική. Η αρχική συμφωνία όμως άφησε αναπάντητο το ερώτημα με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να επιτευχθούν οι στόχοι της ενοποίησης των εθνικών αγορών.

Από τη συμφωνία της Ρώμης μέχρι και σήμερα μεσολάβησαν αναρίθμητες Επιτροπές και Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κύριο σκοπό τη θεσμοθέτηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Το Συμβούλιο των Υπουργών Γεωργίας καθιερώθηκε ως ο τελικός αποδέκτης των προτάσεων αγροτικής πολιτικής της Ε.Ε., του Ευρωκοινοβουλίου, της νομισματικής και οικονομικής Επιτροπής ή με οποιοδήποτε τρόπο υλοποίηση της ΚΑΠ ικανοποιούσε τους στόχους που ρητά προβλέπονταν στο άρθρο 39 της συμφωνίας.

Οι στόχοι αυτοί αφορούσαν την αύξηση της παραγωγικότητας μέσω του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού, την ορθολογική ανάπτυξη της παραγωγής και την άριστη χρησιμοποίηση των εισροών, ειδικότερα δε του εργατικού δυναμικού στην ευρωπαϊκή γεωργία. Κύριος επιδιωκόμενος σκοπός ήταν η βελτίωση στο βιοτικό επίπεδο των απασχολούμενων στη γεωργία και η διαμόρφωσή του στα επίπεδα του αστικού τομέα. Η υπό διαμόρφωση ΚΑΠ θα έπρεπε να θέτει ως πρόσθετους εξίσου κύριους στόχους, τη σταθερότητα των αγορών, την ομαλή διάθεση της προσφοράς προϊόντων καθώς επίσης και το προσιτό επίπεδο τιμών για τον καταναλωτή. Η προς υλοποίηση ΚΑΠ θα έπρεπε να λάβει υπόψη της και μερικούς παράγοντες εξωγενώς προσδιοριζόμενους λόγω των ιδιομορφιών της αγροτικής δραστηριότητας μεταξύ των * έξι ιδρυτικών χωρών.

Τον Ιούλιο του 1958 στη διάσκεψη της Stresa, τα συμβαλλόμενα της συνθήκης μέρη συναντήθηκαν επίσημα για πρώτη φορά μετά τη συμφωνία της Ρώμης, με σκοπό την υιοθέτηση των πρώτων κατευθυντήριων γραμμών για την προς υλοποίηση ΚΑΠ. Λήφθηκαν ορισμένες πρώτες αποφάσεις σχετικές με τους προκαθορισμένους στόχους, δεδομένων των υφιστάμενων ιδιομορφιών της γεωργικής δραστηριότητας.

Με βάση τις αποφάσεις αυτές, τον Ιούνιο του 1960, η Επιτροπή των έξι υπέβαλε προτάσεις στο Συμβούλιο Υπουργών Γεωργίας, το οποίο και εξέδωσε τις γενικές αρχές για τη δημιουργία της " πράσινης Ευρώπης ".

Οι αρχές αυτές αφορούσαν τις προϋποθέσεις δημιουργίας ενιαίας αγοράς (κοινές τιμές και κανόνες ανταγωνισμού, κεντρική διαχείριση), την υιοθέτηση της κοινοτικής προτίμησης (προστασία αγορών από το εμπόριο με άλλες χώρες εκτός των έξι) και φυσικά τη χρηματοδοτική αλληλεγγύη. Από το 1962 υπήρχε ένα ενιαίο Ταμείο που παρείχε τις απαιτούμενες δαπάνες για την ΚΑΠ, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ), ενώ για τις ανάγκες της πολιτικής διαρθρώσεων το Ταμείο αυτό το 1964 διαχωρίζεται σε δύο κατευθύνσεις, σε ΕΓΤΠΕ - εγγυήσεις και σε ΕΓΤΠΕ - Προσανατολισμός.

---

* Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ιταλία

Υπήρξαν διάφορα άλλα χρηματοδοτικά όργανα, που εκ των υστέρων, αποδείχθηκαν εξίσου σημαντικά.

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕ) και το Κοινωνικό Ταμείο (ΚΤ) προϋπήρχαν από το 1965. Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) ιδρύθηκε το 1972. Μετά τον καθορισμό των γενικών κατευθυντήριων γραμμών της ΚΑΠ, δημιουργήθηκαν οι κοινές οργανώσεις αγοράς (ΚΟΑ) των επιμέρους προϊόντων που ήταν βασικά για την αγροτική οικονομία των έξι. Τα προϊόντα αυτά εξαντλούσαν σε σημαντικό βαθμό τη φυτική και ζωική παραγωγή των ιδρυτικών χωρών. Οι ΚΟΑ άλλαξαν πρότυπο με την είσοδο άλλων τριών χωρών (Ηνωμένο Βασίλειο, Δανία, Ιρλανδία) , αφού προστέθηκαν νέα προϊόντα, αυξάνοντας τον αριθμό των υφισταμένων αγορών. Η εφαρμογή των νέων κανόνων αγοράς από τις ΚΟΑ στις χώρες της Ε.Ε επέτρεψε τη μείωση στην προϋπάρχουσα διαφορά στις τιμές των αγροτικών προϊόντων μεταξύ των χωρών -μελών. Είναι πλέον μια απαραίτητη διαδικασία το Συμβούλιο Υπουργών Γεωργίας της Ε.Ε. μετά από σχετική εισήγηση της Επιτροπής να προσδιορίζει τις ετήσιες τιμές των αγροτικών προϊόντων.

Η ΚΑΠ για να εφαρμοσθεί στις χώρες- μέλη θα έπρεπε να αποτιμηθεί σε κοινό νόμισμα. Η υιοθέτηση της λογιστικής μονάδας στους τελικούς υπολογισμούς των τιμών σε εθνικό νόμισμα εγκαταλείφθηκε το 1979 και τη θέση της πήρε η Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα, γνωστή ως* ECU (European Currency Unit).

Λόγω όμως της απουσίας σταθερών ισοτιμιών στα νομίσματα των χωρών - μελών , δημιουργήθηκε ένας διορθωτικός μηχανισμός που σκοπό είχε την ευθυγράμμιση των πράσινων ισοτιμιών με τις επίσημες χρηματιστηριακές αξίες των νομισμάτων και τα νομισματικά εξισωτικά ποσά. Αν μία χώρα μέλος παρουσίαζε υποτιμημένο νόμισμα , η επιβολή αρνητικών νομισματικών ποσών στόχευε διορθωτικά για να εξαλείψει το πλεονέκτημα αυτό στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Ο μηχανισμός των εξισωτικών ποσών αργότερα τροποποιήθηκε λαμβάνοντας υπόψη

---

* Για περισσότερη ανάλυση των μηχανισμών της ΚΑΠ, σχετικά με τις αγροτονομισματικές διαχειρίσεις της Ε.Ε. μπορεί ο αναγνώστης να ανατρέξει στα Κείμενα της Επιτροπής(1986,1987) και στους Ζαρμπαρα(1991), Μπουρδάρ(1989), Μούση(1991)

του εκτός από το νόμισμα της χώρας που έχει υποτιμηθεί και το νόμισμα της χώρας που έχει ανατιμηθεί.

Στη μακροχρόνια παρουσία της η ΚΑΠ ανέπτυξε και διαρθρωτική πολιτική αφού από μόνοι τους οι βασικοί μηχανισμοί της ΚΟΑ δεν μπορούσαν να δώσουν λύσεις στις ιδιαιτερότητες της γεωργίας στις χώρες -μέλη.

Οι διάφορες « κοινωνικό - διαρθρωτικές » οδηγίες και κανονισμοί της δεκαετίας του '70 προέκυψαν κυρίως από ένα μνημόνιο για την αναδιάρθρωση της γεωργίας στην Ε.Ε. γνωστό ως σχέδιο Mansholt που υπήρχε ήδη από το 1968. Σύμφωνα με αυτό (Memorandum on the Reform of the Agriculture in the EEC) είχε κριθεί σκόπιμη η οργάνωση στην παραγωγή, η μείωση της συνολικής καλλιεργούμενης έκτασης και του βελτιώσεις στο εμπόριο αγροτικών προϊόντων, επειδή το μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσης θεωρούνταν μικρό ενώ ο απασχολούμενος πληθυσμός ήταν μεγάλος. Ο εκσυγχρονισμός των εκμεταλλεύσεων αποτελούσε την προϋπόθεση της σωστής λειτουργίας των γεωργικών αγορών. Το σχέδιο Mansholt συνάντησε σοβαρή αντίδραση από τις χώρες μέλη γι' αυτό και οι πρώτες « κοινωνικό - διαρθρωτικές » οδηγίες άρχισαν να εμφανίζονται όταν το σχέδιο αυτό ωρίμασε στις αρχές της δεκαετίας του '70.

Η δεκαετία του '80 χαρακτηρίστηκε από σημαντικά γεγονότα στην ιστορία της ΚΑΠ α) από την ένταξη της χώρας μας το 1981 και την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας το 1986 άρα και τις επιβαλλόμενες προσαρμογές της ΚΑΠ τόσο στην πολιτική των τιμών όσο και στην διαρθρωτική πολιτική, β) την διακήρυξη της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (ΕΕΠ) στο Λουξεμβούργο το Δεκέμβρη του '85 που συνοδεύτηκε αργότερα με την εκλογίκευση της ΚΑΠ το 1988. Η πράξη αυτή είχε ήδη αρχίζει να συζητείται από το 1981 με το σχέδιο Genschel-Colombo, το 1982 με το σχέδιο Spinelli και ολοκληρώθηκε με τη συνδιάσκεψη των Βρυξελλών το 1985. Η δημοσιονομική πειθαρχία, η αναλογία δηλαδή εσόδων και εξόδων στον κρατικό προϋπολογισμό και οι συνέπειες που είχε στην ΚΑΠ τέθηκε ρητά στις διαπραγματεύσεις του Fontenebleau τον Ιούνιο του 1984 και αργότερα ορίσθηκε εξαρχής με την κατάθεση του πακέτου "Delors I" το Φεβρουάριο του 1988 στις Βρυξέλλες,

γ) τον διπλασιασμό των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων που αποφασίσθηκε μέσω του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης τον Ιούνιο του 1988 και

δ) την θέσπιση και εφαρμογή κοινοτικών ενεργειών ολοκληρωτικού χαρακτήρα (ΚΑ 2088/85 περί Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων ΜΟΠ).

Εν τω μεταξύ συνεχιζόταν η ολοκλήρωση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης μέσω της υλοποίησης της Ενιαίας Αγοράς που αποτέλεσε και το πρώτο στάδιο της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ).

2.2 Μηχανισμοί και μέσα εφαρμογής της ΚΑΠ.

Οι μηχανισμοί αυτοί αναφέρονται στη σταθεροποίηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων, στην εσωτερική αγορά, στην προστασία και στη δημιουργία ανταγωνιστικότητας στο εξωτερικό εμπόριο της Ε.Ε. Η ΚΑΠ προσανατολισμένη στους ειδικότερους στόχους της Ε.Ε. σχετικά με το επιθυμητό επίπεδο των τιμών παραγωγού και καταναλωτή, τις κοινές τιμές και την ενοποίηση των εθνικών αγορών, τη σταθερότητα των τιμών και των ευεργετικών συνεπειών στο αγροτικό εισόδημα, εφάρμοσε πολλούς μηχανισμούς στήριξης στην εξωτερική και την εσωτερική αγορά.

Όσον αναφορά την αγορά των γεωργικών προϊόντων εφαρμόστηκε η **ενδεικτική τιμή παρέμβασης**. Η τιμή αυτή αναφέρεται στο επιθυμητό επίπεδο τιμής προϊόντων όπως το γάλα, τα σιτηρά, η ζάχαρη, το ελαιόλαδο κλπ. Είναι το επίπεδο τιμής που η συγκεκριμένη ΚΟΑ επιθυμεί να εξασφαλίσει στον παραγωγό. Στην κατηγορία των ζωικών προϊόντων αλλά και του κρασιού, η επιθυμητή αυτή τιμή λέγεται **τιμή προσανατολισμού**. Στο χοιρινό κρέας, η τιμή αυτή ονομάζεται ως **τιμή βάσης**. Η τιμή αυτή που η ΚΟΑ επιθυμεί να εξασφαλίσει στον παραγωγό, είναι εκείνη που θέτει σε εφαρμογή τα μέτρα παρέμβασης της ΚΑΠ στην συγκεκριμένη ΚΟΑ σε περιπτώσεις ασυμφωνίας. Δηλαδή σε καταστάσεις όπου η προσφορά ενός προϊόντος είναι υπερβάλλουσα, οπότε και η διαμόρφωση της τιμής του προϊόντος είναι χαμηλότερη από της ενδεικτικής τιμής η ΚΟΑ του συγκεκριμένου προϊόντος παρέχει την δυνατότητα στους παραγωγούς να διαθέσουν το προϊόν σε συγκεκριμένους οργανισμούς έναντι μιας προκαθορισμένης ελαχίστης εγγύησης της **τιμής παρέμβασης**. Η τιμή αυτή καθορίζεται συγχρόνως με τις προτεινόμενες τιμές

των προϊόντων και αντιπροσώπευσε στην ιστορία της ΚΑΠ ποσοστό έως και 75% της ενδεικτικής τιμής παρέμβασης

Η ΚΑΠ υλοποίησε σε περιπτώσεις υπερ-προσφοράς ενός προϊόντος και το μηχανισμό των **συμβάσεων αποθεματοποίησης**.

Έτσι το προϊόν μπορούσε να αποθηκευτεί και να διατεθεί σε άλλη περίοδο στην αγορά και τόσο οι ιδιώτες όσο και το δημόσιο μπορούσαν να αναλάβουν τις συμβάσεις αυτές, καταβάλλοντας την ενδεικτική τιμή του προϊόντος.

Σε περιπτώσεις που υπήρχε διαφορά της ενδεικτικής τιμής που προκατέβαλλαν από την τιμή διάθεσης του προϊόντος στο μέλλον, τους παρέχονταν ενισχύσεις κατά το χρόνο της αποθήκευσης αλλά και αποζημιώσεις κατά την διάθεση του προϊόντος στην αγορά, που βέβαια αναλογούσαν με το χρόνο αποθήκευσης του προϊόντος αλλά και το μέγεθος της ζημιάς.

Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι για τον καθορισμό των τιμών παρέμβασης υπάρχουν αντιπροσωπευτικές αγορές που παρακολουθείται η πορεία των τιμών του προϊόντος. Επομένως η τιμή παρέμβασης δεν είναι τίποτε άλλο παρά η σφυγμομέτρηση της αγοράς του προϊόντος.

Η πολιτική τιμών της ΚΑΠ είχε να επιδείξει και ενισχύσεις στην παραγωγή, σε μια σειρά προϊόντων, που στην αρχή της δεκαετίας του '80 θεωρούνταν "δυναμικά" όπως οι χυμοί φρούτων, τα ροδάκινα σε σιρόπι, ο ανανάς κ.α. Ενισχύσεις στον τομέα της παραγωγής πήραν και άλλες ΚΟΑ για διάφορους σκοπούς, όπως η ΚΟΑ ελαιολάδου (για να ενισχυθούν οι καλλιεργητές) και η ΚΟΑ καπνού (για να βοηθηθούν οι αγοραστές του καπνού σε φύλλα).

Η αναμόρφωση της ΚΑΠ το 1988 επέφερε περικοπές στις δαπάνες του ΕΓΤΠΕ (Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού - Εγγυήσεων) όπως η μείωση τιμών, νέα κριτήρια στις παρεμβάσεις , αυξάνοντας με αυτόν τον τρόπο τα έσοδα του ΕΓΤΠΕ μέσω φόρων εισροών ή και την εθνική χρηματοδότηση των πολιτικών της ΚΑΠ που αποφασίσθηκε. Οι αλλαγές αυτές στη λειτουργία του ΕΓΤΠΕ οδήγησαν στη θέσπιση νέων μηχανισμών άσκησης πολιτικής. Η **εισφορά συνυπευθυνότητας** καθιερώθηκε για πρώτη φορά το 1977 στην παραγωγή γάλακτος και αργότερα στα άλλα προϊόντα. Η εισφορά αυτή αφορά την μείωση των τιμών του κάθε προϊόντος στην επόμενη περίοδο εμπορίας του, όταν η παραγωγή

του στο τρέχον έτος υπερβεί ένα επίπεδο που έχει προκαθορισθεί. Επίσης θεσπίστηκε και ο μηχανισμός των **ποσοστώσεων παραγωγής** ή μηχανισμός του **σταθεροποιητή**.

Ο μηχανισμός αυτός ορίζει τη μέγιστη εγγυημένη ποιότητα προϊόντος, η υπέρβαση της οποίας οδηγεί σε συμπληρωματική εισφορά που προστίθεται στην εισφορά συνυπευθυνότητας.

Σε περιπτώσεις όπου η ποσόστωση ή ο σταθεροποιητής αναφέρεται στο προϊόν της μεταποιητικής βιομηχανίας τότε ο όρος που χρησιμοποιείται είναι **ποσοστώσεις εμπορίας**. Η κάθε χώρα- μέλος έχει το δικαίωμα της ανακατανομής της ποσόστωσης από βιομηχανία σε βιομηχανία κατά τη διάρκεια της εμπορικής περιόδου. Αναγνωρίζεται επίσης και μεταφορά της ποσόστωσης για την επόμενη περίοδο σε περιπτώσεις υπέρβασης.

Το ενδοκοινοτικό εμπόριο προστατεύτηκε από προκαθορισμένους κανόνες στη Συνθήκη της Ρώμης. Οι κανόνες αυτές είχαν σαν περιεχόμενο την δημιουργία της ενιαίας αγοράς και την προτίμηση στα προϊόντα που παράγονταν από τις χώρες- μέλη.

Δεδομένων των κανόνων αυτών, εξαφανίστηκαν σταδιακά οι δασμοί, οι περιορισμοί και τα διάφορα πριμ εξαγωγής που αντιτίθονταν στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Η αρχή της **κοινοτικής προτίμησης** εφαρμόστηκε για την προστασία της κοινοτικής αγοράς από εισαγωγές σε χαμηλότερες τιμές και γενικά από ανεπιθύμητες διακυμάνσεις διεθνώς. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν διάφοροι μηχανισμοί προστασίας. Οι ρυθμιστικές παρεμβάσεις άρχιζαν στα σύνορα της Ε.Ε. με την εφαρμογή της **τιμής κατωφλίου**.

Η τιμή του εισαγόμενου προϊόντος διαμορφωνόταν έτσι ώστε να ταυτίζεται με την ενδεικτική τιμή που όριζε σε κάθε περίοδο εμπορίας το αντίστοιχο Συμβούλιο Υπουργών της Ε.Ε. τόσο για τα γεωργικά προϊόντα όσο και για τα υπόλοιπα. Η διαφορά της ενδεικτικής τιμής από την τιμή του εισαγόμενου, η τιμή κατωφλίου, προσδιόρισε έναν από τους ίδιους προϋπολογισμούς της Ε.Ε. Οι ρυθμιστικές παρεμβάσεις της ΚΑΠ στα σύνορα αφορούσαν επίσης το θέμα της θέσπισης των εξαγωγικών επιδοτήσεων που σκοπό είχαν την εξίσωση των υψηλότερων κοινοτικών τιμών με τις χαμηλότερες αντίστοιχες διεθνείς τιμές.

Επίσης οι παρεμβάσεις αναφέρονταν σε ένα **σύστημα ανασχέσεων** στα σύνορα, στις περιπτώσεις που η τιμή κατωφλίου ήταν μικρότερη της διεθνούς τιμής. Στις περιπτώσεις αυτές εισπράττονταν εισφορά για την εξίσωση των τιμών εξασφαλιζόμενης επίσης της απορροφητικότητας του εισαγόμενου προϊόντος στην αγορά της Ε.Ε.

Στα μέτρα αυτά διασφάλισης οι διεθνείς τιμές θεωρούνταν ικανοποιητικές μόνο σε περίπτωση που ήταν ίσες ή μεγαλύτερες από την τιμή κατωφλίου.

Επιπροσθέτως η Ε.Ε. ακολούθησε την πρακτική των χωρών - μελών και σύναψε συμφωνίες με τρίτες χώρες για ορισμένα προϊόντα όπου οι διάφοροι δασμοί εισαγωγής μειώνονταν κατά ένα προκαθορισμένο ποσό, ανάλογα με το προϊόν και τη συμφωνία. Για τον υπολογισμό των εισαγωγικών εισφορών αλλά και των εξαγωγικών επιδοτήσεων η Ε.Ε. δεχόταν υποδείξεις και προτάσεις από τις εμπλεκόμενες στο εμπόριο χώρες- μέλη. Όμως εάν οι τιμές που προτείνονταν στα όργανα αποφάσεων της Ε.Ε. δεν αντανakλούσαν τα προσδοκώμενα επίπεδα, τότε εφαρμοζόταν οι **τιμές αναγωγής**. Στα πλαίσια της ΚΑΠ υπήρξαν **ρήτρες διασφάλισης** για τις εισαγωγές αγροτικών προϊόντων από τρίτες χώρες. Οι ρήτρες αυτές εφαρμοζόταν σε καταστάσεις όπου η ΚΟΑ του συγκεκριμένου προϊόντος απειλούνταν άμεσα από εισαγωγές.

Ένας πρόσθετος μηχανισμός προστασίας που λειτούργησε κυρίως στο εμπόριο εντός των χωρών της Ε.Ε. ήταν τα * Νομισματικά Εξισωτικά Ποσά. Τα ποσά αυτά αντιστοιχούσαν σε φόρο κατά την εξαγωγή και σε επιδότηση κατά την εισαγωγή, όταν το νόμισμα μιας χώρας - μέλους είναι υποτιμημένο σε σχέση με τις ισοτιμίες άλλων νομισμάτων των υπολοίπων χωρών (αρνητικά ΝΕΠ) . Στο εξωτερικό εμπόριο με τρίτες χώρες όλες οι εισφορές εισαγωγών και οι επιδοτήσεις εξαγωγών προσαρμόζονταν με τα ισχύοντα ΝΕΠ. Σε μια χώρα, όπως η χώρα μας, η επιβολή αρνητικών ΝΕΠ σε συνδυασμό με την υπέρμετρη αξία εισαγωγών σε σχέση με τις εξαγωγές ενός συγκεκριμένου προϊόντος (π.χ. βοδινό κρέας) δημιουργούσε τιμαριθμική και συναλλαγματική ωφέλεια. Τα ΝΕΠ με στόχους όπως η ολοκλήρωση

---

* Τα εξισωτικά ποσά προσχώρησης αποτέλεσαν ένα πρόσθετο μηχανισμό τόσο κατά την πρώτη διεύρυνση(Ηνωμένο βασίλειο, Δανία, Ιρλανδία), όσο και κατά τις επόμενες(Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία)

της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς και η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) οδηγήθηκαν αναγκαστικά προς την οριστική εγκατάλειψη.

Η ΚΑΠ άσκησε με ιδιαίτερη βαρύτητα και μέτρα διαρθρωτικής κατεύθυνσης. Τα μέτρα αυτά που αναφέρονταν έμμεσα στις υφιστάμενες ΚΟΑ αφορούσαν τρόπους δράσης στο σύνολο της Ε.Ε.

Προέκυπταν μέσω της θεσμοθέτησης και εφαρμογής ενός σημαντικού αριθμού οδηγιών (ΟΔ) και κανονισμών (ΚΑ). Οι καλούμενες «κοινωνικό -διαρθρωτικές οδηγίες» της ΚΑΠ είχαν θεσπιστεί από το 1972.

Οι οδηγίες αυτές αφορούσαν κοινές ενέργειες σε όλες τις χώρες- μέλη που σκοπό είχαν την ενίσχυση των επενδύσεων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τη βελτίωση των όρων εμπορίας, την ανανέωση του πληθυσμού και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, την ενίσχυση για την επαγγελματική κατάρτιση των γεωργών και των συμβούλων τους και τη δημιουργία προϋποθέσεων έξω - γεωργικής απασχόλησης. Το 1975 τα προαναφερόμενα μέτρα συμπληρώθηκαν με άλλα μέτρα που στόχευαν στην επίλυση των ειδικότερων προβλημάτων που αντιμετώπιζαν περιοχές της Ε.Ε. με ιδιαίτερα φυσικά και οικονομικά χαρακτηριστικά (ορεινές και μειονεκτικές περιοχές). Από τα μέτρα αυτά η χώρα μας υιοθέτησε αρκετά και προσέφυγε στην εφαρμογή πολλών ΚΑ και ΟΔ που θεσπίστηκαν και για την περίπτωση της αλλά και για την αναδιάρθρωση των παραγωγικών και άλλων συναφών δομών.

Μετά τον πρώτο γύρο διαρθρωτικής πολιτικής η ΚΑΠ του 1985 έκανε και δεύτερο. Έχοντας αποκτήσει εμπειρία ως προς την αποτελεσματικότητα των διαρθρωτικών μέτρων, θέσπισε ένα νέο πλαίσιο δράσης του οποίου οι ειδικότερες πράξεις συνεχίζονται μέχρι και σήμερα με προοπτικές περαιτέρω εφαρμογής. Οι πράξεις αυτές συνοψίζονται στις εξής:

πρώτον: στην αντικατάσταση των σχεδίων ανάπτυξης με σχέδια βελτίωσης των εκμεταλλεύσεων. Τα σχέδια βελτίωσης αναφέρονται στην αποδοτικότητα, την ποιότητα του προϊόντος, την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και το σεβασμό προς το περιβάλλον,

Δεύτερον: στην ενθάρρυνση της στήριξης της γεωργίας των μειονεκτικών περιοχών,

Τρίτον: στην καθιέρωση ενισχύσεων για την είσοδο νέων αγροτών,

Τέταρτον: στην αύξηση και αναπροσαρμογή των ενισχύσεων για την επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών,

Πέμπτον: στην εκμετάλλευση όταν παρατηρούνται «διαρθρωτικά πλεονάσματα»,

Έκτον: δεδομένης της αποτελεσματικότητας των μέτρων, που αποσκοπούν στη βελτίωση των διαρθρώσεων εμπορίας και μεταποίησης των γεωργικών προϊόντων, τα μέτρα αυτά παρατείνονται, διευρύνονται ή σταματούν να εφαρμόζονται ανάλογα.

Έβδομον: ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα ολοκληρωτικά προγράμματα ευρείας κλίμακας που περιέχουν εκτός της γεωργίας και άλλους τομείς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Μηχανισμοί της ΚΑΠ κατά ομάδες προϊόντων και βασικές μορφές οργάνωσης των ΚΟΑ

Μηχανισμοί της ΚΑΠ κατά βασική μορφή οργάνωσης ΚΟΑ	Ομάδες προϊόντων
Α: ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ A1. Παρέμβαση A2 Εισφορά συνυπευθυνότητας Σταθεροποιητής, Ποσοτώσεις Εμπορίας A3 Αποθεματοποίηση A4 Απόσυρση	A1: Όλες οι ΚΟΑ, καθώς και προϊόντα μεταποίησης (ΚΑ 3033/80). A2: Σιτηρά, Ζάχαρη, Ελαιόλαδο, Σπόροι Σόγιας, Καπνός Βαμβάκι, Οπωρολαχανικά, Όσπρια για ζωοτροφή, Γαλακτοκομικά προϊόντα A3: Ζάχαρη, Ελαιόλαδο, Μεταποιημένα οπωροκηπευτικά, Γαλακτοκομικά προϊόντα, προϊόντα αλιείας A4: Νωπά οπωροκηπευτικά, ΚΟΑ αλιείας
Β: ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ B1 Εισφορές στις εισαγωγές, Επιστροφές στις εξαγωγές, Μέτρα διασφάλισης B2 Ρήτρες διασφάλισης Προτιμησιακές συμφωνίες Συμφωνίες αυτοπεριορισμού B3 Νομισματικά Εξισωτικά Ποσά	B1: Όλες οι ΚΟΑ γεωργίας και ΚΟΑ αλιείας B2: Σιτηρά, Ρύζι, Ζάχαρη, Ελαιόλαδο, Οπωροκηπευτικά, Βοδινό κρέας, Αιγοπρόβειο κρέας, Γαλακτοκομικά Προϊόντα, ΚΟΑ αλιείας. B3: Σιτηρά, Κρασί, Ζάχαρη, Ελαιόλαδο, Οπωροκηπευτικά, Βοδινό κρέας, Αιγοπρόβειο κρέας, Χοιρινό κρέας, Γαλακτοκομικά Προϊόντα, Κρέας πουλερικών και αυγά.
Γ: ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ Γ1 Παραγωγής Γ2 Κατανάλωσης Γ3 Κατ' αποκοπή	Γ1: Σιτηρά, Ζάχαρη, Ελαιόλαδο, Μεταποιημένα Οπωροκηπευτικά, Βοδινό κρέας, Γ2: Ελαιόλαδο, Γαλακτοκομικά Προϊόντα Γ3: Λυκίσκος, ΚΟΑ Αλιείας

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή(1986-'87)

Υπουργείο Γεωργίας (1989)

2.3 Η «νέα» Κ. Α .Π. Μετά το 1992.

Η καινούργια ΚΑΠ που υιοθετήθηκε με τις αποφάσεις του Συμβουλίου των Υπουργών Γεωργίας στις 21 Μαΐου 1992, σταματά να υλοποιεί τις ιδέες και τις προτάσεις της Επιτροπής της Ε.Ε. τις σχετικές με τον νέο προσανατολισμό της πολιτικής στήριξης και ενίσχυσης της κοινοτικής γεωργίας. Η νέα πολιτική θέτει στόχους που πρόκειται να εξυπηρετήσουν την Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης, η οποία αποτελεί μια από τις σημαντικότερες διακηρύξεις της συνθήκης του **Maastricht** (η οποία υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992).

Η «νέα» ΚΑΠ δεν αναφέρεται πλέον στις γενικές αρχές για τη δημιουργία της "πράσινης" Ευρώπης ούτε επιδιώκει τη δημιουργία ενιαίας αγοράς με κοινούς κανόνες ανταγωνισμού και εξυπηρετούμενους στόχους. Δεν επιθυμεί να εξυπηρετήσει στόχους βελτίωσης της αυτάρκειας των αγροτικών προϊόντων στην Ένωση όπως τον Ιούνιο του 1960. Βέβαια δεν υπάρχει και η σχετική χρηματοδοτική ευχέρεια που είχε η "παλιά" ΚΑΠ αφού οι πόροι του ΕΓΤΠΕ-Ε παρουσιάζονται συγκρατημένοι συγκριτικά με εκείνους που προσφέρονταν παλαιότερα. Στη νέα ΚΑΠ διαφορετική είναι και η αποστολή των διαρθρωτικών ταμείων που πλέον προσανατολίζονται αυστηρά στη σύγκλιση των οικονομιών των χωρών- μελών. Για την επικράτηση των διεθνών ανταγωνιστικών συνθηκών και στον αγροτικό τομέα, αναβαθμίζεται για άλλη μια φορά ο ρόλος του ΕΓΤΠΕ-Π καθώς και ο αντίστοιχος του Περιφερειακού Ταμείου της Ε.Ε. Ταυτόχρονα το ΕΓΤΠΕ-Ε συνεχίζει τη λειτουργία του με τις υπάρχουσες ΚΟΑ των προϊόντων και με την προοπτική αναθεώρησης ή ίδρυσης νέων ΚΟΑ αλλά με σαφή την τάση "παγώματος" στις τιμές παρέμβασης στις κοινοτικές αγορές και κατάργησης των εξαγωγικών επιδοτήσεων. Η ΚΑΠ '92 διατηρεί τους υπάρχοντες μηχανισμούς της παλιάς ΚΑΠ, προσαρμοσμένους όμως στο νέο επιδιωκόμενο στόχο της, τον ανταγωνισμό στις διεθνείς αγορές. Ως εκ τούτου οι μηχανισμοί της, οι σχετικοί με τις συμβάσεις αποθεματοποίησης, τις ενισχύσεις μη δυναμικών προϊόντων, τις τιμές απόσυρσης και τις εξαγωγικές επιδοτήσεις αρχίζουν να ελαχιστοποιούνται στη χρήση τους από το 1992.

Αντιθέτως η εφαρμογή μηχανισμών σχετικών με τις ποσοστώσεις παραγωγής και εμπορίας και την εισφορά συνυπευθυνότητας παραμένει στα προϊόντα που προβλεπόταν. Λόγω του επαναπροσδιορισμού της ΚΑΠ από τους νέους στόχους που εξυπηρετούν την ολοκλήρωση της ΟΝΕ, τα Νομισματικά Εξισωτικά Ποσά(ΝΕΠ) στο αγροτονομισματικό σύστημα αλλάζουν τον τρόπο που λειτουργούν.

Πιο συγκεκριμένα από το 1993 και μετά τα ΝΕΠ λειτουργούν σε μηνιαία ή σε 10ήμερη ή ακόμα και σε 3ήμερη βάση, ανάλογα με τη συχνότητα διολίσθησης της δραχμής. Δεν ισχύουν για ολόκληρη την εμπορική περίοδο όπως και παλιότερα. Ο επαναπροσδιορισμός των ΝΕΠ οδηγεί σε αυτόματη αναπροσαρμογή της "πράσινης" ισοτιμίας κάθε φορά που θα υπάρχει διολίσθηση (ή αλλιώς υποτίμηση) της χρηματιστηριακής αξίας της δραχμής έναντι του ECU. Συμπερασματικά λοιπόν όσο συχνή θα είναι η υποτίμηση της δραχμής, τόσο συχνές θα είναι και οι δραχμικές αυξήσεις των τιμών των αγροτικών προϊόντων, ανεξάρτητα από τον καθορισμό των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Το γεγονός είναι ότι η ΚΑΠ '92 επηρεάστηκε από τις τάσεις και απόψεις που παρουσιάστηκαν στις συζητήσεις της GATT(General Agreement of Taxes and Trade). Η πορεία των εμπορικών διαπραγματεύσεων στα πλαίσια της GATT, από το 1947 μέχρι και την δεκαετία του '90, χαρακτηριζόταν από μια τάση απομάκρυνσης από τον εμπορικό προστατευτισμό. Γι' αυτό οι γύροι της GATT(Γύρος Γενεύης 1947 και 1956, Γύρος Ντίλλον 1960-1962, Γύρος Κέννεντυ 1963-1967, Γύρος Τόκιο 1973-1979, Γύρος Ουρουγουάης 1986 και μετά) σκοπó είχαν να καταστήσουν σαφές να καταστήσουν σαφές ότι κάθε συμβαλλόμενο μέλος έχει την ίδια εμπορική μεταχείριση με εκείνη που παρέχεται στο "πλέον ευνοούμενο κράτος"

Η νέα ΚΑΠ που υλοποιείται μέσω της ψήφισης των συγγενών κανονισμών, χαρακτηρίζεται από περικοπές στις εξαγωγικές επιδοτήσεις, από κίνητρα της αγροτικής παραγωγής και των καλλιεργούμενων εκτάσεων καθώς για μείωση των απασχολούμενων στη γεωργία. Αναγνωρίζει τον αγρότη όχι μόνο ως παραγωγό, αλλά και ως κάτοικο περιοχής που πρέπει να αναπτυχθεί οικονομικά και κοινωνικά.

Προβλέπει πάγωμα τιμών στις περισσότερες ΚΟΑ προϊόντων έναντι αποζημιώσεων που συναρτώνται άμεσα με την καλλιεργούμενη έκταση που τίθεται εκτός παραγωγικής διαδικασίας.

Η ΚΑΠ '92 υλοποιείται μέσα από τον επαναπροσδιορισμό του ΕΓΤΠΕ-Ε και από νέες προικοδοτήσεις των διαρθρωτικών ταμείων της Ένωσης του ΕΓΤΠΕ-Π και του περιφερειακού Ταμείου. Η νέα αγροτική πολιτική είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το δεύτερο πακέτο Delors ή εναλλακτικά με το II Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης(1994-1999) οι χρηματικοί πόροι του οποίου πρόκειται να εξυπηρετήσουν ολοκληρωμένα σχέδια ανάπτυξης περιοχών της χώρας σε πολλούς τομείς αναφοράς.

Η ΚΑΠ'92, όπως προσδιορίστηκε στις 21 Μαΐου 1992, δημιουργήθηκε από τις αδυναμίες της παλιάς, τις σχετικές με τις επιζητούμενες βελτιώσεις των γεωργικών διαρθρώσεων. Επίσης προέκυψε από πιέσεις για την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου από την GATT, το βεβαρημένο του κοινοτικού προϋπολογισμού ως προς το σκέλος των δαπανών του για τη γεωργία, την εμφάνιση ανεπιθύμητων πλεονασμάτων παραγωγής, από την επιβάρυνση τιμών που αντιμετώπισαν οι Ευρωπαίοι καταναλωτές αλλά και από τους φόρους που επωμίσθηκε. Επίσης από την περιβαλλοντολογική αλλοίωση, λόγω της αλόγιστης χρήσης λιπασμάτων και την έντονη επιθυμία που παραμελήθηκε από την παλιά ΚΑΠ, για μείωση της αγροτικής παραγωγής μέσω της εντατικοποίησης των καλλιεργειών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

3.1 Γεωργική Επένδυση

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον όρο και το ρόλο της Γεωργικής Επένδυσης θα πρέπει να αναφερθούμε στους παράγοντες που την καθορίζουν οι οποίοι ανάγονται στην απορροφητική ικανότητα κεφαλαίου από τις επιχειρήσεις, στην διαθεσιμότητα και το κόστος του χρηματικού κεφαλαίου και στην ύπαρξη μηχανισμού κατανομής κεφαλαίου.

Απορροφητική ικανότητα επενδύσεως κεφαλαίου . Το ζήτημα που τίθεται προς επίλυση εδώ, είναι η δυνατότητα εκ μέρους των μονάδων να χρησιμοποιήσουν αποδοτικά το κεφάλαιο που τους προσφέρεται. Ο βαθμός απορρόφησης του προσφερομένου κεφαλαίου όπως είναι φυσικό άλλωστε διαφέρει και μάλιστα επηρεάζεται από ορισμένους λόγους:

α) Από το μέγεθος της αγροτικής εκμεταλλεύσεως, το οποίο όταν είναι μικρό δημιουργεί σοβαρές τεχνικές αδαιρετότητες και επομένως μειωμένης απόδοσης, όσον αφορά την μηχανοποίηση των εργασιών, πράγμα που συμβαίνει στις περισσότερες δραστηριότητες της ελληνικής γεωργίας. Στο αποτέλεσμα αυτό οδηγεί και ο κατατεμαχισμός του γεωργικού κλήρου.

β) Από την ικανότητα των παραγωγών να στρέφονται προς νέες, περισσότερο αποδοτικές μορφές παραγωγής. Για παράδειγμα οι γεωργοί χαμηλού εισοδήματος δύσκολα ανταποκρίνονται στις μεταβολές της τεχνολογίας. Πρέπει όμως να γίνει κατανοητό ότι όταν επενδύεται κεφάλαιο για αναπτυξιακούς σκοπούς, αυτό σημαίνει αναγκαστικά ότι θα υπάρχουν και τεχνολογικές βελτιώσεις οι οποίες όμως θα βοηθήσουν στο να αντισταθμιστούν οι μειωμένες αποδόσεις.

γ) Από το κόστος και τις δυσκολίες που υπάρχουν όταν παρουσιάζεται βελτίωση στην τεχνολογία της παραγωγής δεδομένου ότι η βελτίωση αυτή γίνεται πάνω στα ήδη υπάρχοντα και βελτιωμένα κεφαλαιουχικά στοιχεία. Η απόφαση

γίνεται περισσότερο δύσκολη όταν αντικαθίστανται το εργατικό δυναμικό με άλλο περισσότερο ενημερωμένο στις νέες τεχνολογίες, για να αναλάβει την αυτοματοποίηση των εργασιών που όμως κοστίζει περισσότερο. Μάλιστα έχει αποδειχθεί ότι για την ελληνική γεωργία οι γεωργικές επενδύσεις επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών.

δ) Από τον βαθμό εμπορικοποίησης της παραγωγής.

Η επίδραση των περιοριστικών αυτών παραγόντων γίνεται ακόμα πιο φανερή από το χαμηλό ποσοστό ζήτησης για επενδύσεις κάτω από την σημερινή οργανωτική δομή της ελληνικής γεωργίας.

Εξετάζοντας της δυνατότητες ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας σε σχέση με την αποδοτική απορρόφηση κεφαλαίου θα μπορούσε να ειπωθεί ότι δύο είναι οι βασικοί παράγοντες περιορισμού της: 1) η περιορισμένη διαθεσιμότητα γεωργικού εδάφους και 2) η κυριαρχία της μικρής οικογενειακής γεωργικής εκμετάλλευσης.

Επίσης η ζήτηση άρα και η συσσώρευση κεφαλαίου από τις γεωργικές επιχειρήσεις εξαρτάται από: α) Τις γνώσεις των γεωργών και την τεχνική και οικονομική δυνατότητα εφαρμογής νέων μεθόδων παραγωγής, β) Τη διαθεσιμότητα χρηματικού κεφαλαίου για την αποτελεσματική ικανοποίηση της ζήτησης για παραγωγικά αγαθά, γ) Το θέμα αν το γεωργικό έδαφος μπορεί να μεταβιβασθεί και δ) την ύπαρξη σωστών θεσμών και κατάλληλων πιστωτικών ιδρυμάτων.

Προσφορά κεφαλαίου. Η προσφορά κεφαλαίου είναι δύο ειδών: η φυσική και η χρηματοδοτική.

Όσον αφορά τα φυσικά κεφαλαιουχικά στοιχεία, βασικός παράγοντας είναι το κόστος τους δεδομένου ότι η ανάπτυξη και η εμπορικοποίηση της γεωργικής παραγωγής συνδέεται άμεσα με το σχετικό μέγεθος των εκτός της εκμετάλλευσης παραγομένων παραγωγικών εισροών και συνεπώς με το κόστος κατά μονάδα κεφαλαίου σε πραγματικούς όρους.

Όσον αφορά όμως τη διαθεσιμότητα του χρηματικού κεφαλαίου, το θέμα συνδέεται άμεσα αφενός με τις δυνατότητες αποταμίευσης από μέρους των παραγωγών και αφετέρου επειδή πρόκειται για μικρές, ως επί το πλείστον, μονάδες στην αποτελεσματική λειτουργία του πιστοδοτικού συστήματος, ιδιαίτερα στον τομέα της αγροτικής πίστης.

Η διάθεση χρηματικού κεφαλαίου είναι ιδιαίτερα ζωτική, από άποψης ανάπτυξης, γιατί καθορίζει τις δυνατότητες ως προς :

α) Την ανταπόκριση και την ταχύτητα με την οποία προσαρμόζονται στις μεταβολές των συνθηκών αγοράς,

β) Τον βαθμό εντάσεως στη χρησιμοποίηση του γεωργικού εδάφους,

γ) Τις δυνατότητες επένδυσης σε κεφαλαιουχικά στοιχεία, πάγια και αναλώσιμα,

δ) Τις δυνατότητες αλλαγής τεχνολογίας παραγωγής και επεξεργασίας του

προϊόντος ε) Την κινητικότητα των κεφαλαιουχικών στοιχείων, περιλαμβανομένου

και του εδάφους, μεταξύ των γεωργικών μονάδων. Η ανυπαρξία π.χ.

μακροπρόθεσμης κτηματικής πίστης, για την αγορά γεωργικού εδάφους, αποτελεί

βασικό εμπόδιο στην επίτευξη ενός βασικού σκοπού όπως είναι η συνένωση του

αγροτικού κλήρου και η αύξηση του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων

Μηχανισμός Κατανομής. Οι ιδιαιτερότητες της γεωργικής παραγωγικής

διαδικασίας, σε μορφή χρόνου, γεωγραφικού χώρου και παραγωγικής οργάνωσης

περικλείουν προβλήματα θεσμικών και οργανωτικών προσαρμογών, τόσο από

προσφορά όσο και από ζήτηση κεφαλαίου.

Ο μηχανισμός κατανομής του κεφαλαίου είναι κατά βάση θέμα οργάνωσης και

αποδοτικής λειτουργίας των αντίστοιχων θεσμών και ιδιαίτερα του τραπεζικού

συστήματος, εν όψει των περιορισμένων δυνατοτήτων αποταμίευσης των μικρών

γεωργών. Η ανάγκη για δημιουργία ειδικών πιστοδοτικών ιδρυμάτων

προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητες της γεωργίας δημιουργήθηκε αμέσως μετά τις

αγροτικές μεταρρυθμίσεις και τη δημιουργία μικρών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων.

Στη δυτική Ευρώπη η ανάγκη αυτή αντιμετωπίστηκε στη αρχή με την δημιουργία

ειδικών γεωργικών πιστωτικών συνεταιρισμών.

Ο θεσμός όμως των ειδικών τραπεζικών ιδρυμάτων αγροτικής πίστης

δημιουργήθηκε στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες κατά το τέλος της

δεκαετίας του 1920 σαν αποτέλεσμα της ευρείας αγροτικής μεταρρύθμισης η οποία

κατέστησε δύσκολη την πιστοδοτική εξυπηρέτηση των μικρών γεωργικών μονάδων

από το συνηθισμένο τραπεζικό σύστημα. Στη Ελλάδα ο θεσμός δημιουργήθηκε το

1929 με την ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία ανέλαβε και την

αποκλειστική άσκηση της αγροτικής πίστης(που προηγουμένως ασκούσαν σε

περιορισμένη έκταση από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος), κάτω από καθορισμένα πλαίσια και κανόνες λειτουργίας, που να ανταποκρίνονται στις ιδιομορφίες της γεωργικής παραγωγής όπως δημιουργήθηκαν από τη γεωργική μεταρρύθμιση.

Οι βασικότερες λειτουργίες της αγροτικής πίστης στην Ελλάδα σαν μηχανισμός κατανομής κεφαλαίου, όπως αναπτύχθηκαν είναι:

- α) Η παροχή βραχυπρόθεσμων πιστώσεων στους γεωργούς και στους συνεταιρισμούς για την διεξαγωγή της παραγωγικής διαδικασίας και την αποθήκευση των προϊόντων (δάνεια με ενέχυρο),
- β) Η παροχή μέσο-μακροπρόθεσμων δανείων με σκοπό τη προμήθεια κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, εκτέλεση εγγείων βελτιώσεων κ.λ.π. ,
- γ) Η παροχή συνήθως επι πιστώσει, γεωργικών προμηθειών για παραγωγικούς σκοπούς(λιπάσματα, ζωοτροφές, φυτοφάρμακα κ.λ.π.),
- δ) Την υποβοήθηση συνεταιριστικών και άλλων οργανώσεων για την συγκέντρωση, επεξεργασία και εμπορία γεωργικών προϊόντων.
- ε) Την προώθηση της χρησιμοποίησης νέας τεχνολογίας με την παροχή τεχνικής βοήθειας και άλλων μέσων.
- στ) Την οργάνωση και παροχή υπηρεσιών ασφάλισης της παραγωγής και του παραγωγικού κεφαλαίου

3.2 Επένδυση Κεφαλαίου και Παραγωγική Αποδοτικότητα

Το πρόβλημα αυτό συνδέεται με την παραγωγικότητα του γεωργικού εργατικού δυναμικού και συνεπώς με το ερώτημα μέχρι ποιου σημείου η διαθέσιμη στην γεωργική επιχείρηση εργασία, χρησιμοποιείται απευθείας στην παραγωγή του προϊόντος και πόση σε παραγωγή εισροών και υπηρεσιών, όπως είναι η επεξεργασία και μεταφορά προϊόντων, η συντήρηση των μέσων εργασίας και των μεταφορικών μέσων κ.λ.π. Σε συνθήκες αυτάρκους παραδοσιακής γεωργίας μεγάλο μέρος της εργασίας της αγροτικής οικογένειας αφιερώνεται στη διεξαγωγή τέτοιων εργασιών.

Μία αύξηση της αποδοτικότητας της γεωργικής εργασίας προϋποθέτει εξειδικεύσεις παραγωγής και συνεπώς σοβαρές οργανωτικές αλλαγές που θα

καταστήσουν δυνατή την απαλλαγή της γεωργικής εργασίας από τέτοια καθήκοντα και την αφοσίωσή της στο κύριο παραγωγικό έργο.

Γι' αυτό, στη διαδικασία της επένδυσης κεφαλαίου θα πρέπει να γίνεται μια διάκριση μεταξύ σχηματισμού και συσσώρευσης κεφαλαίου, με την γενικότερη έννοια και στην επένδυση κεφαλαίου που συναρτάται άμεσα με την αύξηση της αποδοτικότητας της εκμεταλλεύσεως. Αυτή η αποδοτικότητα είναι από τη φύση της μακροχρόνιας μορφής και περικλείει οργανωτικές αλλαγές και προσαρμογές. Ο βασικός στόχος πρέπει να είναι η προαγωγή του επιπέδου ζωής όσο βέβαια εξαρτάται από τον αγροτικό τομέα και η βελτίωση της διατροφής του πληθυσμού. Άρα από την άποψη αυτή, η γεωργική δραστηριότητα πρέπει να κατευθύνεται στην αύξηση της γεωργικής παραγωγικότητας του κατά κεφαλήν πληθυσμού.

* Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθούν οι ακόλουθες βασικές ποσοτικές και ποιοτικές μεταβολές, σαν αναγκαίες για την αύξηση της παραγωγικής αποδοτικότητας της γεωργίας.

- 1) Αύξουσα επένδυση σε φυσικούς πόρους,
- 2) Αύξουσα διαχειριστική αποδοτικότητα των γεωργικών οργανώσεων και οργανισμών,
- 3) Αύξουσες δεξιότητες και γνώσεις των παραγωγών και συνεπώς ανύψωση του μορφωτικού και επαγγελματικού επιπέδου των γεωργών,
- 4) Εφαρμογή νέων μεθόδων παραγωγής με την υιοθέτηση προηγμένης τεχνολογίας και νέο συνδυασμό των παραγωγικών πόρων,
- 5) Χρησιμοποίηση νέων προηγμένων παραγωγικών εισροών,
- 6) Μεταβολές στην ποσότητα και το είδος του προϊόντος,
- 7) Μείωση των απωλειών με την προαγωγή των συνθηκών επεξεργασίας και αποθήκευσης του προϊόντος και
- 8) Μεταβολή και αύξηση του μεγέθους της ζήτησης για το προϊόν.

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι έχουμε επένδυση κεφαλαίου η οποία ελκύει συμπληρωματικούς πόρους σε απασχόληση ή και μεταβάλλει τις μορφές κεφαλαίου

---

* J. Schumpeter "Theory of Economic Development" Cambridge. Harvard University Press, σελ 65 - 69

σε τρόπο που αυξάνει την παραγωγικότητα διαμέσου μεταβολών στον παραγωγικό οργανισμό και της καλύτερης αξιοποίησης των κεφαλαιουχικών στοιχείων. Άγνοια από τους γεωργούς περί των επενδυτικών ευκαιριών στη γεωργία οδηγεί σε κακή χρήση των αποταμιεύσεων τους. Συνήθως στις περιπτώσεις αυτές οι ελληνικές αγροτικές οικογένειες τείνουν να επενδύουν σε αστικές κατοικίες και σε εκπαίδευση των παιδιών τους προς εγκατάλειψη του γεωργικού επαγγέλματος.

3.3 Γεωργική Επιχειρηματικότητα και ο Ανθρώπινος Παράγοντας

Είναι γνωστό στην ότι θεμελιώδες στοιχείο στην αναπτυξιακή διαδικασία είναι ο άνθρωπος, ως φορέας γνώσεων και οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι και στον γεωργικό τομέα σημαντικό ρόλο παίζει το θέμα της ποιότητας των γεωργών σαν επιχειρηματιών και διαχειριστών επιχειρήσεως. Δηλαδή η ποιότητα και το μορφωτικό επίπεδο του ανθρώπινου παράγοντα σαν συντελεστή παραγωγής.

Τα ερωτήματα λοιπόν που προκύπτουν στο σημείο αυτό είναι σε ποια έκταση οι Έλληνες γεωργοί, ως επιχειρηματίες έχουν εξαντλήσει τα περιθώρια κέρδους από την χρησιμοποίηση γνωστών τους μεθόδων παραγωγής και κατά πόσο έχουν κίνητρα για ανάληψη επιχειρηματικού κινδύνου που συνεπάγεται η επένδυση κεφαλαίου και οι παραγωγικές αλλαγές και προσαρμογές με την προϋπόθεση βέβαια ότι διαθέτουν χρηματικό κεφάλαιο.

Είναι φανερό ότι το θέμα συνδέεται άμεσα με την ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού και είναι μέσα στα καθήκοντα της γεωργικής πολιτικής να καθορίσει πόση από την επένδυση στη γεωργία θα διατεθεί για να μορφωθούν οι αγρότες, οι οποίοι θα συντελέσουν στην βελτίωση της αποδοτικότητας της επιχείρησής τους με την βοήθεια των συντελεστών παραγωγής. Αυτό είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί γιατί έχει παρατηρηθεί ότι όταν ο γεωργός δεν γνωρίζει πως και τι θα πρέπει να επενδύσει για να γίνει αποδοτικότερη η επιχείρησή του, κατευθύνει τις αποταμιεύσεις του εκτός του γεωργικού κλάδου.

Υπάρχει επομένως πρόβλημα μορφωτικού και επιχειρηματικού επιπέδου των γεωργών για την πραγματοποίηση αποδοτικών επενδύσεων εκτός των άλλων και για τον εκσυγχρονισμό του μηχανολογικού εξοπλισμού, γιατί τα σύγχρονα μέσα γεωργικής παραγωγής ενσωματώνουν την προηγμένη τεχνολογία, πράγμα που

κάνει την χρήση τους περισσότερο πολύπλοκη και προϋποθέτει την ύπαρξη αντιστοίχων γνώσεων.

Αυτό όμως προϋποθέτει και την ύπαρξη κινήτρων για το εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό να παραμείνει στην γεωργική δραστηριότητα.

Εξετάζοντας το θέμα της ποιοτικής στάθμης του ανθρώπινου δυναμικού στην ελληνική γεωργία τα σχετικά στατιστικά στοιχεία των απογραφών πληθυσμού το 1971, 1981 και 1991 το συγκριτικό μορφωτικό επίπεδο των Ελλήνων αγροτών και η σύνθεση ηλικιών εμφανίζονται ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΣΥΝΘΕΣΗ ΗΛΙΚΙΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΣ ΕΝΕΡΓΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

A. Ανδρών- Γυναικών	<u>1971</u>	<u>1981</u>	
<u>1991</u>			
1. Αγροτικός πληθυσμός έως 14 ετών και από 65 ετών και άνω	<u>13,0 %</u>	<u>15,6 %</u>	<u>58,3 %</u>
2. Αστικός πληθυσμός των ηλικιών αυτών	<u>3,4 %</u>	<u>2,4 %</u>	<u>21,69%</u>
3. Αγροτικός πληθυσμός 15 - 64 ετών	<u>87,0 %</u>	<u>84,4 %</u>	<u>41,7 %</u>
4. Αστικός πληθυσμός 15 - 64 ετών	<u>96,6 %</u>	<u>97,6 %</u>	<u>78,31 %</u>
B. Συμμετοχή Γυναικών			
1. Αναλογία γυναικών στο ενεργό αγροτ. δυναμικό.	<u>36,3 %</u>	<u>29,9 %</u>	<u>26,32 %</u>
2. Αναλογία γυναικών στο εργατικό δυναμικό άλλων τομέων	<u>22,0 %</u>	<u>26,0 %</u>	<u>32,93 %</u>

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ

	<u>1971</u>	<u>1981</u>	<u>1991</u>
1. Απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης	1,0 %	2,3 %	17,85 %
2. Απόφοιτοι δημοτικού	52,2 %	61,3 %	47,6 %
3. Δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό και είναι αναλφάβητοι	46,8 %	36,4 %	2,2 %
4. Από τις ενεργά απασχολούμενες γυναίκες στη γεωργία:			
α) Απόφοιτες μέσης εκπαίδευσης	0,4 %	1,1 %	19,15 %
β) Απόφοιτες δημοτικού	42,5 %	50,2 %	42,6 %
γ) Δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό και είναι αναλφάβητες	57,1 %	48,7 %	3,3 %

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. , Απογραφές πληθυσμού

Τα στοιχεία αυτά είναι ενδεικτικά για να κατανοηθεί το μορφωτικό επίπεδο των Ελλήνων αγροτών που σε μεγάλο βαθμό διαμόρφωσε η αθρόα μετανάστευση στο εξωτερικό αλλά και η εσωτερική μετανάστευση. Η έννοια του ανθρώπινου δυναμικού και η σημασία του στην ανάπτυξη είναι μεγάλης σημασίας. Παρόλα αυτά σαν οικονομικός συντελεστής δεν λήφθηκε υπόψη, αν κρίνει κανείς τα από ποσοστά της εκπαίδευσης που προαναφέρθηκαν.

Η έννοια της επένδυσης στον ανθρώπινο παράγοντα, δεν συνδέεται μόνο με τις γνώσεις και τις δεξιότητες για την υιοθέτηση και προσαρμογή της νέας τεχνολογίας

στην παραγωγή. Είναι συνδεδεμένο και με την επιχειρηματικότητα, την ιδιότητα του γεωργού για την λήψη αποφάσεων και πρωτοβουλιών επιχειρηματικής φύσης δηλαδή για παράδειγμα την ανάληψη παραγωγής νέων προϊόντων, τον κίνδυνο που έχει η υιοθέτηση μιας νέας και μη δοκιμασμένης τεχνολογίας, την αύξηση της αποδοτικότητας κ.λ.π.

Το θέμα οξύνθηκε περισσότερο με την επικράτηση της μικρής οικογενειακής επιχείρησης και την έξοδο (που φαίνεται από τους πίνακες) από την γεωργία νεαρής ηλικίας ατόμων που είναι και τα περισσότερα ικανά και αποδοτικά. Οπότε το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο η έλλειψη που δημιουργήθηκε μπορεί να καλυφθεί μέσω της συνεταιριστικής οργάνωσης όπως συνήθως προτείνεται και επιδιώκεται. Μήπως όμως αυτός ο παραδοσιακός τρόπος θέτει εμπόδια στην ανάπτυξη ενός σύγχρονου επιχειρηματικού πνεύματος μεταξύ των γεωργών, με τελικό αποτέλεσμα την παρεμπόδιση του εκσυγχρονισμού του γεωργικού τομέα;

Η ελληνική εμπειρία βέβαια αποδεικνύει ότι οι Έλληνες γεωργοί οποιουδήποτε μορφωτικού ή εισοδηματικού επιπέδου και αν είναι δεν μένουν αδιάφοροι προς τις νέες ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται προκειμένου να βελτιώσουν τη θέση τους, αντίθετα με ότι συμβαίνει σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Η σημασία στην περίπτωση της εκπαίδευσης είναι ότι καθιστά τους γεωργούς ικανούς να καταναείμουν τους πόρους που διαθέτουν με τρόπο περισσότερο παραγωγικό.

Όμως τα στατιστικά στοιχεία, σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο των αγροτών, απέδειξαν ότι η ποιοτική στάθμη των αγροτών ήταν απογοητευτικά χαμηλή για την προώθηση της γεωργικής ανάπτυξης γιατί η εκπαίδευση μέχρι το επίπεδο της εξαετούς στοιχειώδους μόρφωσης δεν είναι αρκετή.

Βέβαια στην απογραφή του 1991 τα αποτελέσματα ήταν ενθαρρυντικά και γι' αυτό η γεωργία εκμηχανίσθηκε αρκετά και το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων αγροτών βελτιώθηκε. Με το σκεπτικό λοιπόν ότι θα συνεχιστεί η βελτίωση αυτή, είναι σίγουρο ότι αναμένονται άριστα αποτελέσματα.

3.4 Η Τεχνολογία της Παραγωγής

Η τεχνολογία της παραγωγής στη γεωργία είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη σε σύγκριση με άλλους τομείς. Αυτό συμβαίνει γιατί πέρα από την εξέλιξη της τεχνολογίας γενικά, οι γεωργικοί μέθοδοι παραγωγής υπόκεινται σε συχνές αλλαγές και αναγκαστικά προσαρμόζονται στις τοπικές εδαφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες. Από την άποψη αυτή η εισαγωγή από το εξωτερικό της γεωργικής τεχνολογίας γίνεται δυσκολότερη, σε σχέση με άλλους τομείς της παραγωγής.

Είναι γνωστό ότι στην παραδοσιακού τύπου(χωρικής μορφής) γεωργία, πολλά από τα παραγωγικά μέσα όπως σπόροι, λίπασμα, ζωοτροφές, παραγωγικά ζώα κ.λ.π., παράγονταν από την ίδια την γεωργική μονάδα.

Όμως με την τεχνολογική πρόοδο και την εμπορικοποίηση της παραγωγής, τα παλιά αυτά παραγόμενα στοιχεία από την ίδια την επιχείρηση αντικαταστάθηκαν από νέα προηγμένης μορφής, πολλά από τα οποία μπορεί να είναι και συμπληρωματικά των παλιών.

* Η τεχνολογία καθιστά δυνατή την μεταβολή στην ποιότητα, τις εναλλακτικές δυνατότητες και την παραγωγικότητα του εδάφους και έτσι αναστέλλει τους περιορισμούς στην παραγωγή που προκαλεί η διαφοροποίηση από περιοχή σε περιοχή του γεωργικού εδάφους. Η επίδραση αυτή είναι μεγάλης σημασίας για μία γεωργία όπως η ελληνική, με ιδιαίτερα περιορισμένη διαθεσιμότητα γεωργικού εδάφους.

Επίσης, με τις εξελίξεις στη ελληνική γεωργία, γνωστό είναι σήμερα, ότι διατίθεται πολύ λιγότερη εργασία στην κατασκευή χρησιμοποιούμενων μέσων παραγωγής από την ίδια την επιχείρηση ή την επεξεργασία και εμπορία των προϊόντων από τους γεωργούς, τα οποία αποτελούσαν χαρακτηριστικά μιας λιγότερο ανεπτυγμένης γεωργίας.

Είναι λοιπόν αναγκαίο να επενδυθεί κεφάλαιο, για να οργανωθεί και να διεξαχθεί έρευνα πάνω στις αλλαγές που προκαλεί η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας, άρα και

---

* Γ. Κουτσουμάρης, «Possibilities of Economic Development in a Short of a Land Agriculture»

των συντελεστών παραγωγής και επίσης πρέπει απαραίτητως όλη αυτή η νέα τεχνογνωσία να διαδοθεί μεταξύ των γεωργών.

Βέβαια τα προβλήματα που δημιουργούνται με την υιοθέτηση και την εφαρμογή της νέας τεχνολογίας στη γεωργία, είναι από την μια πλευρά με ποιον τρόπο θα προωθηθεί η χρησιμοποίηση από τους παραγωγούς η νέα τεχνολογία για να έχει απόδοση και από την άλλη πλευρά το γεγονός ότι η χρησιμοποίηση τους προϋποθέτει γεωργούς υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου και επαγγελματικής δεξιοτεχνίας και αλλαγές στη σύνθεση των συντελεστών. Πέρα όμως από αυτό, προϋπόθεση είναι η αποδοχή από μέρους των παραγωγών η σχέση του κόστους χρησιμοποίησης των νέων μέσων παραγωγής, σε σύγκριση με το όφελος που προκύπτει για τον παραγωγό από τη χρήση τους καθώς επίσης και το τυχόν κόστος εκμάθησης της χρησιμοποίησης τους.

Από πλευρά δημιουργίας των προϋποθέσεων αυτών, η ελληνική γεωργική πολιτική υπήρξε επιτυχής, με τη δημιουργία μηχανισμού προώθησης της σύγχρονης τεχνολογίας στη γεωργική παραγωγή μέσω της χρηματοδότησης από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.) και Έλληνες γεωργοί αποδείχθηκαν σύμφωνοι στην εισαγωγή νέων μεθόδων και καλλιεργειών όσο τους δόθηκε η ευκαιρία και το επέτρεψαν και οι συνθήκες.

ΤΜΗΜΑ 2^ο

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η Συμβολή των Πιστωτικών Ιδρυμάτων

1.1 Ιστορική Αναδρομή

Η αγροτική μεταρρύθμιση και η εκτεταμένη δημιουργία ιδιοκτητών μικρών γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ήταν επόμενο να φέρει στην Ελλάδα έντονα στο προσκήνιο το πρόβλημα της αγροτικής πίστης, ως εξειδικευμένου χρηματοδοτικού θεσμού και συνεπώς και στο ενδιαφέρον της γεωργικής πολιτικής, που οδήγησε στην ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.) το 1929.

Κατά τα αρχικά στάδια, η έμφαση της γεωργικής πιστωτικής πολιτικής κατευθύνθηκε στην αντιμετώπιση των αυξηθέντων αναγκών για τη χρηματοδότηση των δαπανών παραγωγής, στις οποίες προστίθονταν και η συντήρηση της οικογένειας του γεωργού. Γι' αυτό δόθηκε έμφαση στη βραχυπρόθεσμη πιστοδότηση για την κάλυψη των δαπανών παραγωγής και τη στήριξη της τιμής του προϊόντος και συνεπώς του εισοδήματος των παραγωγών, μέσω των δανείων σε ενέχυρο, προς άμβλυση των συνεπειών που προκαλούν σ' αυτό οι απότομες διακυμάνσεις των τιμών λόγω της γνωστής εποχικότητας της γεωργικής παραγωγής. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η μακροχρόνια κτηματική πίστη για την απόκτηση γεωργικού εδάφους ήταν επόμενο να αφεθεί ουσιαστικά στο περιθώριο, με συνέπειες για τους παραγωγικούς πόρους και τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις.

Πρωτύτερα η προσπάθεια για την προσαρμογή των ιδιομορφιών της γεωργίας στις απαιτήσεις του τραπεζικού συστήματος συγκεντρώθηκε, στη δημιουργία και ανάπτυξη ενός συστήματος γεωργικών πιστωτικών συνεταιρισμών ως θεσμού διαμεσολάβησης. Όμως αυτή η προσπάθεια απέτυχε να λύσει το πρόβλημα και βαθμιαία εγκαταλείφθηκε όπως και στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες.

Γι' αυτό και λύση αναζητήθηκε στην δημιουργία ενός εξειδικευμένου δημοσίου τραπεζικού ιδρύματος, επιφορτισμένου με την άσκηση όλων των ειδών αγροτικής πίστης και την εφαρμογή στην πράξη της γεωργικής πιστωτικής πολιτικής της Κυβερνήσεως, σε συνδυασμό με την παροχή τεχνικής βοήθειας και την καθοδήγηση και εποπτεία των συνεταιριστικών οργανώσεων.

Αξιολογώντας λοιπόν το σύστημα αγροτικής πίστης που δημιουργήθηκε στη χώρα μας θα μπορούσε να πει κανείς ότι υπήρξε αρκετά αποδοτικό από άποψης δημιουργίας των συνθηκών ροής του κεφαλαίου προς την γεωργία και επομένως της συμβολής του στην πρόοδο, τουλάχιστον από άποψης αύξησης των αποδόσεων, ειδικεύσεως των γεωργών και εμπορικοποίησης της παραγωγής με αποτέλεσμα να βελτιωθεί το εισόδημα των γεωργών.

1.2 Ο Ρόλος της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (Α.Τ.Ε)

Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος είναι ο αποκλειστικός φορέας άσκησης της αγροτικής πίστης στη χώρα μας και λόγω της φύσης της σημαντικός φορέας εφαρμογής της αγροτικής πολιτικής. Επειδή τα περισσότερα προβλήματα της ελληνικής γεωργίας είναι διαρθρωτικά, η αποτελεσματικότητα των μέτρων της αγροτικής πολιτικής εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τον τρόπο άσκησης της αγροτικής πίστης. Για παράδειγμα, η υλοποίηση στόχων όπως η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, ο εκσυγχρονισμός των εκμεταλλεύσεων, η παρέμβαση στην εμπορία των γεωργικών προϊόντων και εισροών, εξαρτώνται από τη δυνατότητα εξεύρεσης των αναγκαίων πόρων και ελέγχου του τρόπου διάθεσής τους, ώστε να συμβάλλουν στην επιτυχία των στόχων του προγράμματος του Υπουργείου Γεωργίας.

Μέχρι το 1983 το ύψος του χρηματοδοτικού προγράμματος της Α.Τ.Ε. καθώς και η κατανομή των πιστώσεων κατά κατηγορία δανείων καθορίζονταν από την Τράπεζα της Ελλάδος. Από το 1984 εφαρμόζεται για την Α.Τ.Ε., όπως και για τις άλλες τράπεζες το κριτήριο της αύξησης της **πιστωτικής επέκτασης**. Με τον όρο «πιστωτική επέκταση στον αγροτικό τομέα» εννοούμε την μεταβολή των υπολοίπων του συνόλου των δανείων που είναι τοποθετημένα στον τομέα αυτό.

Για ένα συγκεκριμένο έτος η μεταβολή αυτή ισούται με τις συνολικές χορηγήσεις μείον τις συνολικές εξοφλήσεις δανείων ή δόσεων δανείων που πραγματοποιούνται μέσα στο έτος αυτό.

Η χρησιμοποίηση του κριτηρίου της πιστωτικής επέκτασης στον καθορισμό του ύψους του χρηματοδοτικού προγράμματος δίνει στην Α.Τ.Ε. την ευχέρεια να κατανέμει η ίδια το σύνολο των διαθεσίμων πόρων.

Έτσι στην αρχή κάθε χρόνου η Τράπεζα της Ελλάδος καθορίζει την πιστωτική επέκταση για τον αγροτικό τομέα μέσα στα πλαίσια του γενικότερου νομισματοπιστωτικού προγράμματος της χώρας, λαμβάνοντας υπ' όψη και τις εισηγήσεις της Α.Τ.Ε. για την εκτίμηση των αναγκών της γεωργίας στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Η Α.Τ.Ε. λοιπόν λαμβάνοντας υπ' όψη και το συνολικό ύψος των παλαιών δανείων που πρόκειται να εξοφληθούν, κατανέμει το συνολικό ποσό στους διάφορους σκοπούς, ώστε να ικανοποιηθούν όσο το δυνατό πληρέστερα οι επιμέρους ανάγκες του αγροτικού τομέα αλλά και η συνολική πιστωτική επέκταση να μην ξεπεράσει το ύψος που έχει καθοριστεί. Η Τράπεζα της Ελλάδος καθορίζει επίσης το ύψος των επιτοκίων χορηγήσεων. Τα δάνεια που χορηγεί η Α.Τ.Ε. διακρίνονται σε βραχυπρόθεσμα και μέσο -μακροπρόθεσμα.

Τα βραχυπρόθεσμα δάνεια έχουν διάρκεια συνήθως μέχρι ένα χρόνο και χωρίζονται σε καλλιεργητικά, σε δάνεια με ενέχυρο και σε δάνεια για κεφάλαια κίνησης συνεταιριστικών οργανώσεων και γεωργικών βιομηχανιών.

Καλλιεργητικά: Τα δάνεια αυτά καλύπτουν το ποσό για την προμήθεια των αναγκαίων εφοδίων (λιπάσματα, φάρμακα, ζωοτροφές κ.λ.π.) και μέρος των υπολοίπων καλλιεργητικών δαπανών (εργατικά, καύσιμα κ.λ.π.) των γεωργικών και κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων.

Δάνεια με ενέχυρο: Τα δάνεια αυτά χορηγούνται με ενέχυρο προϊόντα που έχει ο αγρότης στην αποθήκη του και δεν θέλει να πουλήσει γιατί οι τιμές είναι χαμηλές. Σκοπός των δανείων αυτών είναι να βοηθήσουν τον αγρότη να διαθέσει το προϊόν του σε ικανοποιητικές τιμές.

Δάνεια για κεφάλαια κίνησης συνεταιριστικών οργανώσεων και γεωργικών

βιομηχανιών: Τα δάνεια αυτά καλύπτουν τις ανάγκες λειτουργίας των συνεταιριστικών οργανώσεων και γεωργικών βιομηχανιών, δηλαδή την αγορά ύλης, την πληρωμή εργατικών κ.λ.π.

Τα Μέσο - μακροπρόθεσμα δάνεια είναι διάρκειας από 2 μέχρι 30 ετών και παρέχονται για την εκτέλεση κάποιας μόνιμης βελτίωσης ή την αγορά ζώων, μηχανημάτων και κτημάτων. Στα δάνεια αυτά περιλαμβάνονται και τα στεγαστικά

Το σύνολο των δανείων που χορηγεί η Α.Τ.Ε. εγκρίνονται από τις περιφερειακές της υπηρεσίες. Σήμερα η Α.Τ.Ε. διαθέτει πυκνό δίκτυο καταστημάτων και θυρίδων, με το οποίο καλύπτει όλο τον αγροτικό χώρο και τα μεγάλα αστικά κέντρα. Μέσω των καταστημάτων αυτών η Α.Τ.Ε. ασκεί και όλες τις άλλες τραπεζικές εργασίες όπως καταθέσεις, χορηγήσεις, εισαγωγές- εξαγωγές, συνάλλαγμα κ.λ.π..

Για εξέταση στις Κεντρικές υπηρεσίες διαβιβάζεται περιορισμένος αριθμός αιτημάτων που συνήθως αφορούν :

- Δάνεια που υπερβαίνουν ένα ανώτατο ποσό και είναι πέρα από τις αρμοδιότητες των καταστημάτων,
- Δάνεια που αφορούν επενδύσεις σε νέους κλάδους προηγμένης τεχνολογίας,
- Χορήγηση δανείων σε εκμεταλλεύσεις που δεν διαθέτουν τις απαιτούμενες ελάχιστες διασφαλίσεις και
- Χορήγηση δανείων σε εκμεταλλεύσεις που για διάφορους λόγους παρουσιάζουν ληξιπρόθεσμες οφειλές.

Η εξέταση των αιτημάτων που διαβιβάζονται στις Κεντρικές Υπηρεσίες γίνεται από τις διευθύνσεις Αγροτικής Πίστης, Φυτικής Παραγωγής και Ζωικής Παραγωγής στην περίπτωση που τα αιτήματα αφορούν πρωτογενή παραγωγή και από τις διευθύνσεις Γεωργικών Βιομηχανιών και Συνεταιρισμών στην περίπτωση που τα αιτήματα αφορούν συνεταιρισμούς που επεξεργάζονται και εμπορεύονται αγροτικά προϊόντα. Η έγκριση ή απόρριψη των αιτημάτων αυτών γίνεται από την διεύθυνση Αγροτικής Πίστης ή τη διεύθυνση Γεωργικών Βιομηχανιών αντίστοιχα. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα αιτήματα αυτά διαβιβάζονται με εισηγήσεις των αρμοδίων διευθύνσεων στην Επιτροπή Πιστώσεων της Τράπεζας για έγκριση ή απόρριψη. Η

Επιτροπή Πιστώσεων είναι το ανώτατο όργανο εξέτασης αιτημάτων δανειοδότησης της Α.Τ.Ε., στην οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι του Υπουργείου Γεωργίας, της Τράπεζας της Ελλάδος, της Α.Τ.Ε. και της ΠΑΣΕΓΕΣ

1.2.1. Προνόμια που διαθέτει η Α.Τ.Ε.

Η Α.Τ.Ε. δανειοδοτεί τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις με ευνοϊκούς όρους και επιπλέον όταν υπάρχει ανάγκη, παρέχει διευκολύνσεις για την αποπληρωμή των δανείων αυτών. Επιπλέον τα κριτήρια με τα οποία δανειοδοτεί τις εκμεταλλεύσεις δεν είναι αυστηρά τραπεζικά (οικονομική βιωσιμότητα, διασφαλίσεις κ.λ.π.) αλλά λαμβάνει σοβαρά και τις πραγματικές του ανάγκες. Ο τρόπος αυτός δανειοδότησης του αγροτικού τομέα συνεπάγεται ένα σημαντικό κόστος για την Α.Τ.Ε. και γι' αυτό της έχουν παραχωρηθεί ορισμένα προνόμια. Τα σπουδαιότερα από αυτά είναι τα εξής:

- 1) Η Α.Τ.Ε. έχει τη δυνατότητα αναχρηματοδότησης από την Τράπεζα της Ελλάδος, όταν τα δικά της διαθέσιμα που προέρχονται από αύξηση καταθέσεων και εισπράξεις από εξόφληση δανείων δεν αρκούν για την εφαρμογή του χρηματοδοτικού της προγράμματος.
- 2) Τα επιτόκια καταθέσεων της Α.Τ.Ε., επιδοτούνται, πράγμα που αντισταθμίζει τα χαμηλότερα επιτόκια των χορηγουμένων δανείων στον αγροτικό τομέα.
- 3) Το ποσοστό των καταθέσεων της Α.Τ.Ε., που δεσμεύονται από την Τράπεζα της Ελλάδος, είναι χαμηλότερο από αυτό που ισχύει για τις εμπορικές τράπεζες.
- 4) Η Α.Τ.Ε. εκτελεί διάφορες εργασίες για λογαριασμό του δημοσίου όπως χορήγηση κοινοτικών και εθνικών επιδοτήσεων στους αγρότες, χρηματοδότηση της παρέμβασης στην αγορά των γεωργικών προϊόντων κ.λ.π. Για την εκτέλεση των εργασιών αυτών η Α.Τ.Ε. εισπράττει προμήθειες ή τόκους.
- 5) Από του καταστατικό της Α.Τ.Ε., προβλέπονται ορισμένα δικονομικά προνόμια τα οποία περιλαμβάνουν:
  - Την ατελή εγγραφή υποθήκης στην ακίνητη περιουσία των πελατών της για την διασφάλιση των δανείων που χορηγεί.
  - Το δικαίωμα της πρωτοπραξίας.

Με το προνόμιο της πρωτοπραξίας παρέχεται στην Τράπεζα το δικαίωμα σε περίπτωση που εκποιούνται πράγματα, να κατατάσσεται προνομιακά όσον αφορά τις απαιτήσεις της και να προηγείται όλων των άλλων απαιτήσεων τρίτων, ακόμα και αυτών του δημοσίου.

- Το δικαίωμα της σύστασης γεωργικού ενέχυρου χωρίς να απαιτείται ειδικό συστατικό έγγραφο.
- Με το γεωργικό ενέχυρο η Α.Τ.Ε. έχει εμπράγματη ασφάλεια των απαιτήσεων της, που προηγείται κάθε άλλου εμπράγματου δικαιώματος και διεκδίκησης αυτού.

1.2.2. Σημερινά Προβλήματα

Αρχικά ο προσανατολισμός του πλαισίου δράσης της Α.Τ.Ε. ήταν έντονα αναπτυξιακός, δεδομένου ότι ευνοούσε τις επενδύσεις και συνεπώς την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό των μονάδων του ευρύτερου αγροτικού τομέα. Αποτέλεσμα ήταν η σημαντική συμβολή της αγροτικής πίστης στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη χώρα μας μετά τον πόλεμο και ιδιαίτερα στις δεκαετίες '50 και '60. Σταδιακά όμως το ευνοϊκό πλαίσιο δανειοδότησης του αγροτικού τομέα χρησιμοποιήθηκε από την πολιτεία κυρίως για την άσκηση κοινωνικής (και συχνά κομματικής) πολιτικής και τη στήριξη μονάδων και κλάδων. Για το σκοπό αυτό εξαγγέλθηκε μεγάλος αριθμός ρυθμίσεων και νέων δανειοδοτήσεων με ελαστικούς όρους, με αποτέλεσμα τη χαλάρωση της συναλλακτικής τάξης και συνέπειας ενός συνεχώς αυξανόμενου αριθμού πιστούχων της Α.Τ.Ε. που συνήθισαν στην προσμονή νέων ρυθμίσεων αποφεύγουν συστηματικά την τακτοποίηση των οφειλών τους. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε αύξηση των επισφαλών απαιτήσεων και συνεπώς σε σημαντική χειροτέρευση του χαρτοφυλακίου της Α.Τ.Ε. Οι εξελίξεις αυτές δημιούργησαν τα ακόλουθα προβλήματα όσον αφορά την άσκηση της αγροτικής πίστης στην Ελλάδα. Η σταδιακή διόγκωση των επισφαλών απαιτήσεων του αγροτικού τομέα σε συνδυασμό με την κατάργηση της κρατικής επιδότησης στις καταθέσεις της Α.Τ.Ε. (από 1-7-1988) άσκησαν σοβαρές πιέσεις και οδήγησαν στη γρήγορη αύξηση των επιτοκίων χορήγησης των αγροτικών δανείων κατά τα

τελευταία χρόνια, με αποτέλεσμα τα επιτόκια αυτά να τείνουν να εξισωθούν με τα αντίστοιχα επιτόκια δανειοδότησης των υπολοίπων τομέων της οικονομίας.

Υπολογίζεται ότι το ετήσιο κόστος από τη δημιουργία επισφαλών απαιτήσεων στον αγροτικό τομέα φθάνει τα 80 δις. δρχ. περίπου το οποίο για να καλυφθεί απαιτείται μια αύξηση του επιτοκίου χορηγήσεων (Risk Premium) κατά 3,5 μονάδες. Το δημόσιο με βάση το νόμο 2198/1994, εκχώρησε στην τράπεζα ομόλογα ύψους 500 δις. δρχ. για την κάλυψη κυρίως ζημιών που προήλθαν από την άσκηση κοινωνικής πολιτικής μέσω της αγροτικής πίστης. Το κόστος αυτό των επισφαλών απαιτήσεων αποκτά σήμερα ιδιαίτερη σημασία αν ληφθούν υπ' όψη και τα προβλήματα αναχρηματοδότησης του δημοσίου χρέους που αφήνουν πολύ μικρά περιθώρια για την επιπλέον επιδότηση των επιτοκίων των αγροτικών δανείων. Από αυτό προκύπτει ότι εάν δεν υπήρχε η επιβάρυνση από τις επισφαλείς απαιτήσεις, τα επιτόκια των αγροτικών δανείων θα μπορούσαν να ήταν χαμηλότερα τουλάχιστον κατά 3-4 μονάδες.

Παρά το γεγονός ότι η Α.Τ.Ε. διατηρεί την δεσπόζουσα θέση της στη δανειοδότηση του αγροτικού τομέα, το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της θεωρείται σήμερα ξεπερασμένο και έχει ανάγκη από ριζικές μεταβολές και βελτιώσεις, ώστε η τράπεζα να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αναφέρθηκαν και να μπορέσει να συνεχίσει ομαλά τη λειτουργία της.

Παρόμοια προβλήματα με την Α.Τ.Ε. αντιμετωπίζουν σε μικρότερη έκταση και οι άλλες κρατικές τράπεζες στη χώρα μας. Τα προβλήματα αυτά αντανακλώνται στη διαφορά (ECART) που υπάρχει μεταξύ των επιτοκίων χορηγήσεων και των επιτοκίων καταθέσεων που ισχύουν στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα, η Ελλάδα παρουσιάζει από τα μεγαλύτερα ECART μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, γεγονός που φανερώνει την αναποτελεσματικότητα της αγοράς των τραπεζικών εργασιών στη χώρα μας. Πολύ υψηλές θεωρούνται επίσης οι προμήθειες, ιδιαίτερα των κρατικών τραπεζών, για τις διάφορες υπηρεσίες που προσφέρουν.

1.3. Συνεταιριστική Πολιτική

Ένα πολύ σημαντικό θέμα που πρέπει να αναλυθεί είναι αυτό που σχετίζεται με τον θεσμό της συνεταιριστικής οργάνωσης. Η ανάπτυξη του θεσμού στη χώρα μας απέβλεπε στην αντιμετώπιση των συνθηκών που δημιουργήθηκαν από την ευρεία αγροτική μεταρρύθμιση και την επικράτηση της οικογενειακής εκμετάλλευσης. Αναμφισβήτητα στο συνεταιριστικό κίνημα δόθηκαν πολιτικοί και κοινωνικοί σκοποί κατά απομίμηση των υπολοίπων Ευρωπαϊκών χωρών.

Όμως υπάρχουν κάποια ερωτήματα που πρέπει να επιλυθούν στο στάδιο ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας και γενικά της ελληνικής οικονομίας και αυτά είναι:

α) Κατά πόσο ο γεωργικός συνεταιρισμός, σαν οργανωτικός θεσμός, με την οργανωτική και την λειτουργική του δομή, η οποία δημιουργήθηκε κάτω από διαφορετικές συνθήκες, είναι εύκολο να εξυπηρετήσει αποδοτικά τις ανάγκες μιας σύγχρονης γεωργίας.

β) Ποιες θα πρέπει να είναι οι βασικές αρχές που να διέπουν τις λειτουργίες του συστήματος κάτω από συνθήκες μιας αναπτυσσόμενης γεωργίας. Μπορεί η συνεταιριστική οργάνωση, να επιλύσει αποτελεσματικά τις ανεπάρκειες που παρουσιάζει λόγω μεγέθους η οικογενειακής μορφής εκμετάλλευση; Δηλαδή από άποψη αποδοτικής χρησιμοποίησης των συντελεστών παραγωγής, διακίνησης των παραγομένων προϊόντων και ανάγκης συνεχών προσαρμογών στις μεταβολές που η εκβιομηχάνιση και η ανάπτυξη της οικονομίας και οι μεταβολές στην τεχνολογία δημιουργούν και επιβάλλουν.

Η συνεταιριστική οργάνωση των παραγωγών σε πολλές οικονομίες, όπως η ελληνική αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της οργάνωσης της γεωργίας. Αποτελείται από πολλές μικρές εκμεταλλεύσεις, η αντιμετώπιση και η επίλυση ορισμένων προβλημάτων που προκύπτουν, λόγω μεγέθους, από τεχνικές αδαιρειτότητες στη χρήση ορισμένων συντελεστών παραγωγής ή από επιβαρύνσεις κόστους στη διακίνηση του προϊόντος, ή από χωροταξικές διασπορές των γεωργικών μονάδων κ.λ.π., δεν μπορούν να επιλυθούν παρά μόνο με την προσφυγή σε συνεργατικούς

οργανισμούς. Οπότε το πρόβλημα δεν είναι η ύπαρξη του θεσμού του συνεταιρισμού, αλλά στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του.

Ο θεσμός του συνεταιρισμού στη Ελλάδα έπαψε, σε πολλά σημεία, να ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας σύγχρονης αναπτυσσόμενης γεωργίας. Η οργάνωση που δημιουργήθηκε προσπάθησε να μιμηθεί τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα και βασίστηκε σε αρχές και κριτήρια κοινωνικής φύσης παρά σε κριτήρια συμμετοχικών επιχειρηματικών οργανισμών. Δηλαδή βασίζεται σε κριτήρια που αποβλέπουν σε χαμηλού εισοδήματος, παραδοσιακού τύπου γεωργικές δραστηριότητες και όχι σε μία σύγχρονη εμπορικοποιημένη γεωργία, της οποίας οι παραγωγικές λειτουργίες πρέπει να βασίζονται περισσότερο σε κριτήρια οικονομικής αποδοτικότητας.

* Οι συνεταιρισμοί όπως αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά μικροί, με ανεπαρκή συγκέντρωση κεφαλαίου, κάτω από κρατική κηδεμονία και έλεγχο και στερούμενοι έμπειρης και υπεύθυνης διοίκησης (management). Αυτή η κηδεμονία είναι σοβαρό μειονέκτημα και γίνεται εμπόδιο στην αποδοτικότερη ανάπτυξη του συνεταιρισμού σαν οικονομική μονάδα.

Άρα ο βασικός προσανατολισμός και η επιδίωξη της συνεταιριστικής πολιτικής θα πρέπει να είναι:

- α) Η μεγέθυνση της κλίμακας λειτουργίας των συνεταιριστικών μονάδων που είναι προϋπόθεση για τον εκσυγχρονισμό της διοικητικής τους δομής και λειτουργίας.
- β) Η υπαγωγή της λειτουργίας τους, στην πειθαρχία και τις κυρώσεις του μηχανισμού της αγοράς και του κόστους, σαν μέσου άσκησης πιέσεως πάνω στη διοίκησή τους για την αποδοτική χρησιμοποίηση των πόρων που διαχειρίζονται.

Η μεγέθυνση της κλίμακας λειτουργίας, που επιβάλλει την προϋπόθεση για την δυνατότητα χρησιμοποίησης υψηλότερης ποιοτικής στάθμης διοίκησης, σημαίνει ότι η οργάνωση θα πρέπει να καλύπτει ένα ευρύτερο οικονομικό χώρο και μια μεγαλύτερη συγκέντρωση μετοχικού κεφαλαίου. Άλλωστε η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και των επικοινωνιών έχει μειώσει κατά πολύ την χρησιμότητα του παλιού τοπικού, χωρικού τύπου, γεωργικού συνεταιρισμού. Η ελληνική γεωργία στη

---

* Ντελής Δημ., «Η Ανάπτυξη της Ελληνικής Γεωργίας. Αθήνα 1985

μεγαλύτερη της έκταση έχει εμπορικοποιηθεί. Το παλιό πνεύμα της «συνεταιριστικής αλληλεγγύης» και της κηδεμονίας του συνεταιρισμού, για την προστασία των αγροτών από την εκμετάλλευση των εμπόρων, έπαψε να είναι εξυπηρετικό μιας σύγχρονης γεωργίας. Η προσαρμογή του θεσμού στις σύγχρονες ανάγκες και μορφές παραγωγής αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας και συνεπώς και της συνεταιριστικής πολιτικής.

Αυτό σημαίνει ότι ο γεωργικός συνεταιρισμός θα πρέπει να κατευθυνθεί προς τις δραστηριότητες που θα εξουδετερώσουν τα προβλήματα διάρθρωσης και οργάνωσης του. Προβλήματα που προκύπτουν από το μικρό μέγεθος του γεωργικού κλήρου, τη χαμηλή μόρφωση των γεωργών, την διαφοροποίηση της παραγωγής σε πολλές περιοχές, την διασπορά της παραγωγής στο γεωγραφικό χώρο, άρα και την ατελή λειτουργία του ανταγωνιστικού μηχανισμού της αγοράς. Γι' αυτό το κέντρο βάρους των λειτουργιών θα πρέπει να μετατοπιστεί προς οικονομικής φύσης κριτήρια, έτσι ώστε η συνεταιριστική οργάνωση να μετατραπεί σε επιχειρηματικό οργανισμό που να λειτουργεί σε πλαίσια κριτηρίων οικονομικής αποδοτικότητας. Μόνο τότε κάτω από συνθήκες μιας εκσυγχρονισμένης γεωργίας ο θεσμός του συνεταιρισμού εξυπηρετεί τις παραγωγικές και οικονομικές λειτουργίες των γεωργών και δεν έχει θέση παρά μόνο εάν οι παραγωγοί έχουν οφέλη. Γιατί αλλιώς το παρεχόμενο οικονομικό και κοινωνικό κέρδος είναι πολύ μικρό σε σχέση με το περιλαμβανόμενο κόστος.

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι υπό τις σημερινές διαρθρωτικές συνθήκες τις ελληνικής γεωργίας, οι δραστηριότητες των συνεταιρισμών θα πρέπει να συγκεντρώνονται όχι τόσο στην βιομηχανοποίηση και την εμπορία του προϊόντος, όσο στην υποβοήθηση της συγκέντρωσης, διαλογής και τυποποίησης, άρα και στην οικονομικότερη διακίνηση των προϊόντων στα βασικά κέντρα εμπορίας, βιομηχανοποίησης και διανομής και βέβαια όλα αυτά κάτω από συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού με τον ιδιωτικό τομέα.

Οι δραστηριότητες αυτές δεν είναι θέμα ιδεολογικών δοξασιών για την κοινωνική αποστολή των γεωργικών συνεταιρισμών αλλά θέμα αντιμετώπισης προβλημάτων οικονομικής και παραγωγικής πραγματικότητας, που προκύπτουν από τις διαρθρωτικές συνθήκες της παραγωγής, σε συσχέτισμό με τις απαιτήσεις μιας

αναπτυσσόμενης βιομηχανικής οικονομίας. Επίσης προέρχονται από το γεγονός ότι η αναγκαστική διασπορά της γεωργικής δραστηριότητας στο γεωγραφικό χώρο, παρέχει την ευχέρεια συνθηκών ατελούς περιφερειακού ανταγωνισμού, παρ' όλες τις προσπάθειες συνεχούς πληροφόρησης των παραγωγών περί των συνθηκών της αγοράς. Τα προβλήματα αυτά είναι, στην αντιμετώπιση των οποίων μπορεί να συμβάλει ο θεσμός της συνεταιριστικής οργάνωσης και όχι π.χ. θέματα κοινών καλλιεργειών, όπως επιχειρείται με αποτέλεσμα την εξουδετέρωση βασικών οικονομικών και επιχειρηματικών κινήτρων των παραγωγών. Μια πολιτική δημιουργίας μεγάλων συνεταιριστικών μονάδων στον τομέα της παραγωγής έχει αποδειχθεί ότι δεν αποδίδει ικανοποιητικά αποτελέσματα.

Αντίθετα η διεξαγωγή της γεωργικής εκμετάλλευσης από τους ιδιοκτήτες παρουσιάζει σοβαρά πλεονεκτήματα. Αυτό συμβαίνει γιατί η γεωργική παραγωγή προκειμένου να είναι αποδοτική απαιτεί τη συνεχή προσαρμογή σε μικρές εποχιακές, γεωγραφικές, βιολογικές κλπ μεταβολές, τόσο ως προς τα παραγόμενα προϊόντα όσο και τη χρησιμοποίηση ανώτερης ποιότητας συντελεστών παραγωγής. Η πραγματοποίηση όμως τέτοιων συνεχών μικρό-προσαρμογών στο επίπεδο της γεωργικής επιχείρησης, προϋποθέτει συνεχή παρακολούθηση της εκμετάλλευσης, την οποία μόνο ο ιδιοκτήτης-παραγωγός είναι σε θέση και έχει συμφέρον να επιτελεί επιτυχώς. Έτσι εξηγείται η αποτυχία στο θέμα αυτό των μεγάλων κοινών γεωργικών εκμεταλλεύσεων (συνεταιριστικών ή σοσιαλιστικών) και συνεπώς και τις γνωστές παραγωγικές τους ανεπάρκειες.

Επίσης θα πρέπει να τονιστεί ότι είναι λανθασμένη η προσπάθεια της γεωργικής πολιτικής για την δημιουργία αγροτοβιομηχανικών συνεταιριστικών οργανώσεων, ως μέσου προώθησης της γεωργικής ανάπτυξης. Γιατί έχει παρατηρηθεί ότι όταν οι γεωργοί-παραγωγοί ελέγχουν τις βιομηχανικές μονάδες που επεξεργάζονται προϊόντα τους, χωρίς να επωμίζονται και σοβαρό επιχειρηματικό κίνδυνο από επένδυση κεφαλαίου, καταλήγουν πολλές φορές σε καταχρήσεις όσον αφορά την ποιοτική στάθμη του προϊόντος και την οικονομική αποδοτικότητα.

Είναι ανάγκη λοιπόν να διαχωριστεί σαφώς η έννοια και το περιεχόμενο της μεταποιητικής δραστηριότητας από εκείνη του πρωτογενούς τομέα, όπως η

γεωργία. Η βιομηχανοποίηση των γεωργικών ειδών συναρτάται άμεσα με όλο το πρόβλημα της εκβιομηχάνισης. Δηλαδή με την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα της οικονομίας. Η λειτουργική σύγκυση σε αυτό το σημείο δεν εξυπηρετεί. Γιατί όπως επέδειξε η εμπειρία πολλών αναπτυσσόμενων χωρών, ένας τέτοιος προσανατολισμός της συνεταιριστικής πολιτικής, καταλήγει να βοηθάει και να διαιωνίζει επιβλαβείς οικονομικές ανεπάρκειες εις βάρος γεωργών και καταναλωτών. Η παρεμβολή της πολιτικής, στο επίπεδο της βιομηχανοποίησης των γεωργικών προϊόντων, πρέπει να ρυθμίζει λειτουργίες, όπως συμβαίνει με τον ιδιωτικό τομέα και όχι «υποβοηθητική και προστατευτική». Εκτός εάν αυτό επιβάλλεται από την ανάγκη εξουδετέρωσης ατελειών στις συνθήκες ανταγωνισμού.

Σαν συμπέρασμα μπορεί να λεχθεί, ότι η προαγωγή της αποδοτικότητας του συνεταιριστικού θεσμού πρέπει να βασιστεί σε βελτιώσεις στη λήψη αποφάσεων και στην κλίμακα των λειτουργιών τους. Κατά συνέπεια, τα πιο βασικά σημεία στην περίπτωση αυτή είναι η ανάπτυξη διαχειριστικών δεξιοτεχνιών και αλλαγές στα κίνητρα ενέργειας.

Η κρατική μονοπωλιακή κηδεμονία και προστασία πρέπει να περιοριστεί ή και να απαλειφθεί προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού του κόστους σαν μέσου επιβολής πειθαρχίας στην αποδοτική χρησιμοποίηση των πόρων και σαν μέσου εξαναγκασμού των συνεταιριστικών οργανώσεων για ένα αποδοτικότερο τρόπο λειτουργίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αύξηση Κεφαλαίων

2.1. Πηγές Άντλησης Κεφαλαίων

Όπως και για κάθε επιχείρηση, έτσι και για τις αγροτικές επιχειρήσεις, υπάρχει ανάγκη κεφαλαίου για να μπορέσει να λειτουργήσει σωστά και να πραγματοποιήσει τους στόχους της. Έτσι θέτεται αμέσως το θέμα των πιθανών πηγών άντλησης κεφαλαίων, δηλαδή από πού μπορεί ο αγρότης να εξασφαλίσει κεφάλαια, για να καλύψει τις ανάγκες της επιχείρησής του.

Οι πιθανές πηγές άντλησης κεφαλαίων διακρίνονται σε δυο ευρείες κατηγορίες: **τα ίδια κεφάλαια και τα ξένα κεφάλαια**. Τα ίδια κεφάλαια, είναι αυτά που ανήκουν στον αγρότη και η χρήση τους δεν συνεπάγεται συνήθως καμία αμοιβή σε τρίτους. Αντίθετα τα ξένα κεφάλαια είναι αυτά που ανήκουν σε τρίτους, οι οποίοι έναντι κάποιας αμοιβής, παραχωρούν τη χρήση τους στον αγρότη.

Τα ίδια κεφάλαια, ανάλογα από την πηγή που προέρχονται, θα μπορούσαν να διακριθούν σε **δωρεές- κληρονομίες, αποταμιεύσεις, εισοδήματα από εξωγεωργικές δραστηριότητες, περισσεύματα από τη λειτουργία της μονάδας και επιχορηγήσεις- επιδοτήσεις**

Τα ξένα κεφάλαια μπορούν να εξασφαλισθούν από **δανεισμό, ενοικίαση και από διάφορους τρόπους συνεργασίας ιδιοκτήτη και χρήστη**. Ο δανεισμός, ανάλογα με την πηγή από την οποία προέρχονται τα κεφάλαια, θα μπορούσε να διακριθεί σε δανεισμό από **τράπεζες, συνεταιρισμούς, εμπόρους και άλλους ιδιώτες**.

Στην χώρα μας η ειδικότερη από της τράπεζες στη δανειοδότηση των αγροτικών μονάδων είναι η Α.Τ.Ε., λόγω των ιδιαίτερων όρων και προϋποθέσεων που εφαρμόζει.

Παρακάτω ακολουθεί μία ανάλυση των ομάδων αυτών που θα βοηθήσει στην πληρέστερη κατανόηση κάθε κατηγορίας και προσδιορίζονται τα κύρια χαρακτηριστικά τους, σύμφωνα με τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στην Ελλάδα.

2.1.1. Δωρεές και Κληρονομίες

Εδώ όπως είναι φυσικό περιλαμβάνεται κάθε μορφή και κατηγορία κεφαλαίου, του οποίου ο αγρότης αποκτά την κυριότητα με δωρεά ή κληρονομιά. Οι δωρεές μπορούν να αναφέρονται σε όλες τις κατηγορίες και μορφές κεφαλαίων (κτήματα, μηχανήματα, ζώα κ.λ.π.) όπως και σε μετρητά.

Το κόστος απόκτησης κεφαλαίων με δωρεά ή κληρονομιά είναι συνήθως χαμηλό και αναφέρεται στις δαπάνες μεταβίβασης(φόρος μεταβίβασης, συμβολαιογραφικά έξοδα κ.λ.π.).

Τα κύρια χαρακτηριστικά της πηγής αυτής είναι:

- Η απόκτηση του κεφαλαίου εξαρτάται από παράγοντες που δεν μπορεί να ελέγξει πλήρως ο κληρονόμος.
- Ο χρόνος απόκτησης του κεφαλαίου μπορεί να μην συμπίπτει με αυτόν που παρουσιάζονται οι ανάγκες.
- Η παραχώρηση του κεφαλαίου μπορεί να γίνει με ορισμένους περιορισμούς ή προϋποθέσεις, που είτε περιορίζουν την ελεύθερη χρησιμοποίηση του, είτε δημιουργούν έμμεσο κόστος για τον αγρότη.

Η πηγή αυτή αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πηγές κεφαλαίων για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις στην Ελλάδα. Το μεγαλύτερο μέρος της γης των ελληνικών αγροτικών εκμεταλλεύσεων προέρχεται από κληρονομιά ή μεταβίβαση(γονική παροχή, δωρεά, προίκα) από τους γονείς ή τους συγγενείς. Συνήθως οι γονείς, που είναι αγρότες, μεταβιβάζουν όλη ή τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος της εκμετάλλευσης στα παιδιά τους που ασχολούνται και αυτά με τη γεωργία.

Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως η πλήρης μεταβίβαση γίνεται όταν οι γονείς είναι σε μεγάλη ηλικία ή και ακόμα μετά το θάνατο τους. Έτσι οι νέοι αγρότες δεν έχουν τις περισσότερες φορές την πλήρη διαχείριση των εκμεταλλεύσεων, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι πρωτοβουλίες τους και η ανάπτυξή τους. Το νομικό πλαίσιο της χώρας μας σχετικά με τις κληρονομίες παρουσιάζει πολλές ατέλειες. Αυτό σε συνδυασμό με τον ιδιαίτερο δεσμό του Έλληνα γεωργού με τη γη συμβάλλει

στον τεμαχισμό της ιδιοκτησίας, πράγμα που αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής γεωργίας.

2.1.2. Αποταμιεύσεις

Είναι περισσεύματα από την λειτουργία της αγροτικής εκμετάλλευσης ή από άλλες δραστηριότητες, που μπορεί να είναι σε μετρητά, καταθέσεις ή άμεσα ρευστοποιήσιμους τίτλους. (ομόλογα, μετοχές κ.λ.π.).

Η σημασία της πηγής αυτής είναι πιο μεγάλη για τις γεωργικές μονάδες που τώρα αρχίζουν να δραστηριοποιούνται, στις οποίες οι αποταμιεύσεις του αγρότη και οι κληρονομίες αποτελούν τις κύριες πηγές κεφαλαίων. Μάλιστα εκτιμάται ότι οι συνολικές καταθέσεις των αγροτών στις τράπεζες και τους ειδικούς οργανισμούς ήταν 500 δισ. δρχ. το 1987 και είναι περίπου το 15πλάσιο του συνόλου των ιδιωτικών επενδύσεων του αγροτικού τομέα που πραγματοποιήθηκαν το ίδιο έτος(1987). Όμως ο Έλληνας αγρότης αποφεύγει συνήθως να χρησιμοποιεί τις αποταμιεύσεις του για τις ανάγκες της αγροτικής του μονάδας αλλά να τις τοποθετεί σε λογαριασμούς καταθέσεων ή σε αστικά ακίνητα. Αντίθετα προτιμάει να καλύψει τις ανάγκες της εκμετάλλευσης του με δανεισμό ακόμα και όταν έχει αποταμιεύσεις.

Η τακτική αυτή είναι συνέπεια της εφαρμοζόμενης πολιτικής στον τομέα αυτό και υπαγορεύεται από λόγους ρευστότητας και απόδοσης. Η διατήρηση των αποταμιεύσεων επιτρέπει την αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών(κυρίως οικογενειακών για τις οποίες δεν μπορεί, σύμφωνα με τους πιστωτικούς όρους που υπάρχουν να εξασφαλίσει δανεισμό με ευνοϊκούς όρους. Από τη άλλη πλευρά οι όροι δανεισμού για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις είναι πολύ ευνοϊκοί γιατί αφενός το κόστος απόκτησης του κεφαλαίου είναι χαμηλότερο, αφετέρου οι συνέπειες της μη έγκαιρης εξόφλησης των δανείων είναι ελάχιστες, ιδιαίτερα όταν η καθυστέρηση οφείλεται σε δυσμενή εξέλιξη της παραγωγής.

Έτσι λοιπόν με τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί, υπάρχουν κίνητρα για τον αγρότη να μην χρησιμοποιεί τις αποταμιεύσεις του για τις ανάγκες της εκμετάλλευσης του. γιατί έτσι εξασφαλίζει μεγαλύτερη απόδοση για τα κεφάλαιά του, βελτιώνει τη ρευστότητά του και περιορίζει τον κίνδυνο.

2.1.3. Εισοδήματα από Εξω - γεωργικές Δραστηριότητες

Είναι τα οφέλη που εξασφαλίζει ο αγρότης από την απασχόλησή του σε δραστηριότητες εκτός του αγροτικού τομέα. Η πηγή αυτή είναι αξιόλογη γι' αυτούς που ασχολούνται μερικώς με τη γεωργία (part-time farming). Η μορφή αυτή της γεωργίας έχει αρχίσει να επεκτείνεται τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, ιδιαίτερα σε περιοχές γύρω από τα αστικά και βιομηχανικά κέντρα. Όμως και για την πηγή αυτή άντλησης κεφαλαίου ισχύουν όσα αναφέρθηκαν σχετικά με τις αποταμιεύσεις και τη χρησιμοποίησή τους. Ο αγρότης προτιμά να τοποθετεί τα εξω - γεωργικά του εισοδήματα σε λογαριασμούς καταθέσεων ή σε επενδύσεις.

Τα πλεονεκτήματα της χρησιμοποίησης της πηγής αυτής (που βέβαια ισχύουν και για τις αποταμιεύσεις) είναι:

- Μειώνει την εξάρτηση από τα ξένα κεφάλαια και έτσι περιορίζει τις δυσμενείς επιπτώσεις που δημιουργεί η χρήση των ξένων κεφαλαίων.
- Μειώνει το άμεσο και καταβαλλόμενο κόστος για την αγροτική εκμετάλλευση, αφού η χρήση των εξω - γεωργικών εισοδημάτων δεν συνεπάγεται καμία επιβάρυνση για την εκμετάλλευση.
- Περιορίζονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η εκμετάλλευση στις περιπτώσεις που τα αναμενόμενα έσοδά της είναι μειωμένα από έκτακτα γεγονότα.

Τα μειονεκτήματα που έχει η χρησιμοποίησή της πηγής αυτής αλλά και των αποταμιεύσεων είναι:

- Στέρηση του αγρότη από το εισόδημα το οποίο θα μπορούσε να εξασφαλίσει από την τοποθέτηση των κεφαλαίων σε άλλες δραστηριότητες ή λογαριασμούς καταθέσεων.
- Περιορισμός των δυνατοτήτων του αγρότη να εκμεταλλευθεί επενδυτικές ευκαιρίες, οι οποίες μερικές φορές είναι αποδοτικότερες της γεωργίας.
- Μείωση της ρευστότητας του ίδιου του αγρότη με συνέπεια να μη μπορεί να αντιμετωπίσει έκτακτες καταστάσεις

Η επιλογή οπότε της χρήσης των αποταμιεύσεων και των εξω - γεωργικών εισοδημάτων πρέπει να βασιστεί στο κόστος και τις ωφέλειες για την αγροτική μονάδα και τον αγρότη.

Η επιλογή αυτή δεν είναι εύκολη πάντα και εξαρτάται τόσο από τις προβλέψεις και εκτιμήσεις για τις μελλοντικές εξελίξεις, όσο και από τον χαρακτήρα του απέναντι στη στάση του έναντι του επιχειρηματικού κινδύνου.

2.1.4. Έσοδα από την λειτουργία της μονάδας

Είναι τα έσοδα που εξασφαλίζει ο αγρότης από τη λειτουργία της αγροτικής του εκμετάλλευσης. Τα έσοδα αυτά χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ή σε μεγάλο βαθμό για την κάλυψη των αναγκών της μονάδας, για την οποία αποτελούν και κύρια πηγή κεφαλαίων. Τα κεφάλαια από την πηγή αυτή χρησιμοποιούνται κυρίως για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας της μονάδας, της συντήρησης της οικογένειας και των ετήσιων πληρωμών των δανείων. Η χρησιμοποίηση των κεφαλαίων της πηγής αυτής πρέπει να γίνεται έτσι ώστε να επιτυγχάνεται το καλύτερο αποτέλεσμα τόσο από πλευράς οικονομικών αποτελεσμάτων, όσο από πλευράς ρευστότητας και κινδύνου. Οπότε με αυτό το σκεπτικό, η διαχείριση των κεφαλαίων αυτών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τα οικονομικά αποτελέσματα και την εξέλιξη της μονάδας.

Τα έσοδα της μονάδας πρέπει να καλύπτουν τις δαπάνες λειτουργίας της και για τις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις, τις δαπάνες συντήρησης της οικογένειας. Πολλές φορές εάν υπάρχει περίσσειμα, αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί για αγορά παγίων στοιχείων ή και για κεφάλαιο κίνησης.

Ως περίσσειμα θεωρείται το τμήμα του εισοδήματος, το οποίο προκύπτει αν από το γεωργικό εισόδημα "προ αποσβέσεων" αφαιρεθούν οι δαπάνες μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων δανείων και οι δαπάνες συντήρησης της οικογένειας.

Παράλληλα για να χρησιμοποιηθεί μέρος των εσόδων λειτουργίας για πάγια στοιχεία θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψη οι δυνατότητες της μονάδας από πλευράς ρευστότητας, δηλαδή κατά πόσο οι ταμιακές ροές της μονάδας επιτρέπουν τις πληρωμές αυτές. Για την αύξηση των παγίων ή του κεφαλαίου κίνησης μονιμότερου χαρακτήρα μπορεί να γίνουν πληρωμές από τις εισπράξεις από τα έσοδα λειτουργίας μόνο από το ποσό του πλεονάσματος σε μετρητά. Το πλεόνασμα σε μετρητά είναι ίσο με τις εισπράξεις από τη λειτουργία της μονάδας μείον τις δαπάνες

λειτουργίας, τις δαπάνες για την συντήρηση της οικογένειας και τις ετήσιες δαπάνες προς εξόφληση των δανείων.

Τα έσοδα από τη λειτουργία της μονάδας είναι η καλύτερη πηγή κεφαλαίων για την εκμετάλλευση ή επιχείρηση και αποτελεί την κύρια πηγή αυτοχρηματοδότησης και μάλιστα την πιο υγιή, αρκεί να χρησιμοποιείται ορθολογικά και μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων της. Κακή χρησιμοποίηση των εσόδων αυτών, μπορεί να οδηγήσει τη μονάδα σε αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών, σε υπερβολικό δανεισμό και σε αρνητικά οικονομικά αποτελέσματα με τελικό αποτέλεσμα την διακοπή της λειτουργίας.

Ως μειονέκτημα της πηγής αυτής για τις αγροτικές μονάδες μπορεί να θεωρηθεί η έντονη εποχικότητα που παρουσιάζουν τα έσοδα λειτουργίας και ο ετεροχρονισμός τους σε σχέση με τις δαπάνες που καλύπτουν. Το μειονέκτημα αυτό αμβλύνεται ή και εξαλείφεται πλήρως στις περιπτώσεις που η μονάδα έχει πολλές και διαδοχικές δραστηριότητες ή μια δραστηριότητα συνεχούς παραγωγής. Σε περιπτώσεις έντονης εποχικότητας αυξάνεται ο κίνδυνος της κακής χρηματοοικονομικής διαχείρισης, γι' αυτό και είναι περισσότερο απαιτητός ο προγραμματισμός.

Τα έσοδα λειτουργίας για τις εμποροβιομηχανικές επιχειρήσεις, όπως είναι και οι συνεταιριστικές οργανώσεις και εταιρίες, έχουν πιο συνεχή και ομαλή ροή στη διάρκεια του χρόνου, καθώς και μικρότερο ή καθόλου ετεροχρονισμό σε σχέση με τις δαπάνες. Υπάρχουν όμως κλάδοι με έντονη εποχικότητα ή με μεγάλο ετεροχρονισμό εισπράξεων και δαπανών. Για παράδειγμα, οι γεωργικές βιομηχανίες φρούτων, έχουν σχετικά συνεχή ροή εισπράξεων αλλά παρουσιάζουν έντονο ετεροχρονισμό εισπράξεων και δαπανών. Αντίθετα, οι βιομηχανίες επεξεργασίας γάλακτος παρουσιάζουν συνεχή ροή εισπράξεων και ελάχιστο ή καθόλου ετεροχρονισμό.

2.1.5. Επιχορηγήσεις - Επιδοτήσεις

Είναι κεφάλαια που δίνονται από το κράτος ή άλλους κρατικούς φορείς με όρους και προϋποθέσεις που έχουν προκαθοριστεί και προορίζονται για να καλύψουν κυρίως ένα μέρος από το κόστος ορισμένων επενδύσεων ή ένα μέρος από τις

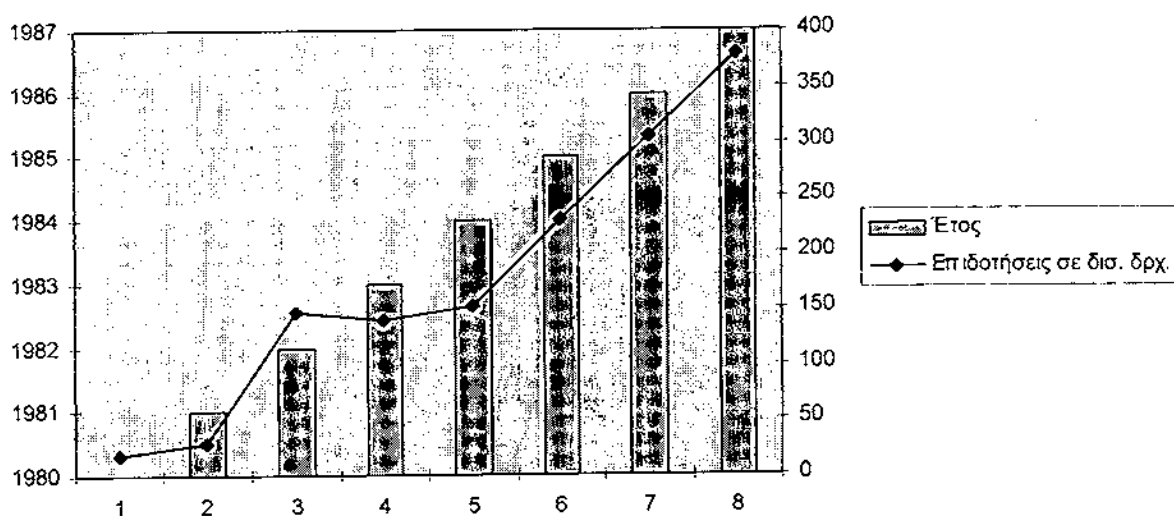
δαπάνες λειτουργίας. Οι επιδοτήσεις είναι διαφόρων κατηγοριών, χορηγούνται συνήθως για συγκεκριμένες δραστηριότητες και μερικές φορές, για ορισμένες περιοχές της χώρας ή για ορισμένες κατηγορίες αγροτών.

Η απόκτηση του κεφαλαίου γίνεται πάντα με ορισμένους όρους και για συγκεκριμένες δραστηριότητες, που καθορίζονται από το φορέα που χορηγεί την επιδότηση χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες ανάγκες και οι συνθήκες που αντιμετωπίζει η κάθε αγροτική εκμετάλλευση ή επιχείρηση. Η εισπραξή της γίνεται πάντοτε μετά την πραγματοποίηση της δαπάνης για την οποία χορηγείται και σε πολλές περιπτώσεις με αρκετή καθυστέρηση. Αυτό σημαίνει ότι ο επιδοτούμενος πρέπει να καλύψει από άλλες πηγές τις δαπάνες του και μετά θα εισπράξει την επιδότηση.

Η συμβολή της πηγής αυτής στην κάλυψη των αναγκών είναι αρκετά σημαντική στην Ελλάδα. Όπως φαίνεται στον πίνακα το σύνολο των επιδοτήσεων το 1987 έφτασε το ποσό των 378 δισ. το οποίο αντιπροσωπεύει το 71% της ακαθάριστης αξίας της γεωργικής παραγωγής του ίδιου έτους

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Το ύψος των επιδοτήσεων που δόθηκαν στους αγρότες την περίοδο 1980 – 1987

Πηγή: Υπουργείο Γεωργίας «Ελληνική Γεωργία»

Τα κύρια χαρακτηριστικά της πηγής αυτής είναι:

- Η απόκτηση κεφαλαίων δεν συνεπάγεται συνήθως κανένα κόστος.
- Εμφανίζεται έντονος ετεροχρονισμός μεταξύ της πληρωμής της δαπάνης και της είσπραξης της επιδότησης.
- Τα κεφάλαια δεν είναι διαθέσιμα την περίοδο ή την στιγμή που ο αγρότης της εκμετάλλευσης χρειάζεται μια συγκεκριμένη βελτίωση κ.λ.π. Για παράδειγμα, σε κάποια στιγμή ο αγρότης χρειάζεται να αγοράσει καινούριο φορτηγό, ενώ τη χρονιά αυτή δεν χορηγείται επιδότηση για αγορά φορτηγών.
- Τα κεφάλαια παρέχονται με όρους και προϋποθέσεις, που σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να δημιουργούν κόστος για την αγροτική μονάδα ή και δεσμεύσεις ή εξαρτήσεις

Παρά τα μειονεκτήματα όμως, η πηγή αυτή εξασφαλίζει κεφάλαια χωρίς κόστος και γι' αυτό θα πρέπει να αξιοποιείται πλήρως από τους φορείς των μονάδων.

2.1.6. Δανεισμός

Ο δανεισμός είναι η λήψη κάποιου πράγματος ή αξίας με την υπόσχεση ότι το ίδιο πράγμα ή το ισοδύναμο της αξίας του θα επιστραφεί στα πλαίσια των όσων έχουν συμφωνηθεί. Δηλαδή με το δανεισμό παρέχεται η δυνατότητα χρησιμοποίησης κεφαλαίων ή υπηρεσιών με την υπόσχεση ότι θα επιστραφούν ή θα εξοφληθεί η αξία τους σε κάποια χρονική στιγμή στο μέλλον. Ο δανεισμός σε χρήμα, είναι η απόκτηση ενός ποσού χρημάτων, το οποίο θα επιστραφεί όταν και όπως ορίζει το δανειστικό συμβόλαιο.

Ο δανεισμός βασίζεται στην πίστη, δηλαδή στην εμπιστοσύνη ότι κάποια υπόσχεση που δόθηκε θα εκπληρωθεί έγκαιρα και όπως είχε συμφωνηθεί. Η εμπιστοσύνη που δείχνει ο δανειστής για το δανειζόμενο επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες που σχετίζονται τόσο με την περιουσία και τα εισοδήματα του δανειζόμενου, όσο και με τη συμπεριφορά και την τακτική που έχει δείξει στις συναλλαγές του.

Ανάλογα με την συμπεριφορά που ο κάθε φορέας έχει δείξει στην αγορά, μπορεί να εξασφαλίσει εύκολα ή δύσκολα δάνεια και με ευνοϊκούς ή όχι όρους. Η καλή συμπεριφορά και η εξόφληση των διαφόρων χρηματικών υποχρεώσεων επομένως

αποτελεί μεγάλο παράγοντα για κάθε εκμετάλλευση και συμβάλλει στη διαμόρφωση του κόστους απόκτησης δανείων αλλά και διαφοροποιεί τις δυνατότητες εξασφάλισης δανείων.

Ο δανεισμός είναι μια από τις σημαντικότερες πηγές κεφαλαίων για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις ή επιχειρήσεις, ιδιαίτερα για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας και επέκτασης τους. Η μεγάλη αυτή σημασία του δανεισμού οφείλεται στο γεγονός ότι οι αγροτικές μονάδες έχουν περιορισμένες δυνατότητες χρησιμοποίησης των άλλων πηγών κεφαλαίων. Τα κύρια στοιχεία που χαρακτηρίζουν το δανεισμό είναι οι προϋποθέσεις και οι όροι με τους οποίους γίνεται και οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με τους στόχους και τις επιδιώξεις της χρηματοοικονομικής διοικητικής. Οι προϋποθέσεις και οι όροι δανεισμού ή αλλιώς το «γενικό πλαίσιο δανεισμού» επηρεάζονται πέρα από τα άλλα και από τον φορέα που χορηγεί το δάνειο, δηλαδή το δανειστή.

2.1.7. Επιλογή πηγής άντλησης κεφαλαίου

Η επιλογή της πηγής από όπου θα αντληθούν τα αναγκαία κεφάλαια πρέπει να βασίζεται στις συνέπειες που δημιουργεί για την αγροτική μονάδα. Τα στοιχεία στα οποία θα πρέπει να βασιστεί η αξιολόγηση των πηγών είναι **οι δυνατότητες πρόσβασης, το κόστος και ο κίνδυνος**. Όλες οι μονάδες δεν έχουν την ίδια ευχέρεια εξασφάλισης κεφαλαίων από τις διάφορες πηγές και το ύψος του κεφαλαίου που μπορεί να αποκτήσουν ποικίλλει. Η αξιολόγηση περιορίζεται βέβαια στις πηγές για τις οποίες υπάρχει πρόσβαση και για το ποσό που μπορεί να προσφέρει κάθε μια από τις πηγές αυτές.

Το κόστος απόκτησης κεφαλαίων περιλαμβάνει όλες τις επιβαρύνσεις (άμεσες ή έμμεσες, χρηματικές ή μη) που δημιουργούνται για την αγροτική μονάδα. Οι επιβαρύνσεις αυτές δεν είναι πάντα εμφανείς αλλά για τη διαπίστωσή τους χρειάζεται ειδική ανάλυση. Ο κίνδυνος αναφέρεται στις περιπτώσεις που θα έχει η αγροτική μονάδα σε περιπτώσεις που θα μειωθούν τα έσοδά της. Αναφέρεται αποκλειστικά στο δανεισμό και στις συνέπειες που προκύπτουν για το δανειζόμενο από τη μη έγκαιρη εξόφληση του δανείου. Οι συνέπειες αυτές ποικίλλουν ανάλογα με το φορέα που χορηγεί το δάνειο και εκτείνεται από μικρή ή ελάχιστη επιπλέον

επιβάρυνση και μη ανανέωση του δανείου μέχρι τη λήψη μέτρων για αναγκαστική είσπραξη. Όσο ηπιότερες είναι οι συνέπειες αυτές, τόσο ευνοϊκότερη θεωρείται η πηγή για το δανειζόμενο, γιατί ο κίνδυνος που αναλαμβάνεται είναι μειωμένος. Το κόστος απόκτησης κεφαλαίων είναι συνήθως ελάχιστο ή μηδενικό για όλες τις πηγές ίδιων κεφαλαίων, ενώ ποικίλλει για το δανεισμό. Το κόστος δανεισμού, πέρα από την πηγή δανεισμού, εξαρτάται από το ύψος του δανείου, τη δανειακή επιβάρυνση του δανειζομένου και τις γενικότερες οικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονται

Ο κίνδυνος από την απόκτηση δανειακών κεφαλαίων ποικίλλει ανάλογα με το φορέα που χορηγεί το δάνειο και τις γενικότερες συνθήκες. Συνήθως είναι χαμηλότερος για τους συνεταιρισμούς και την ΑΤΕ.

Οι κύριες πηγές δανεισμού από τις οποίες μπορεί να εξασφαλίσει κεφάλαιο ο Έλληνας Αγρότης είναι: **η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος(ΑΤΕ), οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί, οι έμποροι, άλλες τράπεζες, και οι ιδιώτες.** Τα χαρακτηριστικά των πηγών αυτών και τα επι μέρους στοιχεία τους έχουν ως εξής:

α) Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ)

Είναι η κύρια και η αποκλειστική πηγή δανεισμού για τις αγροτικές μονάδες και τις αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις (ΑΣΟ) , Παρόλο που δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία, εκτιμάται ότι συμμετέχει κατά 80-85% στο συνολικό δανεισμό των αγροτικών και συνεταιριστικών μονάδων.

Τα δάνεια της ΑΤΕ μπορεί να καλύψουν όλα τα είδη και τις μορφές των αναγκών σε κεφάλαια που αναφέρονται στην αγροτική δραστηριότητα και γενικότερα στην αγροτική μονάδα. Εξαιρέση αποτελούν οι δαπάνες συντήρησης της οικογένειας που δεν δανειοδοτούνται άμεσα, καλύπτονται όμως κατά ένα μέρος από τα δάνεια που χορηγούνται για τις δαπάνες λειτουργίας. Το γενικό πλαίσιο δανεισμού της ΑΤΕ είναι το ευνοϊκότερο από όσα ισχύουν στη χώρα μας και ίσως από τα ευνοϊκότερα διεθνώς. Τα ευνοϊκά του στοιχεία αναφέρονται στο κόστος δανεισμού στις δυνατότητες εξασφάλισης κεφαλαίων και στη «χαλαρότητα» και προσαρμοστικότητα των λοιπών όρων και προϋποθέσεων. Το πλαίσιο έχει σχεδιαστεί ειδικά για τις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα μας και είναι αποτέλεσμα της κρατικής πολιτικής που εφαρμόζεται στον αγροτικό τομέα.

Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το πλαίσιο δανειοδότησης της ΑΤΕ είναι το **χαμηλό κόστος δανεισμού, ο αναπτυξιακός προσανατολισμός και η έντονη κοινωνική ευαισθησία**. Απόρροια των σχέσεων αυτών είναι:

- Το άμεσο και έμμεσο κόστος για την απόκτηση κεφαλαίων είναι το χαμηλότερο από όσα διαμορφώνονται στη χώρα μας.
- Η πρόσβαση στο δανεισμό είναι ευχερής και βασίζεται περισσότερο σε αναπτυξιακά και κοινωνικά κριτήρια και λιγότερο σε τραπεζικά.
- Οι όροι και οι συνέπειες αποπληρωμής των δανείων λαμβάνουν υπ' όψη τις συνθήκες που επικρατούν στην ελληνική γεωργία και τις αβεβαιότητες που αντιμετωπίζει.
- Η δανειοδότηση συνδυάζεται με τη δωρεάν παροχή παράλληλων υπηρεσιών και κυρίως τεχνικών και οργανωτικών συμβούλων.

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν τελικό αποτέλεσμα να έχει ταυτιστεί στη συνείδηση των αγροτών η ΑΤΕ με την πολιτεία και τις κοινωνικές της παροχές γεγονός που οδηγεί στον κλονισμό της πίστης και της συνέπειας στις συναλλαγές.

Τα πλεονεκτήματα της πηγής αυτής είναι το ευνοϊκό πλαίσιο δανειοδότησης, η κατανόηση που δείχνεται στις έκτακτες ζημιές και ο συντονισμός των εφαρμοζόμενων κριτηρίων με τους στόχους και τις επιδιώξεις της κρατικής πολιτικής. Τα μειονεκτήματα αναφέρονται στις γραφειοκρατικές διαδικασίες, οι οποίες αναφέρονται καθυστερήσεις και στο γεγονός ότι τα δάνεια της ΑΤΕ δεν καλύπτουν το σύνολο των αναγκών των αγροτικών μονάδων, κυρίως αυτών που αναφέρονται στις δαπάνες λειτουργίας και στο κεφάλαιο κίνησης. Δεν καλύπτει επίσης άμεσα τις δαπάνες για συντήρηση της οικογένειας. Τα μειονεκτήματα αυτά δημιουργούν προβλήματα στους αγρότες και τους αναγκάζουν να προτιμήσουν άλλες πηγές, παρόλο 'που αυτό σημαίνει αυξημένες επιβαρύνσεις.

β) Αγροτικοί Συνεταιρισμοί

Η πηγή αυτή χρησιμοποιείται κυρίως για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας της αγροτικής εκμετάλλευσης και των δαπανών συντήρησης της αγροτικής οικογένειας. Συνήθως οι συνεταιρισμοί χορηγούν με πίστωση διάφορα υλικά και εφόδια που είναι αναγκαία για τη λειτουργία της μονάδας καθώς και διάφορα είδη

που χρησιμοποιούνται και τη διατροφή της αγροτικής οικογένειας. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις χορηγούν δάνεια σε μετρητά.

Τα δάνεια και οι πιστώσεις που χορηγούν οι συνεταιρισμοί, προέρχονται κυρίως από κεφάλαια της ΑΤΕ, από την οποία δανείζονται οι ίδιοι προκειμένου είτε να αγοράσουν διάφορα υλικά και εφόδια και να τα διαθέσουν στους αγρότες, είτε να χορηγήσουν ξανά τα ίδια τα δάνεια. Το ύψος των δανείων που χορηγούν οι συνεταιρισμοί από δικά τους κεφάλαια είναι πολύ περιορισμένο, όπως φαίνεται και από τον πίνακα παρακάτω:

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Δάνεια που χορήγησαν οι συνεταιρισμοί στους αγρότες από δικά τους κεφάλαια την περίοδο 1978 - 1988 σε δισ. δρχ. Έτος	Ποσό
1978	0,5
1979	0,6
1980	0,5
1981	0,5
1982	0,6
1983	1
1984	1,2
1985	1,3
1986	2,6
1987	2,1
1988	2,3

Πηγή: Διεύθυνση Συνεταιρισμών ΑΤΕ. «Εκθέσεις Πεπραγμένων».

Το πλαίσιο δανειοδότησης των συνεταιρισμών είναι σχεδόν παρόμοιο με αυτό της ΑΤΕ, αλλά παρουσιάζει τα επιπλέον πλεονεκτήματα ότι εξασφαλίζει ευκολότερη πρόσβαση, μικρότερο κόστος και δυνατότητα κατανομής των διαθέσιμων κεφαλαίων

ανάλογα με την παραγωγική δραστηριότητα και τις πραγματικές ανάγκες των αγροτών.

Τα μειονεκτήματα της πηγής αυτής είναι τα περιορισμένα κεφάλαια που διαθέτουν οι συνεταιρισμοί, ή έλλειψη υποδομής και στελέχωσης και η ανευθυνότητα που έχουν δείξει μέχρι σήμερα στην λειτουργία τους. Τα μειονεκτήματα αυτά μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη βοήθεια της πολιτείας και της ΑΤΕ, ώστε η πηγή αυτή να καταστεί πιο ουσιαστική στη δανειοδότηση των αγροτικών μονάδων και ιδιαίτερα του μικρού και μεσαίου μεγέθους.

γ) Έμποροι

Η πηγή αυτή καλύπτει ανάγκες για δαπάνες λειτουργίας της μονάδας, για κεφάλαιο κίνησης και για τις δαπάνες συντήρησης της αγροτικής οικογένειας. Παρόλο που δεν υπάρχουν στοιχεία για το ύψος των κεφαλαίων που η πηγή αυτή παρέχει στους αγρότες φαίνεται ότι σε ορισμένες κατηγορίες δαπανών η συμβολή της είναι σημαντική.

Η συμβολή της πηγής αυτής στην κάλυψη των αναγκών για στοιχεία παγίου κεφαλαίου είναι περιορισμένη. Εξαιρέση αποτελεί η αγορά μηχανημάτων, στην οποία η συμμετοχή των εμπόρων είναι πολύ υψηλή. Οι πωλήσεις αγροτικών μηχανημάτων με πίστωση διάρκειας δύο με τρία έτη, βοήθησαν στην γρήγορη εκμηχάνιση της ελληνικής γεωργίας αλλά παράλληλα οδήγησαν στην απόκτηση μηχανημάτων από αγροτικές μονάδες που δεν είχαν τη δυνατότητα να τα αξιοποιήσουν αποδοτικά.

Η δανειοδότηση από την πηγή αυτή ποικίλλει ανάλογα με τον φορέα που χορηγεί την πίστωση και τον κλάδο και ανάλογα με τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην αγορά, συνήθως όμως έχει υψηλό κόστος και απαιτείται συνέπεια στις εξοφλήσεις των πιστώσεων.

Τα πλεονεκτήματα της πηγής αυτής είναι η έλλειψη γραφειοκρατίας, η ταχύτητα εξυπηρέτησης και η κάλυψη ακριβώς των αναγκών της αγροτικής μονάδας. Τα μειονεκτήματα έχουν σχέση με το υψηλό κόστος, τη συνέπεια στις υποχρεώσεις και το γεγονός ότι η κατανομή των διαθέσιμων κεφαλαίων στις αγροτικές μονάδες δεν γίνεται με κριτήρια αναπτυξιακά αλλά οικονομικού χαρακτήρα.

δ) Άλλες Τράπεζες

Δεν αποτελούν κύρια πηγή κεφαλαίων, αλλά χρησιμοποιούνται σε έκτακτες ανάγκες και σε περιπτώσεις που για διάφορους λόγους η ΑΤΕ δεν έχει τη δυνατότητα να καλύψει τις διάφορες ανάγκες των αγροτικών μονάδων.

Το πλαίσιο δανειοδότησης των τραπεζών αυτών ανταποκρίνεται περισσότερο στους υπόλοιπους τομείς της ελληνικής οικονομίας και γι' αυτό χαρακτηρίζεται από υψηλό κόστος, έλλειψη αναπτυξιακών κριτηρίων και απαιτήσεις για συνέπεια στις υποχρεώσεις.

Τα πλεονεκτήματα των τραπεζών αυτών είναι οι λιγότερες διαδικασίες σε σχέση με την ΑΤΕ και η δυνατότητα δανειοδότησης για δαπάνες που δεν σχετίζονται με την αγροτική επιχείρηση. Τα μειονεκτήματά τους είναι όπως έχουν προαναφερθεί, το υψηλό κόστος, η έλλειψη αναπτυξιακών κριτηρίων και ο κίνδυνος για τον αγρότη.

Γι' αυτούς τους λόγους λοιπόν και για το γεγονός ότι η ΑΤΕ έχει πολύ ευνοϊκό πλαίσιο δανειοδότησης, η πηγή αυτή χρηματοδότησης, χρησιμοποιείται σπάνια. Όμως η μεταβολή των πιστωτικών κανόνων που ισχύουν στην Ελλάδα, η ελεύθερη διαμόρφωση των επιτοκίων σε όλους τους τομείς και οι συνθήκες που προβλέπεται να διαμορφωθούν με την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής αγοράς είναι σίγουρο ότι θα βελτιώσουν τη σημασία της πηγής αυτής.

ε) Ιδιώτες

Η πηγή αυτή όπως είναι φυσικό περιλαμβάνει τα δάνεια που χορηγούνται στους αγρότες από συγγενείς, φίλους ή άλλους ιδιώτες. Τα δάνεια αυτά είναι συνήθως μικρού ύψους και μικρής διάρκειας. Η σημασία της πηγής αυτής είναι περιορισμένη και καλύπτει κυρίως μικρό μέρος των αναγκών για την συντήρηση της οικογένειας και για στοιχεία κυκλοφοριακού κεφαλαίου.

Το κόστος και οι υπόλοιποι όροι των δανείων από ιδιώτες διαφέρουν πολύ. Μπορεί να είναι άτοκα, όταν χορηγούνται από συγγενείς και φίλους αλλά και με υψηλότατο τόκο όταν προέρχονται από τρίτους π.χ. τοκογλύφους. Μερικές φορές τα δάνεια αυτά δημιουργούν εξαρτήσεις και επιβαρύνσεις.

Ο κίνδυνος από τη μη έγκαιρη εξόφληση τους ποικίλλει. Στην περίπτωση των συγγενών και φίλων οι συνέπειες είναι ελάχιστες ενώ αντίθετα μπορεί να είναι βαρύτερες όταν τα δάνεια προέρχονται από τρίτους.

2.2 Δάνεια

2.2.1 Κύρια χαρακτηριστικά δανείων

Τα κύρια χαρακτηριστικά των δανείων είναι **το ύψος , το επιτόκιο και η διάρκειά τους**. Το ύψος του δανείου εκφράζει το ποσό των χρημάτων που δίνει ο δανειστής στο δανειζόμενο. Το επιτόκιο εκφράζει ένα ποσοστό τοις εκατό(%) για ένα χρόνο το οποίο προστίθεται σαν επιβάρυνση του δανειζομένου προς τον δανειστή του. Η διάρκεια του δανείου είναι το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο μπορεί ο δανειζόμενος να χρησιμοποιήσει τα χρήματα και προσδιορίζει την λήξη του δανείου, δηλαδή την ημερομηνία που ο δανειζόμενος πρέπει να επιστρέψει τα χρήματα. Άλλα στοιχεία των δανείων είναι οι λοιπές επιβαρύνσεις για τον δανειζόμενο, ο τρόπος με τον οποίο ο δανειστής διασφαλίζει την επιστροφή των χρημάτων, η διαδικασία χορήγησης του δανείου, το σχέδιο εξόφλησης του κ.λ.π. Όλα αυτά αποτελούν τους όρους και τις προϋποθέσεις χορήγησης των δανείων, που είναι καθοριστικός παράγοντας τόσο για τις δυνατότητες των δανειζόμενων να εξασφαλίσουν δανεισμό, όσο και για το συνολικό κόστος δανεισμού. Γι' αυτό τα δάνεια που έχουν πολύπλοκες διαδικασίες ή υψηλές διασφαλίσεις αποκλείουν πολλούς ενδιαφερόμενους από την απαίτησή τους και αυξάνουν το κόστος δανεισμού. Όλοι αυτοί οι όροι και οι προϋποθέσεις που αλλιώς λέγονται και **πλαίσιο δανειοδότησης** καθορίζονται σύμφωνα με τις γενικότερες οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην χώρα μας και τις επιδιώξεις που έχει για την ανάπτυξη της γεωργικής οικονομίας.

Σε φορείς που η κύρια δραστηριότητά τους είναι η δανειοδότηση- όπως οι τράπεζες- το πλαίσιο δανειοδότησης είναι σε μεγάλο βαθμό σταθερό, προκαθορισμένο και ενιαίο, ενώ στους υπόλοιπους-έμποροι, ιδιώτες κ.λ.π.- είναι έντονα

διαφοροποιημένο, επηρεάζεται από υποκειμενικούς παράγοντες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δανειζόμενου.

Τέλος ο σκοπός του δανείου, δηλαδή η δραστηριότητα για την οποία χορηγείται, είναι ένα στοιχείο, το οποίο, ιδιαίτερα στον τραπεζικό δανεισμό, επηρεάζει το κόστος και τις δυνατότητες εξασφάλισης δανειακών κεφαλαίων. Παρακάτω γίνεται μια λεπτομερέστερη ανάλυση των κυριότερων στοιχείων των δανείων και θα επισημανθούν οι παράγοντες από τους οποίους επηρεάζονται.

2.2.2. Ύψος Δανείου

Το ποσό του δανείου καθορίζεται με ιδιαίτερη συμφωνία μεταξύ δανειστή και δανειζόμενου και επηρεάζεται από τις γενικότερες οικονομικές συνθήκες, την οικονομική κατάσταση και την πιστωτική επιφάνεια του δανειζόμενου, το σκοπό του δανείου και τη δανειοδοτική πολιτική που εφαρμόζει ο δανειστής.

Οι γενικότερες οικονομικές συνθήκες επηρεάζουν την προσφορά του χρήματος και τη ρευστότητα των δανειστών. Έτσι σε περιόδους περιοριστικής πολιτικής μειώνονται τα διαθέσιμα για δανεισμό χρήματα των δανειστών, γεγονός που οδηγεί σε μείωση του ύψους των δανείων. Το αντίθετο συμβαίνει σε περιόδους επέκτασης και ανάπτυξης. Στην Ελλάδα, επιβάλλονται συνήθως περιορισμοί στην τραπεζική δανειοδότηση με αποφάσεις των Νομισματικών Αρχών, σε περιόδους περιοριστικής πολιτικής.

Η οικονομική κατάσταση του δανειζόμενου καθορίζει αφενός τις ανάγκες του για δανεισμό, αφετέρου τις δυνατότητές του να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που δημιουργούνται από το δάνειο. Οι ανάγκες για δανεισμό καθορίζονται επίσης και από το ύψος της δαπάνης που πρόκειται να καλυφθεί με το δάνειο. Οι δυνατότητες του δανειζόμενου να ανταποκριθεί στο δανεισμό καθορίζονται από τις ταμιακές του ροές και από το ύψος και τη χρονική περίοδο της εξόφλησης του δανείου.

Στη διαμόρφωση της **πιστωτικής επιφάνειας** του δανειζόμενου συμβάλλουν, πέρα από την οικονομική κατάσταση, τα περιουσιακά του στοιχεία και την τακτική που ακολουθεί στις συναλλαγές του. Πιστούχοι που είναι συνεπείς και τακτικοί στις συναλλαγές τους εξασφαλίζουν μεγαλύτερο δανεισμό από άλλους που δεν χαρακτηρίζονται από συνέπεια στις συναλλαγές τους.

Στο πλαίσιο δανειοδότησης της ΑΤΕ, η πιστωτική επιφάνεια προσδιορίζεται κυρίως από το είδος και την έκταση των δραστηριοτήτων του πιστούχου και λιγότερο από τα περιουσιακά του στοιχεία και τη συνέπεια στις συναλλαγές. Η τακτική αυτή, διευκολύνει την πρόσβαση στο δανεισμό όλων σχεδόν των αγροτών αλλά δημιουργεί κίνητρα για ασυνέπεια στις συναλλαγές και υπερβολικού ύψους δανεισμό. Οι κύριοι παράγοντες που καθορίζουν την πιστωτική επιφάνεια για τις άλλες τράπεζες και τις λοιπές πηγές δανεισμού(εκτός των συνεταιρισμών) είναι η συνέπεια στις συναλλαγές του πιστούχου και τα περιουσιακά του στοιχεία.

Ο τρόπος καθορισμού της πιστωτικής επιφάνειας, η κατανομή των διαθεσίμων κεφαλαίων στους διάφορους τομείς και πιστούχους και γενικότερα οι όροι και οι προϋποθέσεις δανεισμού αποτελούν την **πιστωτική πολιτική** του κάθε δανειστή, η οποία επηρεάζει καθοριστικά τόσο το ύψος των δανείων όσο και την πρόσβαση στο δανεισμό. Σε ορισμένες κατηγορίες δανείων καθορίζεται με αποφάσεις των Νομισματικών Αρχών το ανώτατο ύψος του δανείου που επιτρέπεται να χορηγηθεί ή το ανώτατο ποσοστό της δαπάνης που επιτρέπεται να καλυφθεί με δάνειο. Οι περιορισμοί αυτοί αφορούν μόνο τον τραπεζικό δανεισμό και δημιουργούν την υποχρέωση στο δανειζόμενο να καλύψει με τα δικά του διαθέσιμα ένα μέρος της δανειοδοτούμενης δαπάνης. Το μέρος αυτό αναφέρεται σαν ίδια συμμετοχή και καθορίζεται σαν ποσοστό του συνολικού κόστους της δανειοδοτούμενης δραστηριότητας.

Η ίδια συμμετοχή μπορεί να επιβάλλεται από τις Νομισματικές αρχές ή από τις ίδιες τις Τράπεζες. Το ύψος της αποτελεί στοιχείο της δανειοδότησης της κάθε τράπεζας και μπορεί να καθορίζεται υψηλότερο από αυτό που επιβάλλουν οι Νομισματικές αρχές

Σκοπός της ίδιας συμμετοχής είναι η εξασφάλιση υγιούς χρηματοοικονομικής διάρθρωσης του πιστούχου, η αποφυγή υπερβολικού δανεισμού και η χρησιμοποίηση των περισσευμάτων του για τις ανάγκες της μονάδας. Αυξημένες απαιτήσεις για ίδια συμμετοχή είναι βέβαιο ότι βελτιώνουν τη χρηματοοικονομική διάρθρωση του πιστούχου αλλά παράλληλα δυσκολεύουν την πρόσβαση πολλών μονάδων στα δανειακά κεφάλαια.

Η προϋπόθεση της ίδιας συμμετοχής συνήθως παρακάμπτεται από τους δανειζόμενους με διάφορες μεθοδεύσεις, όπως εικονική αύξηση της δανειοδοτούμενης δαπάνης ή κάλυψη του ποσού της ίδιας συμμετοχής με δανεισμό από άλλες πηγές (έμποροι, ιδιώτες κ.λ.π.)

Το πλαίσιο δανειοδότησης της ΑΤΕ προβλέπει ίδια συμμετοχή μόνο για τα επενδυτικά δάνεια και κυρίως για αυτά που χορηγούνται σε μονάδες επιχειρηματικής μορφής. Έμμεσα όμως απαιτεί ίδια συμμετοχή και για τα δάνεια λειτουργίας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, γιατί το ύψος των δανείων αυτών είναι σημαντικά χαμηλότερο από τις συνολικές δαπάνες λειτουργίας. Η διαφορά αυτή μεταξύ δανείου και συνολικής δαπάνης δεν μπορεί τυπικά να θεωρηθεί ως ίδια συμμετοχή, γιατί επιτρέπεται να καλυφθεί και συνήθως καλύπτεται το μεγαλύτερο μέρος της από άλλες πηγές δανεισμού (συνεταιρισμοί, ιδιώτες, έμποροι).

2.2.3. Επιτόκιο

Το επιτόκιο μαζί με τις υπόλοιπες επιβαρύνσεις αποτελεί το κόστος του κεφαλαίου, το οποίο είναι καθοριστικός παράγοντας για το ύψος δανεισμού και για την κατανομή των κεφαλαίων στους διάφορους κλάδους ή τις επιχειρήσεις

Σε μια αγορά που λειτουργεί ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς, το ύψος του επιτοκίου καθορίζεται από το μηχανισμό της προσφοράς και της ζήτησης κεφαλαίων. Στην Ελλάδα μέχρι το 1986, όλα τα επιτόκια καθορίζονταν διοικητικά. Σήμερα, ένα μεγάλο μέρος των επιτοκίων για τον τραπεζικό δανεισμό διαμορφώνεται ελεύθερα και με ιδιαίτερη συμφωνία μεταξύ της τράπεζας και του δανειζόμενου. Τα επιτόκια των τραπεζικών δανείων προς τις αγροτικές μονάδες και τις συνεταιριστικές οργανώσεις εξακολουθούν να καθορίζονται διοικητικά, προβλέπεται όμως ότι και αυτά θα διαμορφώνονται ελεύθερα στο μέλλον. Το ύψος των επιτοκίων για τα αγροτικά δάνεια είναι από τα χαμηλότερα που ισχύουν στη χώρα μας. Επίσης όταν το ύψος του επιτοκίου όταν δεν καθορίζεται διοικητικά, επηρεάζεται από το κόστος του χρήματος, τον κίνδυνο που αντιμετωπίζει ο δανειστής να χάσει το κεφάλαιό του, το κόστος διαχείρισης του δανείου και τις πρόσθετες ωφέλειες που εξασφαλίζει ο δανειστής από την χορήγηση του δανείου.

Το κόστος του χρήματος είναι η συνολική δαπάνη που πληρώνει ο δανειστής ή το συνολικό εισόδημα που χάνει προκειμένου να εξασφαλίσει τα αναγκαία κεφάλαια για το δανεισμό.

Η κύρια πηγή από την οποία οι τράπεζες εξασφαλίζουν στη χώρα μας τα κεφάλαια είναι οι καταθέσεις, οι οποίες αποτελούν και την κύρια εναλλακτική τοποθέτηση των χρημάτων για τους λοιπούς δανειστές. Το επιτόκιο επομένως των καταθέσεων είναι και το κύριο στοιχείο του κόστους χρήματος. Το επιτόκιο αυτό, σε μια ελεύθερη αγορά διαμορφώνεται από το μηχανισμό της προσφοράς και της ζήτησης. Στη χώρα μας ειδικά για τις καταθέσεις τα επιτόκια καθορίζονταν διοικητικά μέχρι το 1987, ενώ μετά το 1988 άρχισαν να διαμορφώνονταν ελεύθερα τα επιτόκια των προθεσμιακών καταθέσεων.

Κάθε κεφάλαιο που δανείζεται υπάρχει κίνδυνος να χαθεί. Ο κίνδυνος εξαρτάται από την φερεγγυότητα του δανειζομένου, το ύψος του δανείου και την αποδοτικότητα της δραστηριότητας που θα χρηματοδοτηθεί. Η φερεγγυότητα του δανειζομένου προσδιορίζεται από τη συνέπεια που είχε μέχρι τώρα στις συναλλαγές, τη ρευστότητα και αποτελεσματικότητα της μονάδας του και τα περιουσιακά του στοιχεία. Όσο πιο φερέγγυος κρίνεται ο δανειζόμενος τόσο μικρότερος είναι ο κίνδυνος και επομένως το επιτόκιο με το οποίο θα επιβαρύνεται. Για την χορήγηση, την παρακολούθηση και την είσπραξη του δανείου ο δανειστής επιβαρύνεται με ορισμένες δαπάνες, όπως έξοδα προσωπικού, κρατήσεις υπέρ τρίτων κ.λ.π. Το σύνολο των δαπανών αυτών αποτελεί το **κόστος διαχείρισης** του δανείου και μπορεί να διακριθεί σε σταθερό και μεταβλητό. Το κόστος διαχείρισης επηρεάζεται επίσης από τις διαδικασίες που εφαρμόζει ο δανειστής και τις απαιτήσεις του. Δανειστές που εφαρμόζουν πολύπλοκες διαδικασίες ή απαιτούν πλήρη και συνεχή παρακολούθηση των δανειοδοτούμενων μονάδων αυξάνουν το κόστος και πρέπει είτε να επιβαρύνουν με υψηλότερο επιτόκιο τους πιστούχους είτε να περιορίζουν τα δικά τους κέρδη. Ορισμένες όμως από αυτές τις διαδικασίες και απαιτήσεις διευκολύνουν την αποδοτική και ορθολογική χρησιμοποίηση του δανείου από τον πιστούχο, συμβάλλοντας έτσι στην κανονική εξόφληση του δανείου και τη μείωση του κινδύνου.

Η χορήγηση ενός δανείου εξασφαλίζει σε ορισμένες περιπτώσεις διάφορες πρόσθετες ωφέλειες στο δανειστή, όπως η αγορά προϊόντων με ευνοϊκή τιμή για τους εμπόρους, κάποια άλλη τραπεζική εργασία για τις τράπεζες κ.λ.π. Έτσι είναι φανερό ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι πρόσθετες ωφέλειες που εξασφαλίζει ο δανειστής τόσο χαμηλότερο επιτόκιο έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στον πιστούχο.

Όταν ο δανειστής χορηγεί ένα δάνειο προγραμματίζει τη λειτουργία και δραστηριότητά του και αναλαμβάνει υποχρεώσεις βασιζόμενος στην εξόφληση του δανείου από τον πιστούχο στην κανονική του λήξη. Αν αυτό δεν συμβεί, τότε προκειμένου ο δανειστής να εφαρμόσει το πρόγραμμα και να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του θα αναγκαστεί να αντλήσει κεφάλαια και από άλλες πηγές με πιθανόν υψηλότερο κόστος. Η καθυστέρηση εξόφλησης του δανείου αυξάνει συγχρόνως τον κίνδυνο και το κόστος διαχείρισης γιατί θα υποχρεωθεί ο δανειστής να κάνει διάφορες ενέργειες, αρνητικές για τον δανειζόμενο. Για τους λόγους αυτούς, μετά την κανονική λήξη το δάνειο επιβαρύνεται με αυξημένο επιτόκιο, το οποίο ονομάζεται **επιτόκιο υπερημερίας**, ενώ το επιτόκιο που εφαρμόζεται μέχρι τη λήξη ονομάζεται **συμβατικό επιτόκιο**. Το επιτόκιο υπερημερίας για τα τραπεζικά δάνεια έχουν σήμερα καθοριστεί από τις Νομισματικές Αρχές σε τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες(4) υψηλότερο από το αντίστοιχο συμβατικό

2.2.4. Διάρκεια Δανείων

Είναι το χρονικό διάστημα από τη χορήγηση του δανείου μέχρι τη λήξη του. Κάθε δάνειο προσδιορίζεται από τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας, τις ταμειακές ροές της δανειοδοτούμενης δραστηριότητας και την οικονομική κατάσταση του πιστούχου.

Γι' αυτό ένα δάνειο που χορηγείται για τις δαπάνες λειτουργίας μιας δραστηριότητας πρέπει κανονικά να εξοφληθεί όταν ολοκληρωθεί η παραγωγική διαδικασία της δραστηριότητας και τα προϊόντα της μετατραπούν σε μετρητά. Άρα η ανώτατη διάρκεια των δανείων αυτών δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερη από τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας και το χρόνο που χρειάζεται για τη μετατροπή της παραγωγής σε μετρητά. Τα δάνεια για απόκτηση παγίων περιουσιακών

στοιχείων πρέπει κανονικά να έχουν εξοφληθεί πλήρως, όταν το περιουσιακό στοιχείο που αποκτήθηκε δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί παραγωγικά στη μονάδα, λόγω φθοράς, μη αποδοτικής πλέον χρησιμοποίησης κ.λ.π.

Από αυτά λοιπόν φαίνεται ότι η μέγιστη διάρκεια των δανείων καθορίζεται από τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας ή τη διάρκεια της παραγωγικής ζωής του περιουσιακού στοιχείου που αποκτάται.

Για κάθε συγκεκριμένο δάνειο η διάρκεια μπορεί να καθορίζεται μικρότερη από τη μέγιστη στις περιπτώσεις που η οικονομική κατάσταση του πιστούχου ή οι ταμιακές ροές της δανειοδοτούμενης δραστηριότητας επιτρέπουν τη γρηγορότερη εξόφληση του δανείου. Σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της διάρκειας έχει επίσης η κατάσταση ρευστότητας του δανειστή και η γενικότερη δανειοδοτική πολιτική του. Η διάρκεια των δανείων έχει άμεση επίδραση στις δυνατότητες της μονάδας για δανεισμό και στη ρευστότητά της. Η αύξηση της διάρκειας των τοκοχρεολυτικών δανείων μειώνει το ύψος του ετήσιου τοκοχρεολυσίου άρα και τις ετήσιες υποχρεώσεις του πιστούχου για πληρωμές. Η μείωση της διάρκειας έχει τα αντίθετα αποτελέσματα.

Η εξόφληση των δανείων μπορεί να γίνει είτε εφάπαξ είτε με περισσότερες από μία δόσεις σε τακτά χρονικά διαστήματα. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα δάνεια εκείνα που εξοφλούνται με μία πληρωμή στη λήξη τους. Ο τρόπος αυτός εξόφλησης εφαρμόζεται κυρίως στα δάνεια μικρής διάρκειας, όπως π.χ. αυτά που χορηγούνται για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας των μονάδων. Στην δεύτερη κατηγορία τα δάνεια εξοφλούνται με περισσότερες από μία πληρωμές, οι οποίες γίνονται σε τακτά και καθορισμένα χρονικά διαστήματα π.χ. κάθε χρόνο, εξάμηνο, τρίμηνο, μήνα κ.λ.π. Τα δάνεια αυτά ονομάζονται **τοκοχρεολυτικά** και η κάθε πληρωμή **τοκοχρεολύσιο ή δόση**. Η δόση κάθε περιόδου περιλαμβάνει ένα μέρος από το κεφάλαιο και τους τόκους του ανεξόφλητου κεφαλαίου για την περίοδο αυτή. Οι δόσεις μπορεί να είναι ίσες για όλες τις περιόδους ή άνισες. Στις περιπτώσεις που είναι άνισες, μπορεί να είναι μεγαλύτερες στην αρχή και να μειώνονται συνεχώς στην συνέχεια ή βέβαια μπορεί και να συμβαίνει και το αντίθετο.

Ορισμένες δραστηριότητες στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του έχουν από τη φύση τους πολύ χαμηλές ταμειακές ροές ή και καθόλου, όπως π.χ. το φύτεμα νέων

δένδρων σε ένα οικόπεδο, ή η ίδρυση νέων μονάδων ιχθυοκαλλιέργειας κ.λ.π. Οι δραστηριότητες αυτές δεν έχουν στα πρώτα χρόνια λειτουργίας τους σίγουρες ταμειακές ροές και επομένως δεν μπορούν να καλύψουν από τη λειτουργία του τις δόσεις των πρώτων χρόνων.

Για διευκόλυνση του πιστούχου λοιπόν καθορίζονται μειωμένες ή και καθόλου πληρωμές τα πρώτα χρόνια. Αυτό το διάστημα λοιπόν ονομάζεται **περίοδος χάρητος**. Η διάρκεια της περιόδου χάρητος ποικίλλει ανάλογα με τη φύση της δανειοδοτούμενης δραστηριότητας την οικονομική κατάσταση του πιστούχου και την πολιτική του δανειστή. Η μέγιστη διάρκειά της είναι ίση με το χρονικό διάστημα που χρειάζεται ώστε οι καθαρές ταμειακές ροές της δανειοδοτούμενης δραστηριότητας να καλύπτουν πλήρως τα ετήσια τοκοχρεολύσια του δανείου. Η ημερομηνία λήξης των δανείων είναι για τα τοκοχρεολυτικά δάνεια η ημερομηνία λήξης κάθε δόσης και επηρεάζει άμεσα τη ρευστότητα του δανειζόμενου και τον πιστωτικό κίνδυνο. Η λήξη των δανείων πρέπει να συμπίπτει με την περίοδο που ο πιστούχος πραγματοποιεί εισπράξεις, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που υπάρχει μεγάλη εποχικότητα στις ταμειακές εισροές.

2.2.5. Διασφάλιση Δανείων

Ο δανειστής προσπαθεί κατά το δανεισμό να διασφαλίσει, όσο το δυνατόν περισσότερο, ότι τα χρήματά του θα επιστραφούν στον χρόνο που έχει καθορίσει. Ο στόχος αυτός είναι κοινός σε όλους τους δανειστές (τράπεζες, ιδιώτες κ.λ.π.) γιατί και αυτοί είναι επιχειρηματικές μονάδες και επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των οικονομικών τους αποτελεσμάτων, τα οποία επηρεάζονται από τυχόν ασυνεπείς πελάτες. Η τακτική όμως που ακολουθεί ο κάθε δανειστής ποικίλλει και αποτελεί στοιχείο που χαρακτηρίζει την πιστωτική του πολιτική.

Η πρώτη και ίσως η καλύτερη διασφάλιση για την κανονική εξόφληση του δανείου είναι οι ταμειακές ροές της δανειοδοτούμενης δραστηριότητας. Αυτές οι ταμειακές ροές πρέπει να καλύπτουν τις υποχρεώσεις που δημιουργεί το δάνειο και να αφήνουν ένα περίσσειμα «ασφαλείας». Όσο μεγαλύτερο είναι το περίσσειμα αυτό τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες να εξελιχθεί κανονικά η εξόφληση του δανείου. Αντίθετα, δάνεια για δραστηριότητες με ταμειακές ροές που δεν καλύπτουν

τις υποχρεώσεις για εξόφληση του δανείου θα δημιουργήσουν προβλήματα στην εξόφλησή τους.

Είναι όμως δυνατόν, τα ταμειακά περισσεύματα από τη δανειοδοτούμενη δραστηριότητα να μη χρησιμοποιούνται από τον δανειζόμενο για την εξόφληση του δανείου αλλά για άλλους σκοπούς π.χ. κάλυψη πολυτελών ατομικών δαπανών, ανάληψη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων με υψηλό κίνδυνο κ.λ.π.

Άρα η τακτική που ακολουθεί στις συναλλαγές του ο δανειζόμενος είναι καθοριστικό στοιχείο για την διασφάλιση των δανείων. Οι δανειζόμενοι που έχουν όμως συνέπεια στις συναλλαγές τους και προγραμματισμένη δραστηριοποίηση αυξάνουν τη διασφάλιση του δανειστή και αντιθέτως.

Γι' αυτό η πρώτη ενέργεια του δανειστή είναι η σωστή επιλογή των δανειζομένων - φορέων και δραστηριοτήτων. Οι δανειστές με αυστηρά κριτήρια επιλογής των δανειοδοτούμενων είναι σίγουρο ότι έχουν επιτύχει υψηλό βαθμό διασφάλισης για τα δάνεια και έχουν εξασφαλίσει την ομαλή είσπραξη των χρημάτων τους με χαμηλό κόστος.

Πολλές φορές εκτός από την σωστή πορεία των ταμιακών ροών της δανειοδοτούμενης μονάδος, ο δανειστής απαιτεί να έχει και επιπλέον διασφαλίσεις. Αυτό ζητείται είτε γιατί υπάρχουν αμφιβολίες για τη συνέπεια του πιστούχου και την επάρκεια των ταμιακών ροών είτε γιατί αυτή είναι η τακτική του δανειστή και αποβλέπει στο να καλύψει τον κίνδυνο που δημιουργείται από τις ατέλειες αυτές. Η απαίτηση για επιπλέον διασφαλίσεις ποικίλλει ανάλογα με την πολιτική του δανειστή και την οργάνωσή του. Όσο μικρότερη είναι η ικανότητα του δανειστή να αξιολογήσει τον πραγματικό κίνδυνο που συνεπάγεται η χορήγηση ενός δανείου, τόσο μεγαλύτερη είναι συνήθως η απαίτηση για επιπλέον διασφαλίσεις.

Η τακτική των επιπλέον διασφαλίσεων δικαιολογείται ή και επιβάλλεται στις περιπτώσεις που ο κίνδυνος είναι αυξημένος, δεν υπάρχει δυνατότητα παρακολούθησης της δανειοδοτούμενης μονάδας κ.λ.π. Οι επιπλέον διασφαλίσεις δημιουργούν κόστος στο δανειζόμενο και επομένως μειώνουν τις ταμιακές του ροές που είναι η κύρια πηγή για την εξόφληση του δανείου. Είναι έτσι δυνατό η απαίτηση αυτή να χειροτερεύει αντί να βελτιώσει τη θέση του δανειστή, γι' αυτό κάθε

απόφαση για επιπλέον διασφαλίσεις θα πρέπει να βασίζεται σε προσεκτική αξιολόγηση του κινδύνου και ανάλυση του κόστους και των ωφελειών.

Οι διασφαλίσεις διακρίνονται σε **προσωπικές** και **εμπράγματες**. Η προσωπική διασφάλιση βασίζεται στην προσωπική ευθύνη μόνο του δανειζομένου ή και άλλων προσώπων(εγγυητών).

Το ύψος του δανείου που διασφαλίζεται με προσωπική διασφάλιση διαφέρει στους δανειστές και επηρεάζεται από τις ταμειακές ροές του πιστούχου, την περιουσιακή του κατάσταση, την τάξη στις συναλλαγές, την ποιότητα των εγγυητών και την πολιτική που ακολουθεί ο δανειστής.

Η εμπράγματη διασφάλιση στηρίζεται στα δικαιώματα που αποκτά ο δανειστής σε κινητά ή ακίνητα περιουσιακά στοιχεία του δανειζομένου, παρέχει μεγαλύτερη διασφάλιση στο δανειστή γιατί εξασφαλίζει την επιστροφή των χρημάτων του, από την εκποίηση των περιουσιακών του στοιχείων, σε περίπτωση που δεν μπορεί ο δανειζόμενος να εξοφλήσει το δάνειο. Η εμπράγματη διασφάλιση περιλαμβάνει την **υποθήκη** όταν πρόκειται για ακίνητα περιουσιακά στοιχεία και το **ενέχυρο** όταν πρόκειται για κινητά.

Η αξία των πραγμάτων που υποθηκεύονται ή ενεχυριάζονται πρέπει να είναι μεγαλύτερη από το ποσό του δανείου, ώστε σε περίπτωση αναγκαστικής εκποίησης, που συνήθως επιτυγχάνεται τιμή μικρότερη από την πραγματική, να καλύψει δαπάνες που θα δημιουργηθούν καθώς και την προσαύξηση του δανείου από τους τόκους.

2.2.6. Κατηγορίες δανείων

Τα δάνεια διακρίνονται σε διάφορες κατηγορίες με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους(διάρκεια, τρόπος διασφάλισης κ.λ.π.)

Ανάλογα με την διάρκειά τους χωρίζονται σε **βραχυπρόθεσμα**, **μεσοπρόθεσμα** και **μακροπρόθεσμα**.

Βραχυπρόθεσμα είναι τα δάνεια εκείνα που έχουν διάρκεια μέχρι 12 μήνες και καλύπτουν ανάγκες για δαπάνες λειτουργίας της μονάδας και συντήρησης της οικογένειας. Μεσοπρόθεσμα είναι τα δάνεια εκείνα που έχουν διάρκεια 2-10 χρόνια και μακροπρόθεσμα είναι όταν η διάρκειά τους είναι μεγαλύτερη από 10 χρόνια. Οι

δυσο τελευταίες κατηγορίες δανείων καλύπτουν ανάγκες για πάγιο κεφάλαιο καθώς και για κεφάλαιο κίνησης μονιμότερου χαρακτήρα.

Ανάλογα με τον τρόπο διασφάλισης, όπως προαναφέρθηκε, διακρίνονται σε **δάνεια με προσωπική ασφάλεια** και σε **δάνεια με εμπράγματη ασφάλεια**.

Ανάλογα με τη δραστηριότητα που καλύπτουν διακρίνονται σε **δάνεια για δαπάνες λειτουργίας**, **δάνεια για κεφάλαιο κίνησης μονιμότερου χαρακτήρα**, **δάνεια για πάγιο κεφάλαιο κ.λ.π.**

Τα δάνεια για δαπάνες λειτουργίας της μονάδας είναι βραχυπρόθεσμα και μπορεί να διακριθούν σε διάφορες κατηγορίες με βάση τον κλάδο που ανήκει η μονάδα π.χ. κτηνοτροφικά, αλιευτικά κ.λ.π.

Τα δάνεια για κεφάλαια κίνησης μονιμότερου χαρακτήρα είναι συνήθως μεσοπρόθεσμα (διάρκειας 1- 5 έτη) και μπορεί να διακριθούν ανάλογα με τον κλάδο που ανήκει η μονάδα.

Τα δάνεια για πάγιο κεφάλαιο ή αλλιώς επενδυτικά δάνεια είναι μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα και μπορούν να διακριθούν σε επιμέρους κατηγορίες με βάση το είδος του παγίου στοιχείου που καλύπτουν π.χ. δάνεια για αρδευτικές βελτιώσεις, για θερμοκήπια, για μηχανήματα κ.λ.π.

Τέλος ανάλογα με το δανειστή διακρίνονται σε δάνεια από τράπεζες, συνεταιρισμούς, εμπόρους, ιδιώτες κ.λ.π.

2.3. Αξιολόγηση Αιτημάτων Δανειοδότησης

2.3.1. Τραπεζική Δανειοδότηση

Οι τράπεζες ενδιαφέρονται άμεσα για την επιτυχή πορεία και εξέλιξη των εργασιών των πιστούχων της, γιατί έτσι εξυπηρετούνται και οι δικό τους στόχοι. Η καλή πορεία του κάθε δανειζομένου θα επιτρέψει την ομαλή επιστροφή του δανείου, γεγονός που αποτελεί βασική επιδίωξη κάθε τράπεζας. Η επέκταση των εργασιών του δανειζόμενου θα δώσει την ευκαιρία στις τράπεζες να τοποθετήσουν περισσότερα κεφάλαια και έτσι να επεκτείνουν και οι ίδιες τις δραστηριότητες τους πράγμα που είναι στόχος όλων των τραπεζών.

Γι' αυτό το λόγο λοιπόν οι τράπεζες έχουν συνδυάσει τη δανειοδότηση με την παροχή άλλων υπηρεσιών, οι οποίες έχουν σκοπό να βοηθήσουν το δανειζόμενο να χρησιμοποιήσει όσο το δυνατόν πιο παραγωγικά και σωστά τα χρήματα που δανείζεται. Υπηρεσίες εξειδικευμένες στην οργάνωση και την οικονομική διαχείριση, τις οποίες διαθέτουν ορισμένες τράπεζες, παρέχουν στους δανειζόμενους, παράλληλα με την εξέταση των αιτημάτων δανειοδότησης, συμβουλές για πιο αποτελεσματική οργάνωση και διαχείριση. Σε άλλες πάλι τράπεζες υπάρχουν τεχνικοί και οικονομικοί σύμβουλοι που βοηθούν τους δανειζόμενους να σχεδιάσουν αποτελεσματικότερα την επένδυση ή να επιλέξουν την πιο σωστή γι' αυτούς τεχνολογία! Για παράδειγμα η ΑΤΕ, η οποία με το γεωτεχνικό δυναμικό που διαθέτει, το έμπειρο προσωπικό στην οργάνωση και διοίκηση των συνεταιρισμών και τους εξειδικευμένους τεχνολόγους τεχνικούς και οικονομολόγους προσπαθεί να βοηθήσει τους αγρότες και τους συνεταιρισμούς τους, ώστε να αξιοποιήσουν καλύτερα τα κεφάλαια που δανείστηκαν και να αυξήσουν τις παραγωγικές δυνατότητές τους.

Βέβαια οι τράπεζες ενδιαφέρονται να εισπράξουν τα δάνεια που χορηγούν. Αυτό τις αναγκάζει να επιλέγουν τους πιστούχους τους έτσι ώστε να διευκολύνεται η επιστροφή των δανείων τους και συγχρόνως να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων των δανειζομένων, του κλάδου τους και γενικότερα της οικονομίας, γιατί από την ανάπτυξη αυτή θα ωφεληθούν και οι ίδιες οι τράπεζες με την μελλοντική επέκταση των εργασιών τους.

Ανάλογα με τον τρόπο που προσεγγίζουν οι τράπεζες τα αιτήματα για δανειοδότηση μπορούν να διακριθούν σε δύο ευρείες κατηγορίες. Η μία κατηγορία είναι οι τράπεζες εκείνες που βασίζουν την ανάλυση του αιτήματος στη **Λειτουργία της μονάδας** (going concern analysis) και η άλλη αυτές που βασίζουν την πιστωτική ανάλυση **στη ρευστοποίηση των περιουσιακών στοιχείων της μονάδας** (liquidation analysis).

Η διαφορά τους είναι ότι στην πρώτη κατηγορία η ανάλυση στηρίζεται στη υπόθεση ότι η δανειοδοτούμενη επιχείρηση ή εκμετάλλευση θα συνεχίσει να λειτουργεί και να αξιολογείται, επομένως η δυνατότητά της να ανταποκριθεί στην επιστροφή των δανείων από τα έσοδα λειτουργίας. Η ρευστοποίηση των περιουσιακών στοιχείων

που είναι απαραίτητα για την σωστή λειτουργία της μονάδας δεν θεωρείται ως πηγή εξόφλησης του δανείου, εκτός αν συμβεί κάτι το έκτακτο και απρόβλεπτο.

Στη δεύτερη κατηγορία, η ανάλυση στηρίζεται κυρίως στην αξία των περιουσιακών στοιχείων, η ρευστοποίηση των οποίων θεωρείται και ως κύρια πηγή μετρητών για την εξόφληση των δανείων.

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν ενδιαφέρονται για τη λειτουργία της μονάδας, όπως και οι τράπεζες πρώτης κατηγορίας δεν ενδιαφέρονται για την αξία των περιουσιακών της στοιχείων.

Στην πράξη και στις δυο κατηγορίες οι τράπεζες ενδιαφέρονται τόσο για τη λειτουργία της μονάδας, όσο και για την αξία των περιουσιακών της στοιχείων. Στην πρώτη κατηγορία ενδιαφέρονται για την αξία των περιουσιακών στοιχείων σαν δεύτερη εναλλακτική πηγή (second best solution) επιστροφής του δανείου και το ίδιο ισχύει για τα έσοδα λειτουργίας στη δεύτερη κατηγορία.

Οι διαφορές αυτές στην στάση των τραπεζών είναι βέβαιο ότι συνεπάγονται και διαφορές στην αντιμετώπιση των αιτημάτων για δανειοδότηση

Έτσι από τράπεζες της πρώτης κατηγορίας, μπορεί να δανειοδοτηθεί μια επιχείρηση με καλούς δείκτες λειτουργίας, έστω και αν η σχέση δανείων προς αξία περιουσιακών στοιχείων δεν είναι ευνοϊκή, ενώ αντίθετα στη δεύτερη κατηγορία μπορεί να δανειοδοτηθεί μια μονάδα με χαμηλή δανειακή επιβάρυνση, έστω και αν οι δείκτες λειτουργίας της δεν είναι ευνοϊκοί. Οι τράπεζες επομένως της δεύτερης κατηγορίας οδηγούνται περισσότερο σε εναπόθηκα δάνεια ή δάνεια διασφαλισμένα πλήρως σε άλλα περιουσιακά στοιχεία.

2.3.2. Παράγοντες που Πρέπει να Λαμβάνονται Υπόψη στην Εξέταση Αιτημάτων για Δανειοδότηση

Κύριος στόχος της τράπεζας όταν χορηγεί ένα δάνειο, είναι να εξασφαλιστεί η ομαλή επιστροφή του, γιατί έτσι μόνο γίνεται η σωστή λειτουργία και εξέλιξη της. Η εξόφληση του δανείου πρέπει να γίνει από τα μετρητά που θα προέλθουν από τη λειτουργία της δανειοδοτούμενης μονάδας. Σαν δεύτερη πηγή για την εξόφλησή του μπορεί να θεωρηθούν τα μετρητά που αναμένεται να προέλθουν από τη ρευστοποίηση (κανονική ή αναγκαστική) των περιουσιακών στοιχείων που είναι

απαραίτητα για τη λειτουργία της επιχείρησης ή εκμετάλλευσης. Η δεύτερη αυτή πηγή πρέπει να θεωρείται σαν ασφαλιστική δικλείδα στην οποία θα γίνει προσφυγή μόνο σε έκτακτες καταστάσεις και εφόσον συμβούν γεγονότα που είναι απρόβλεπτα ή η πιθανότητα πραγματοποίησης τους είναι ελάχιστη.

Επίσης μια τρίτη πηγή για την εξόφληση του δανείου είναι η νέα δανειοδότηση, η οποία μπορεί να γίνει είτε από την ίδια την τράπεζα, είτε από άλλες τράπεζες ή άλλους φορείς. Τα μετρητά που προέρχονται από δραστηριότητες εκτός της μονάδας, αποτελούν μια επιπλέον πηγή για την εξόφληση του δανείου, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις είναι πολύ σημαντική.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιστροφή του δανείου είναι εκείνοι που επηρεάζουν τη λειτουργία της δανειοδοτούμενης μονάδας και ιδιαίτερα την παραγωγή μετρητών. Οι παράγοντες αυτοί θα μπορούσαν σε γενικές γραμμές να διακριθούν σε:

1) εσωτερικούς ή εγγενείς προς την επιχείρηση και

2) σε εξωτερικούς ή συνδεδεμένους με τη διαχείριση και διοίκηση της μονάδας.

Εσωτερικοί ή εγγενείς παράγοντες είναι η φύση και η μορφή της δανειοδοτούμενης μονάδας, η τεχνολογία που χρησιμοποιεί, η ποιότητα και το μέγεθος των περιουσιακών στοιχείων, ή αγορά στην οποία διαθέτει την παραγωγή της κ.λ.π.

Εξωτερικοί παράγοντες είναι ο φορέας ή και τα στελέχη της δανειοδοτούμενης μονάδας, τα χρηματοοικονομικά της στοιχεία, οι σχέσεις μέσα στους εργασιακούς χώρους και η κρατική πολιτική.

Στη συνέχεια θα γίνει μια ανάλυση όλων αυτών των παραγόντων και θα δοθούν παραδείγματα για να γίνει περισσότερο κατανοητός ο κάθε ένας από αυτούς παράγοντας. Η ανάλυση αυτή συγκεντρώνεται περισσότερο στις γεωργικές μονάδες αλλά αναπτύσσεται και η σημασία των παραγόντων αυτών για τους συνεταιρισμούς, γιατί η δανειοδότησή τους αποτελεί κύριο αντικείμενο της αγροτικής πίστης στη χώρα μας.

2.3.2.1. Φύση και μορφή της δανειοδοτούμενης μονάδας

Με τον όρο αυτό εννοούμε το φυσικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται η δανειοδοτούμενη μονάδα, την κύρια ή τις κύριες παραγωγικές κατευθύνσεις της καθώς επίσης και το εάν πρόκειται για μονάδα οικογενειακής ή επιχειρηματικής μορφής. Οι διακρίσεις αυτές είναι αναγκαίες και αποτελούν προϋπόθεση προκειμένου να επισημανθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν την πορεία του πιστούχου.

Για παράδειγμα, διαφορετική πρέπει να είναι η αντιμετώπιση μιας μονάδας παραγωγής πορτοκαλιών που βρίσκεται στην περιοχή της Άρτας, από παρόμοια που βρίσκεται στην Αργολίδα. Στην Άρτα, η πιθανότητα να σημειωθεί μείωση των εισπράξεων της μονάδας από ποσοτική ή ποιοτική μείωση της παραγωγής είναι πολύ μεγάλη, ενώ αντίθετα στην Αργολίδα είναι πολύ μικρή, εξαιτίας του ευνοϊκού, για καλλιέργεια πορτοκαλιών, κλίματος στην Αργολίδα. Γι' αυτό η δανειακή επιβάρυνση της εκμετάλλευσης που βρίσκεται στην Άρτα πρέπει να είναι μικρότερη από αυτή στην Αργολίδα, για να μπορεί να αντιμετωπίσει τις δυσχέρειες που θα παρουσιάζονται από τις διακυμάνσεις στις εισπράξεις, που θα προκαλούν οι ζημιές από τους παγετούς.

Από το φυσικό περιβάλλον μας ενδιαφέρουν οι κλιματικές συνθήκες και γενικότερα όλοι αυτοί οι παράγοντες που επηρεάζουν τη λειτουργία της μονάδας. Ένα παράδειγμα είναι ότι, είναι μεγάλης σημασίας αν τα κτήματα μιας γεωργικής εκμετάλλευσης είναι ποτιστικά ή μπορούν να μετατραπούν σε ποτιστικά. Σε μια τέτοια γεωργική μονάδα, η εξέλιξη των εισπράξεών της είναι πιο ομαλή, ενώ παράλληλα έχει περισσότερες δυνατότητες προσαρμογής σε περίπτωση που θα μεταβληθούν οι συνθήκες της αγοράς. Όλα αυτά επιτρέπουν την αποδοχή υψηλότερης δανειακής επιβάρυνσης για τις μονάδες αυτές σε σχέση με αυτές που δεν έχουν τη δυνατότητα να γίνουν ποτιστικές.

Διαφορετική είναι και η εξέλιξη της παραγωγής στις διάφορες επι μέρους δραστηριότητες ακόμα και όταν βρίσκονται στο ίδιο περιβάλλον. Πρώτα θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των μονάδων κτηνοτροφίας και των μονάδων φυτικής

παραγωγής. Η ροή των εισπράξεων στις κτηνοτροφικές μονάδες είναι πιο συνεχής από αυτή στις μονάδες φυτικής παραγωγής, στις οποίες συγκεντρώνεται κυρίως σε ορισμένες περιόδους. Αυτό έχει σαν συνέπεια οι κτηνοτροφικές μονάδες να έχουν κατά κανόνα καλύτερη ρευστότητα από τις μονάδες φυτικής παραγωγής. Από την άλλη πλευρά, στις μονάδες φυτικής παραγωγής παίζει σημαντικό ρόλο το μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσής, η αξία της οποίας δεν μειώνεται αλλά αυξάνεται συνεχώς.

Στις παραδοσιακές μονάδες ο κίνδυνος είναι μικρότερος, όμως και η αποδοτικότητα μικρότερη. Αντίθετα, οι σύγχρονες και εντατικής μορφής μονάδες έχουν συνήθως υψηλούς δείκτες απόδοσης αλλά ο κίνδυνος είναι μεγαλύτερος. Η οικογενειακή ή η επιχειρηματική μορφή της μονάδας είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει την δανειοδότησή της, όπως επίσης και το γεγονός εάν ο φορέας της ασχολείται κατά κύριο επάγγελμα με τη γεωργία ή όχι. Οι δαπάνες εργασίας είναι ουσιαστικής σημασίας για τις μονάδες επιχειρηματικής μορφής, ενώ στις μονάδες οικογενειακής μορφής πρέπει να δίνεται σημασία περισσότερο στις δαπάνες διαβίωσης και συντήρησης της οικογένειας.

Οι μεταβολές στην αγορά εργασίας αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για τις μονάδες επιχειρηματικής μορφής, ενώ είναι δευτερεύουσας σημασίας για τις μονάδες οικογενειακής μορφής. Όλα αυτά επηρεάζουν την πρόβλεψη των εισπράξεων και πληρωμών και κατά συνέπεια τη ροή των μετρητών που παράγονται από τη λειτουργία της μονάδας. Ο φορέας της μονάδας που δεν είναι κατά κύριο επάγγελμα αγρότης θα ασχολείται και με άλλες δραστηριότητες, τα έσοδα των οποίων είναι μια επιπλέον πηγή μετρητών για την εξόφληση των δανείων .

Στις συνεταιριστικές οργανώσεις πρέπει να γίνει διάκριση αν πρόκειται για μεταποιητική ή εμπορική επιχείρηση ή για μονάδα παροχής υπηρεσιών καθώς και σε ποιο κλάδο ανήκει. Οι γεωργικές βιομηχανίες π.χ. έχουν μεγάλα αποθέματα ετοιμων προϊόντων, γιατί όλη η παραγωγή τους συγκεντρώνεται μία περίοδο, την εποχή που γίνεται η συγκομιδή των προϊόντων που μεταποιούν. Αντίθετα τα αποθέματα μιας εμπορικής μονάδας κατανέμονται πιο ομαλά στη διάρκεια του χρόνου. Τέλος μια συνεταιριστική μονάδα που παρέχει υπηρεσίες, δεν έχει

συνήθως μεγάλης αξίας εγκαταστάσεις, αλλά στηρίζεται στο προσωπικό της, στην εξειδίκευση και της γνώσεις του.

2.3.2.2. Τεχνολογία

Η τεχνολογία που χρησιμοποιεί κάθε μονάδα είναι σημαντικός παράγοντας για τη λειτουργία της άρα και για τη δανειοδότησή της. Οι δεκαετίες του '80 και '90 αποτέλεσαν ένα στάδιο μετάβασης των αγροτικών μονάδων από την παραδοσιακή μορφή γεωργίας στη σύγχρονη, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται από έντονες διαφοροποιήσεις. Όλο και περισσότερες μονάδες προηγμένης τεχνολογίας εμφανίζονται σε όλους τους κλάδους ενώ παράλληλα λειτουργούν και μικρές εκμεταλλεύσεις με την παραδοσιακή τεχνική. Η παράλληλη χρησιμοποίηση παλιάς και νέας τεχνικής είναι εντονότερη σε ορισμένους κλάδους όπως π.χ. στην κτηνοτροφία.

Δίπλα στη σύγχρονη κτηνοτροφία, λειτουργεί και η παλιά παραδοσιακή ποιμενική εκμετάλλευση. Το ίδιο συμβαίνει και με τις καλλιέργειες στα θερμοκήπια. Τα σύγχρονα θερμοκήπια, που έχουν αυτόματους μηχανισμούς ρύθμισης όλων των συνθηκών του περιβάλλοντος, λειτουργούν στον ίδιο χώρο με τα απλά θερμοκήπια και τις υπαίθριες καλλιέργειες. Οι διαφορές τους στη λειτουργία, στα οικονομικά αποτελέσματα και στη ροή των μετρητών είναι πολύ μεγάλες, γι' αυτό είναι ανάγκη να διαφοροποιείται και η πιστωτική τους αντιμετώπιση.

Οι εξειδικευμένες και προηγμένης τεχνολογίας μονάδες έχουν συνήθως μικρότερη ευκινησία και προσαρμοστικότητα από τις αντίστοιχες παραδοσιακές. Ένα θερμοκήπιο προηγμένης τεχνολογίας είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει κατεύθυνση σε μια παρατεταμένη κρίση του κλάδου, γιατί από την μια πλευρά οι εγκαταστάσεις της είναι πολύ εξειδικευμένες και από την άλλη πλευρά είναι δύσκολο να πωληθούν σε κάποια ικανοποιητική τιμή τα μέσα που χρησιμοποιεί.

Αντίθετα μία μονάδα με υπαίθριες καλλιέργειες κηπευτικών είναι πιο εύκολο να αλλάξει κατεύθυνση αφού τα περισσότερα έργα υποδομής και οι εγκαταστάσεις είναι συνήθως περιορισμένες στα βασικά και μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για άλλες δραστηριότητες.

Έτσι η δανειακή επιβάρυνση στη δεύτερη περίπτωση μπορεί να είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη της πρώτης, γιατί είναι ευκολότερη η προσαρμογή της στις τυχόν δυσμενείς συνθήκες. Από την άλλη πλευρά, οι μονάδες με προηγμένη τεχνολογία εξασφαλίζουν μεγαλύτερη ομαλότητα στη ροή των μετρητών και μικρότερη εξάρτηση από παράγοντες του περιβάλλοντος γεγονός που διευκολύνει την εξόφληση των δανείων.

Εδώ όμως πρέπει να αναφερθεί και η διαφοροποίηση μεταξύ των μονάδων, σχετικά με τον αριθμό των κλάδων που περιλαμβάνουν ή των προϊόντων που παράγουν. Υπάρχουν μονάδες με ένα μόνο κλάδο παραγωγής και μονάδες με περισσότερους κλάδους παραγωγής. Πλεονεκτήματα της μονάδας με ένα κλάδο είναι η απλότητα, η μοναδική τεχνική παραγωγής, η δυνατότητα καλύτερης εξειδίκευσης και τέλος η δυνατότητα καλύτερης διοίκησης, αφού είναι ευκολότερος ο έλεγχος και η παρακολούθηση. Όσο πιο πολλούς κλάδους παραγωγής έχει η μονάδα, τόσο μεγαλύτερη είναι η δυσκολία οργάνωσης και διοίκησης και έτσι να μην αξιοποιούνται πλήρως οι δυνατότητες που υπάρχουν.

Από την άλλη πλευρά, η μονάδα με τους πολλούς κλάδους παραγωγής, εξασφαλίζει μια πιο συνεχή ροή μετρητών και έχει μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα στις μεταβολές της αγοράς ενώ το αντίθετο συμβαίνει με τις μονάδες σε ένα κλάδο παραγωγής. Η διαφοροποίηση ως προς τον αριθμό των κλάδων εμφανίζεται πιο έντονη στους συνεταιρισμούς, στους οποίους λόγω της φύσης τους υφίστανται και όλες τις συνέπειες των κινδύνων της αγροτικής παραγωγής. Ένας συνεταιρισμός που έχει μόνο ένα οινοποιείο αντιμετωπίζει πέρα από τον κίνδυνο που συνεπάγεται η ίδια η δραστηριότητα και τον κίνδυνο της μείωσης της παραγωγής πρώτων υλών. Όταν η ίδια η οργάνωση έχει και άλλες δραστηριότητες, τότε η τυχόν δυσμενής εξέλιξη της μίας μπορεί να καλυφθεί από την ευνοϊκή εξέλιξη της άλλης και έτσι η συνολική ροή μετρητών να είναι πιο ομαλή και σταθερή.

2.3.2.3. Το Μέγεθος και η Ποιότητα των Παγίων Περιουσιακών Στοιχείων

Η ποσότητα των παγίων περιουσιακών στοιχείων σε σχέση με την παραγωγή δίνει την διαφοροποίηση των μονάδων ως προς την χρησιμοποίηση μεγάλου ή όχι κεφαλαίου. Υπάρχουν αγροτικές μονάδες που για την παραγωγή ή την πώληση προϊόντων αξίας π.χ. 500 δρχ. χρειάζονται επενδύσεις σημαντικά υψηλότερες από άλλες. Η διαφοροποίηση αυτή είναι πιο έντονη κυρίως μεταξύ των παραδοσιακών μονάδων και αυτών με προηγμένη τεχνολογία.

Μια μονάδα που έχει μεγάλο κεφάλαιο επιβαρύνεται σε μεγαλύτερο βαθμό με δαπάνες παγίου κεφαλαίου για πωλήσεις ή για παραγωγή. Λογικό είναι οι μονάδες αυτές να είναι περισσότερο ευαίσθητες σε οποιαδήποτε κρίση ή έκτακτα γεγονότα. Αν μάλιστα η λειτουργία των μονάδων αυτών έχει μεγάλες απαιτήσεις σε κυκλοφοριακό κεφάλαιο ή κεφάλαιο κίνησης μονιμότερου χαρακτήρα, τότε τα συνολικά κεφάλαια ανα μονάδα πωλήσεων ή παραγωγής είναι πολύ μεγάλα άρα και η ευαισθησία τους στις κρίσεις αυξάνεται. Από την άλλη πλευρά, οι μονάδες με χαμηλή σχέση απασχολημένων κεφαλαίων προς την αξία της παραγωγής ή των πωλήσεων μπορούν να ξεπεράσουν πιο εύκολα τις τυχόν κρίσεις ή τους πιστωτικούς περιορισμούς.

Τα παραπάνω είναι στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψη κατά το σχεδιασμό δραστηριοτήτων ή επενδύσεων τόσο από τους φορείς όσο και από το δανειστή.

Ιδιαίτερης σημασίας για την πορεία και την εξέλιξη της μονάδας είναι και η ποιότητα των παγίων περιουσιακών στοιχείων. Η σημασία της ποιότητας είναι προφανής στις αγροτικές μονάδες, αφού συνδέεται άμεσα με την ποσότητα και ποιότητα της παραγωγής. Είναι σε όλους γνωστό ότι η ποιότητα του εδάφους επηρεάζει σημαντικά όχι μόνο την ποσότητα αλλά και την ποιότητα των προϊόντων. Μια μονάδα π.χ. με 50 στρέμματα γης πολύ καλής γονιμότητας μπορεί από καλλιέργεια βαμβακιού να έχει πωλήσεις συνολικού ύψους 1,5 - 2 εκατομμύρια δρχ., ενώ η άλλη μονάδα με την ίδια έκταση χαμηλής γονιμότητας δεν μπορεί να ξεπεράσει το 1 εκατομμύριο δρχ. Η μεταβολή αυτή στις πωλήσεις δεν συνεπάγεται ανάλογη

μεταβολή στις πληρωμές, γιατί ένα μεγάλο μέρος των δαπανών είναι σταθερές. Έτσι η καθαρή ροή μετρητών στην πρώτη μονάδα είναι μεγαλύτερη και επομένως μπορεί να ανταποκριθεί σε υψηλότερες δανειακές υποχρεώσεις. Παρόμοια ή και μεγαλύτερη είναι η σημασία της ποιότητας και των παγίων στοιχείων.

2.3.2.4. Αγορά στην οποία διαθέτει τα προϊόντα

Το ενδιαφέρον και ο στόχος της μονάδας είναι η «παραγωγή» μετρητών. Η παραγωγή των προϊόντων αποτελεί ένα ενδιάμεσο στάδιο και όχι το τελικό της παραγωγικής διαδικασίας. Το τελικό στάδιο είναι ο εκχρηματισμός των προϊόντων, ο οποίος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αγορά στην οποία απευθύνεται και κατά ένα άλλο μέρος εξαρτάται από την διοίκησή της.

Η αγορά μας ενδιαφέρει τόσο από ποσοτικής, όσο και από ποιοτικής πλευράς. Από ποσοτικής πλευράς μας ενδιαφέρει το μέγεθος της αγοράς και η δυνατότητα απορρόφησης. Από ποιοτικής πλευράς μας ενδιαφέρουν οι όροι και οι συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στην αγορά, οι τακτικές εμπορίας που εφαρμόζονται, το μέγεθος των σημείων πώλησης και η θέση τους ως προς τον τελικό παραλήπτη.

Η παραγωγή μιας αγροτικής μονάδας αποτελεί συνήθως ελάχιστο μέρος της συνολικά εμπορευόμενης ποσότητας.

Εξαίρεση αποτελούν ορισμένες μεγάλες κτηνοτροφικές μονάδες που συμμετέχουν σε σημαντικό ποσοστό στη συνολικά εμπορευόμενη ποσότητα, δηλαδή στη συνολική προσφορά. Παράδειγμα είναι οι οργανωμένες πτηνοτροφικές επιχειρήσεις Βοκτάς Α.Ε. και Μιμίκος Α.Β.Ε.Ε., οι οποίες συμμετέχουν κατά 20 - 25% η κάθε μια στη συνολική προσφορά πουλερικού κρέατος. Οι δύο παραπάνω επιχειρήσεις μαζί με 3-4 άλλες και τους πτηνοτροφικούς συνεταιρισμούς Ιωαννίνων, Χαλκίδας προσφέρουν στην αγορά το 70 - 80% της συνολικής προσφοράς.

Στην περίπτωση αυτή κάθε επέκταση ή κάθε βελτίωση που οδηγεί σε αύξηση της παραγωγής πρέπει να αντιμετωπίζεται με πολλή προσοχή και μετά από προσεκτική εξέταση των δυνατοτήτων απορρόφησης της αγοράς. Σε αγορά που βρίσκεται σε ισορροπία ή κοντά στο σημείο κορεσμού είναι βέβαιο ότι μια μικρή αύξηση της παραγωγής μπορεί να μειώσει δυσανάλογα τις τιμές και έτσι να προκαλέσει ζημιές στις επιχειρήσεις. Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν στον κλάδο

της πτηνοτροφίας, όπου επανειλημμένες κρίσεις προκάλεσαν σημαντικές ζημιές στις μονάδες και οδήγησαν τους ενδιαφερόμενους στον έλεγχο της παραγωγής. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο για τις μικρές εκμεταλλεύσεις, οι οποίες είναι και οι περισσότερες στη χώρα μας. Η οποιαδήποτε αύξηση της παραγωγής μιας μονάδας επηρεάζει ελάχιστα τη συνολική προσφορά. Είναι όμως δυνατόν η αύξηση να πραγματοποιηθεί σε μεγάλο αριθμό μικρών εκμεταλλεύσεων, οπότε θα σημειωθεί αύξηση της συνολικής προσφοράς και έτσι θα ακολουθήσουν οι ίδιες συνέπειες που αναφέρθηκαν για τους κλάδους με ολιγοπωλιακή διάρθρωση.

Μεγαλύτερης σημασίας για την χώρα μας είναι το μέγεθος και η έκταση της αγοράς για τις συνεταιριστικές μονάδες και κυρίως τις μεταποιητικές. Εδώ το σύνολο σχεδόν των αγορών έχει ολιγοπωλιακή διάρθρωση αφού αποτελείται από 8-10 μονάδες, ενώ παράλληλα υπάρχουν τα εισαγόμενα ομοειδή προϊόντα. Στις επιχειρήσεις αυτές, η απάντηση στο ερώτημα που θα πουληθεί η παραγωγή είναι καθοριστικής σημασίας. Η αύξηση του μεριδίου στην εσωτερική αγορά (market share) θέλει συστηματική προσπάθεια, χρόνο και δαπάνες και δεν είναι πάντα βέβαιο ότι θα επιτευχθεί.

Η τοποθέτηση της παραγωγής στις ξένες αγορές είναι μια εναλλακτική λύση, αλλά όχι εύκολη.

Οι ξένες αγορές απαιτούν πολλές φορές διαφορετική ποιότητα προϊόντος, άλλους τρόπους εμπορίας και μια συνεπή και συνεχή προσφορά, για τα οποία η μονάδα πρέπει να είναι προετοιμασμένη.

Οι όροι και οι συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στην αγορά είναι αποφασιστικός παράγοντας για τη λειτουργία της μονάδας και τις ανάγκες της σε κεφάλαιο. Η πωλήσεις με πίστωση, ο τρόπος πληρωμής, οι παρεχόμενες εκπτώσεις κ.λ.π. είναι καθοριστικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση της λειτουργίας της επιχείρησης. Η τακτική που ακολουθείται στην παράδοση των προϊόντων, η συσκευασία και άλλα παρόμοια επηρεάζουν την τιμή πώλησης. Τα σημεία πώλησης είναι ένας άλλος παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπ' όψη. Αν η μονάδα έχει σταθερούς πελάτες, στους οποίους διαθέτει την παραγωγή της, μειώνεται ο κίνδυνος μεταβολής των εσόδων της. Αν όλη η παραγωγή της πωλείται σταθερά σε ένα πελάτη, τότε είναι μεν εξασφαλισμένη η διάθεση με μεγαλύτερη

πιθανότητα, αλλά παράλληλα υπάρχει ο κίνδυνος ο μοναδικός αυτός πελάτης εκμεταλλευόμενος τη θέση του να ασκήσει πίεση για την παροχή μεγαλύτερων διευκολύνσεων. Αντίθετα η πώληση σε πολλούς πελάτες εξασφαλίζει με μεγαλύτερη πιθανότητα μια σταθερότητα στη διάθεση, παύει όμως να υπάρχει η σύνδεση που δημιουργείται με τον ένα και μόνιμο πελάτη. Για τις μεγάλες μονάδες, η μείωση του κινδύνου και η σταθερότητα της διάθεσης εξασφαλίζεται περισσότερο με την κατανομή των πωλήσεων σε περισσότερους πελάτες αλλά με κάποια μονιμότητα. Αυτό βέβαια δεν είναι κανόνας, γιατί πολλές μονάδες έχουν πολύ καλά αποτελέσματα και με ένα μόνο πελάτη.

Η θέση των σημείων πώλησης σε σχέση προς τον καταναλωτή είναι άλλος ένας παράγοντας που επηρεάζει την διάθεση των προϊόντων. Αν τα προϊόντα διατίθενται απευθείας στον καταναλωτή, τότε ο κίνδυνος να υπάρξουν προβλήματα περιορίζεται, γιατί δημιουργείται σχέση μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή, ο οποίος συνηθίζει την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου προϊόντος. Ο κίνδυνος να δημιουργηθούν προβλήματα είναι μεγαλύτερος όταν η παραγωγή διατίθεται σε μεσολαβούντες και τα προϊόντα δεν είναι επώνυμα.

Τέλος στον τομέα της φυτικής παραγωγής υπάρχουν στη χώρα μας κάποια προϊόντα που εξαγοράζονται από τοπικούς συνεταιρισμούς ή συνεταιριστικές οργανώσεις.

Για παράδειγμα τα πορτοκάλια, τα ροδάκινα, το βαμβάκι, το λάδι κ.λ.π. Στις περιπτώσεις αυτές ο αγρότης είναι βέβαιος ότι θα διαθέσει ολόκληρη την παραγωγή του χωρίς κανένα πρόβλημα. Η τιμή όμως που θα καθοριστεί εξαρτάται από τις γενικότερες οικονομικές συνθήκες και από άλλες συγκυρίες.

Για να έχουμε μια μακροχρόνια πρόβλεψη της ροής των μετρητών, θα πρέπει να κάνουμε μια πρόβλεψη της εξέλιξης των τιμών, πράγμα που είναι δύσκολο γιατί η διαμόρφωση των τιμών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Η εξέλιξη των τιμών τα τελευταία χρόνια καθώς και άλλα οικονομικά και μη στοιχεία μπορούν να δώσουν κάποιες εκτιμήσεις, που όμως θα είναι όχι και τόσο αξιόπιστες.

2.3.2.5. Ο Φορέας της επιχείρησης

Ο φορέας στις αγροτικές μονάδες είναι αυτός που ασκεί την διοίκηση της εκμετάλλευσης. Ο ίδιος ασχολείται με την παραγωγή, την οικονομική διαχείριση και το εμπόριο των προϊόντων. Ο αγρότης δηλαδή είναι για την μονάδα του ότι είναι για μια μεγάλη επιχείρηση ο τεχνικός διευθυντής, ο οικονομικός διευθυντής και ο εμπορικός διευθυντής. Γι' αυτό θα πρέπει να αξιολογηθεί κατά πόσο είναι ικανός για όλες αυτές τις δραστηριότητες.

Η αξιολόγηση των ικανοτήτων του ως παραγωγού θα βασιστεί στα αποτελέσματα που έχει επιτύχει στο παρελθόν. Οι αποδόσεις που επιτυγχάνει αλλά και η φροντίδα των καλλιεργειών και των ζώων είναι στοιχεία που δίνουν μια εικόνα των ικανοτήτων του.

Στη συνέχεια πρέπει να αξιολογηθεί ως προς τις ικανότητές του να οργανώνει και να διαχειρίζεται οικονομικά την εκμετάλλευσή του. Είναι πιθανόν ένα ικανός, από πλευράς παραγωγής, φορέας να μην έχει τις ίδιες ικανότητες διαχείρισης, με αποτέλεσμα τα οικονομικά αποτελέσματα να μην είναι ανάλογα με τις αποδόσεις σε φυσικά μεγέθη.

Η αξιολόγηση αυτή θα βασιστεί σε στοιχεία οικονομικής απόδοσης και σε δείκτες από τα ποσά του ισολογισμού. Η σύγκριση των στοιχείων αυτών προς τα αντίστοιχα της περιοχής ή του κλάδου δίνει μια εικόνα των ικανοτήτων του.

Επίσης είναι χρήσιμα διάφορα στοιχεία για τον χαρακτήρα του, την τακτική του στις συναλλαγές, τις συνήθειές του και την προσωπική του ζωή. Σε γενικές γραμμές η αξιολόγηση του φορέα πρέπει να βασίζεται στα παρακάτω στοιχεία:

- ικανότητα στην παραγωγή
- ικανότητα στην διαχείριση και το εμπόριο
- χαρακτήρας
- συνήθειες στις συναλλαγές

επίπεδο διαβίωσης

Ο χαρακτήρας μάλιστα και οι συνήθειες στις συναλλαγές του φορέα που πρόκειται να δανειστεί ένα κεφάλαιο είναι πρωταρχικής σημασίας παράγοντες για την διασφάλιση των δανείων. Η τιμιότητα, η ακεραιότητα και η συνέπεια στις

συναλλαγές του δανειζομένου αποτελούν στοιχεία που δεν αντικαθίσταται ούτε με τις καλύτερες διασφαλίσεις. Η αξιολόγηση του χαρακτήρα θα βασιστεί σε πληροφορίες από προηγούμενες συναλλαγές, την δραστηριότητά του κ.λ.π. Το επίπεδο ζωής καθορίζει τις δαπάνες συντήρησης της οικογένειας και επομένως επηρεάζει άμεσα τη ροή των διαθέσιμων μετρητών και τις δυνατότητες αποπληρωμής του δανείου.

2.3.2.6. Χρηματοοικονομικά στοιχεία

Σχετικά με τα χρηματοοικονομικά στοιχεία πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των μονάδων εκείνων που δεν τηρούν λογιστικά βιβλία και σε αυτών που τηρούν. Στην πρώτη κατηγορία, η χρηματοοικονομική ανάλυση θα βασιστεί σε στοιχεία που θα εκτιμηθούν από τον ίδιο τον αναλυτή σε συνεργασία και από πληροφορίες που θα δώσει εκείνος που ενδιαφέρεται να δανειστεί. Ο αναλυτής πρέπει όμως να είναι επιφυλακτικός σε κάθε στοιχείο ή πληροφορία, χωρίς όμως η επιφυλακτικότητα αυτή να εκδηλώνεται στις συζητήσεις με τον υποψήφιο για απόκτηση δανείου. Κάθε στοιχείο ή πληροφορία πρέπει να διασταυρώνεται σε συσχέτιση με το παρελθόν και σε συζήτηση με τον ενδιαφερόμενο, έτσι ώστε να αξιολογείται και η αξιοπιστία του. Τα χρηματοοικονομικά στοιχεία που ενδιαφέρουν περισσότερο και πρέπει να υπολογιστούν σε αυτές τις περιπτώσεις είναι το ταμιακό πρόγραμμα(του προηγούμενου, του τρέχοντα και του επόμενου χρόνου), τα οικονομικά αποτελέσματα και η δανειακή επιβάρυνση. Το ταμιακό πρόγραμμα είναι το πιο σημαντικό, γιατί δείχνει τις δυνατότητες της μονάδας για πληρωμές. Το ταμιακό πρόγραμμα θα συνταχθεί για το επόμενο έτος ή τα επόμενα έτη , ανάλογα με τη διάρκεια του δανείου που αξιολογείται. Η σύνταξη του ταμιακού προγράμματος προϋποθέτει την πρόβλεψη διαφόρων άλλων μεγεθών, όπως ποσότητα παραγωγής, τιμές, δανειακές υποχρεώσεις κ.λ.π. Η πρόβλεψη των στοιχείων αυτών δεν είναι μεν εύκολη, αλλά θα πρέπει να βασιστεί σε συνεχή συζήτηση με τον ίδιο το δανειζόμενο καθώς και στη γενική γνώση του κλάδου και του τομέα γενικότερα. Τα ίδια ισχύουν και για την εκτίμηση των οικονομικών αποτελεσμάτων των προηγούμενων και των επόμενων χρόνων. Ο υπολογισμός της δανειακής επιβάρυνσης προϋποθέτει τη γνώση όλων των

υποχρεώσεων του δανειζομένου κατά τη στιγμή της ανάλυσης καθώς και την αξία των περιουσιακών στοιχείων ιδιαίτερα των παγίων.

Στη δεύτερη κατηγορία, τηρούνται πλήρη λογιστικά βιβλία και συντάσσεται ισολογισμός με ανάλυση του λογαριασμού «αποτελέσματα χρήσης». Στις περιπτώσεις αυτές, πρέπει πρώτα να εκτιμηθεί η αξιοπιστία του ισολογισμού και των αποτελεσμάτων, γιατί στη χώρα μας για φορολογικούς λόγους, παραπτοιούνται πολλά στοιχεία. Εξαίρεση σε αυτό αποτελούν οι συνεταιριστικές οργανώσεις, οι οποίες λόγω της φύσης τους και των φορολογικών απαλλαγών, αποφεύγουν συνήθως να παραπτοιούν τα φορολογικά μεγέθη.

Ο έλεγχος των στοιχείων του ισολογισμού πρέπει να περιλαμβάνει οπωσδήποτε αξιολόγηση της ποιότητας των αποθεμάτων και απαιτήσεων καθώς και των υποχρεώσεων. Ανάλογα λοιπόν με τις εκτιμήσεις του αναλυτή από την αξιολόγηση των στοιχείων θα συνταχθεί το ταμειακό πρόγραμμα και θα υπολογιστούν ορισμένοι δείκτες που θα δίνουν την εικόνα της γενικής κατάστασης και της εξέλιξης της μονάδας καθώς και τα οικονομικά αποτελέσματα για το επόμενο ή τα επόμενα χρόνια.

Όμως πέρα από κάθε δείκτη και αριθμητικό μέγεθος, καλύτερα αποτελέσματα έχει η προσωπική επαφή με τον δανειζόμενο, στην οποία μπορεί να συζητηθούν η αξιοπιστία και η ποιότητα όλων των στοιχείων. Η συζήτηση φέρνει καλύτερα αποτελέσματα από την έγγραφη επικοινωνία με τον δανειζόμενο ή από την τακτική που ακολουθείται από ορισμένους αναλυτές να ζητούν έγγραφη απάντηση σε μια λίστα ερωτημάτων.

Με τη συζήτηση είναι ευκολότερο να αξιολογηθεί η ποιότητα των στοιχείων και των πληροφοριών, αρκεί ο ασχολούμενος με την ανάλυση να έχει την σχετική εμπειρία και να έχει μελετήσει την περίπτωση η οποία εξετάζεται και είναι υποψήφια δανείου.

2.3.2.7. Εργασιακές σχέσεις

Οι σχέσεις του αγρότη- επιχειρηματία με το εργατικό δυναμικό είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει άμεσα την πορεία της μονάδας, γιατί οι καλές σχέσεις αποτρέπουν τυχόν προβλήματα και διακοπή της λειτουργίας της μονάδας. Αυτό αφορά κυρίως της μονάδες επιχειρηματικής μορφής και τις μεγάλες συνεταιριστικές μονάδες.

Για τις μονάδες οικογενειακής μορφής, η κύρια πηγή του εργατικού δυναμικού είναι η ίδια η οικογένεια και επομένως το ενδιαφέρον στρέφεται προς τις σχέσεις των μελών της οικογένειας μεταξύ τους. Οι σχέσεις του φορέα της μονάδας προς τα μέλη της οικογένειάς του, η εργατικότητα και οι ικανότητες των άλλων μελών είναι χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την εξέλιξη της μονάδας. Μια οικογένεια με στενούς δεσμούς, με εργατικά και ικανά μέλη θα βοηθήσει περισσότερο στην επιτυχία της μονάδας και θα ανταποκριθεί καλύτερα σε υψηλότερες δανειακές υποχρεώσεις.

Μια οικογένεια αυτής της μορφής μπορεί να αντιμετωπίσει με επιτυχία πρόσκαιρες κρίσεις, ενώ αντίθετα μια οικογένεια με χαλαρούς δεσμούς και με μέλη που δεν συντονίζονται, είναι βέβαιο ότι θα εγκαταλείψει τη μονάδα μόλις εμφανιστεί η πρώτη δυσκολία.

2.3.2.8. Δαπάνες Εργασίας

Οι δαπάνες εργασίας είναι ένα τμήμα του κόστους λειτουργίας ή της παραγωγής της γεωργικής μονάδας(ή βέβαια οποιασδήποτε άλλης επιχείρησης). Στις μονάδες επιχειρηματικής μορφής και στις συνεταιριστικές επιχειρήσεις οι δαπάνες εργασίας, είναι μάλλον σταθερές παρά μεταβλητές δαπάνες. Πραγματικά, η απόλυση εργατικού δυναμικού, με την ισχύουσα νομοθεσία, απαιτεί πολύ χρόνο και υψηλές αποζημιώσεις. Καλό είναι λοιπόν στους προγραμματισμούς οι δαπάνες εργασίας να θεωρούνται σταθερές. Άλλωστε η απόλυση του προσωπικού συνεπάγεται πολλές φορές σημαντικό κόστος(άμεσο ή έμμεσο), όπως αποζημιώσεις ή αναστατώσεις και απεργίες. Αυτό δείχνει ότι κάθε αύξηση του προσωπικού πρέπει να γίνεται με προσοχή και ύστερα από αυστηρή αξιολόγηση των ωφελειών και του κόστους.

Με ιδιαίτερη προσοχή επίσης, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται κάθε πρόσληψη νέου προσωπικού, γιατί συνεπάγεται μια μόνιμη δαπάνη για την επιχείρηση και συγχρόνως η ισχύουσα νομοθεσία δεν επιτρέπει την επανόρθωση εκ των υστέρων, των συνεπειών που έχουν οι λανθασμένες προσλήψεις.

Για τις μονάδες οικογενειακής μορφής, οι δαπάνες εργασίας είναι κυρίως οι δαπάνες διαβίωσης της οικογένειας αφού, η οικογένεια αποτελεί την κύρια πηγή εργατικού δυναμικού. Αλλά και εδώ οι δαπάνες εργασίας αποτελούν σταθερές δαπάνες και το ύψος τους εξαρτάται από το μέγεθος και τη σύνθεση της οικογένειας, το επίπεδο ζωής κ.λ.π. Οι οικογενειακής μορφής μονάδες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη ακαμψία στο εργατικό δυναμικό και στις δαπάνες εργασίας, γιατί δεν έχουν δυνατότητα επιλογής των εργαζομένων, αλλά από την άλλη πλευρά εξασφαλίζεται επιμέλεια και ενδιαφέρον για τις επιμέρους εργασίες, στοιχεία που δεν εξασφαλίζονται εύκολα από τους εργαζόμενους στις μεγάλες αγροτικές μονάδες.

2.3.2.9. Κρατική Πολιτική

Υπάρχουν πολλοί τρόποι που η κάθε κυβέρνηση παρεμβαίνει στη λειτουργία των επιχειρήσεων και ιδιαίτερα των αγροτικών. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η παρέμβαση είναι εμφανής συνέχεια και σε ορισμένες περιπτώσεις ανταγωνίζεται την ιδιωτική πρωτοβουλία και την επιχειρηματική δραστηριότητα.

Η αγορανομική πολιτική είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Με κυβερνητικές αποφάσεις καθορίζονται ανώτατες ή κατώτατες, γεγονός που δυσκολεύει τον προγραμματισμό και τη σχεδιασμένη επιχειρηματική δραστηριότητα. Μερικές φορές οι τιμές αυτές καθορίζονται χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τα πραγματικά στοιχεία του κόστους, με συνέπεια να οδηγούνται οι μονάδες σε αδιέξοδο.

Η κρατική (άμεση ή έμμεση) παρέμβαση στην εμπορία των προϊόντων εξασφαλίζει μεν στους αγρότες από τις διακυμάνσεις των τιμών, αλλά δημιουργεί προβλήματα στις εμπορικές και μεταποιητικές επιχειρήσεις, ιδιωτικές και συνεταιριστικές.

Η έμμεση πίεση στις συνεταιριστικές οργανώσεις σκοπό έχει να απορροφηθούν μεγάλες ποσότητες αγροτικών προϊόντων και μάλιστα σε τιμές που δεν

δικαιολογούνται από την αγορά και έτσι οδηγεί σε οικονομικό αδιέξοδο πολλές συνεταιριστικές μονάδες

Η πολιτική για το περιβάλλον είναι ένας άλλος παράγοντας που δημιουργεί πολλές φορές προβλήματα σε κλάδους ή συγκεκριμένες μονάδες. Η συνεχής και απρογραμμάτιστη μεταβολή της πολιτικής αυτής έχει δημιουργήσει προβλήματα σε κτηνοτροφικές μονάδες και μερικές από αυτές έχουν αναγκαστεί να διακόψουν τη λειτουργία τους.

Η πολιτική εισαγωγών εξαγωγών, οι περιορισμοί στο συνάλλαγμα και γενικά οι παρεμβάσεις που αλλοιώνουν τον ανταγωνισμό και περιορίζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα, είναι τομείς που εκδηλώνεται η επίδραση της κρατικής πολιτικής στη λειτουργία και εξέλιξη των αγροτικών μονάδων και των επιχειρήσεων γενικότερα. Γι' αυτό ο ασχολούμενος με την πιστωτική ανάλυση θα πρέπει να λάβει υπόψη την κάθε περίπτωση από πλευράς κρατικής παρέμβασης και με βάση τις υπάρχουσες πληροφορίες να προβλέψει τις επιδράσεις που θα έχει στη δανειζόμενη αγροτική μονάδα η αναμενόμενη νέα κατάσταση.

2.3.2.10. Δυνατότητες Επαναδανειοδότησης

Οι ανάγκες των εκμεταλλεύσεων για δανειακά κεφάλαια έχουν γίνει μόνιμες, γι' αυτό και οι τράπεζες έχουν φτάσει με διάφορους τρόπους να προσφέρουν «μόνιμο» κεφάλαιο κίνησης. Τα δάνεια που καλύπτουν τις δαπάνες λειτουργίας της μονάδας ανανεώνονται συνεχώς, αφού ο δανειζόμενος καταβάλλει τους τόκους που βαρύνουν το δάνειο. Η ανανέωση γίνεται είτε άμεσα από την ίδια την τράπεζα με τη μορφή άλλων δανείων, είτε από άλλες τράπεζες, οπότε το χορηγούμενο δάνειο χρησιμοποιείται ουσιαστικά για την εξόφληση παλιότερων δανείων. Αποτέλεσμα της τακτικής αυτής είναι οι επιχειρήσεις να αδυνατούν σε οποιαδήποτε στιγμή να εξοφλήσουν το σύνολο των δανείων τους.

Η δυνατότητα του δανειζομένου να ανανεώσει τα δανειά του, αποτελεί ένα στοιχείο που διευκολύνει την εξόφληση του δανείου σε μια συγκεκριμένη τράπεζα. Η δυνατότητα αυτή εξαρτάται από την πορεία της μονάδας, την πιστωτική επιφάνεια του δανειζομένου και την προσφορά δανειακών κεφαλαίων.

Η ανανέωση του δανείου από την άλλη τράπεζα αποτελεί ουσιαστικά την μεταφορά του κινδύνου σε άλλο δανειστή και χρησιμοποιείται συνήθως από την τράπεζα που είναι ο αρχικός δανειστής στις περιπτώσεις εκείνες που διαπιστώνει ότι η εξέλιξη της μονάδας προβλέπεται να δημιουργήσει. Για να πραγματοποιηθεί με επιτυχία η μεταφορά των δανείων σε άλλες τράπεζες πρέπει να γίνει την κατάλληλη εποχή σταδιακά και χωρίς θόρυβο, ώστε να μη δημιουργήσει ανησυχίες στις άλλες τράπεζες. Αυτό όμως προϋποθέτει σωστές προβλέψεις και γνώση της τραπεζικής αγοράς.

Η μεταφορά του δανείου σε άλλους δανειστές γίνεται δύσκολη, στις περιπτώσεις που η συγκεκριμένη τράπεζα είναι αποκλειστικός δανειστής και ο δανειζόμενος δεν μπορεί να εξασφαλίσει δάνειο με τους ίδιους όρους από άλλες πηγές. Η κατάσταση αυτή παρουσιάζεται στον αγροτικό τομέα της χώρας μας, όπου η Α.Τ.Ε. καλύπτει το σύνολο των δανειακών αναγκών των αγροτικών εκμεταλλεύσεων με όρους ευνοϊκότερους από αυτούς που ισχύουν στις άλλες τράπεζες. Στις περιπτώσεις αυτές μεταφορά μέρους του δανεισμού σε άλλες τράπεζες έχει ως συνέπεια να αυξάνουν οι επιβαρύνσεις της μονάδας και έτσι να μειώνονται τα διαθέσιμα μετρητά της για την εξόφληση των δανείων. Λόγω των συνθηκών αυτών, οι τράπεζες της κατηγορίας αυτής πρέπει να αξιολογούν με πολλή προσοχή τη δανειακή επιβάρυνση των πιστούχων της.

Επίλογος – Συμπεράσματα

Η περίοδος 1980 - 1995 ήταν η καθοριστικότερη για την πορεία και την ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας. Τότε, κατά την ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρχε σκεπτικισμός για τις επιπτώσεις που θα είχε η αλλαγή αυτή. Στις αρχές της δεκαετίας του '80 ο προβληματισμός αφορούσε το κόστος που θα είχε η ένταξη, ενώ στις αρχές της δεκαετίας του '90 ο προβληματισμός είχε ως θέμα τις συνεχόμενες προσαρμογές (τεχνολογικές, μορφωτικές και οικονομικές) καθώς επίσης και την βελτίωση των χαμηλών επιδόσεων που είχαν δημιουργηθεί από την ένταξη.

Μεγάλο ρόλο την περίοδο αυτή έπαιξε όχι μόνο για την ελληνική γεωργία αλλά και για τις υπόλοιπες χώρες - μέλη της Ε.Ε. η Κοινή Αγροτική Πολιτική (Κ.Α.Π.) Η ΚΑΠ λοιπόν με τη βοήθεια των οργάνων της αλλά και με τους συνεχείς διακανονισμούς και τους κανόνες που επέβαλε βοήθησε τις χώρες - μέλη να ξεπεράσουν τα εμπόδια που υπήρχαν και να βοηθήσουν στην αναδιάρθρωση της γεωργίας τους. Μάλιστα στην ελληνική γεωργία συνέβη το εξής: σε σύγκριση με τους υπόλοιπους τομείς της ελληνικής οικονομίας, η γεωργία καρπώθηκε το μεγαλύτερο όφελος από την Ε.Ε.

Συνοψίζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της γεωργίας της χώρας μας που ήταν:

- α) η περιορισμένη διαθεσιμότητα του γεωργικού εδάφους,
- β) η ιδιαίτερα μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση που δημιουργήθηκε από την κατατεμάχιση του γεωργικού κλήρου,
- γ) η χαμηλή παραγωγικότητα άρα και αποδοτικότητα στους γεωργικούς τομείς και
- δ) η συγκρότηση των παραγωγών σε ένα σύστημα πολλών και μικρών γεωργικών συνεταιρισμών ,

που δεν βοηθούσαν ουσιαστικά στην επίλυση των προβλημάτων, η ΚΑΠ με την δράση της προσπάθησε να δώσει ένα τέλος στη συνέχεια αυτή. Τότε υπήρξε σημαντική βελτίωση στο βαθμό εκμηχάνισης της γεωργίας, διακοπή του τεμαχισμού του γεωργικού κλήρου και μια μικρή αύξηση του μεγέθους του και τέλος μια στήριξη των τιμών του αγροτικού εισοδήματος.

Μεγάλο ρόλο για την εξέλιξη της ελληνικής γεωργίας έπαιξε και η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.). Η ΑΤΕ λόγω της ιδιαιτερότητας που έχει έδωσε σε πολλά προβλήματα του γεωργικού τομέα λύσεις που ως γνωστόν τα περισσότερα ήταν διαρθρωτικά. Οι γεωργοί βρήκαν τους κατάλληλους πόρους για να βελτιώσουν την απόδοσή τους και να εκσυγχρονίσουν την εκμετάλλευσή τους. Το σημαντικότερο πάντως ήταν ότι οι όροι αποπληρωμής ήταν αρκετά ευνοϊκοί έτσι ώστε να μην πιέζονται οικονομικά για να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους. Κάθε αίτημα δανειοδότησης στην ΑΤΕ εξετάζοντας παίρνοντας υπόψη ποικίλους παράγοντες και όχι μόνο από την πλευρά της Τράπεζας (που ήθελε φυσικά την ταχύτερη εξόφληση του δανείου) αλλά και τις οικονομικές δυνατότητες του υποψηφίου δανειοδοτούμενου.

Επίσης όσον αφορά τα στατιστικά στοιχεία από τις απογραφές του πληθυσμού και τους οικονομικούς δείκτες υπήρξαν πολλές αλλαγές. Κατ' αρχάς βελτιώθηκε το μορφωτικό επίπεδο των αγροτών. Για παράδειγμα τις δεκαετίες '70 και '80 το ποσοστό των ατόμων που δεν είχαν τελειώσει το δημοτικό και ήταν αναλφάβητοι ήταν 46,8% και 36% αντίστοιχα. Στην απογραφή του '91 το ποσοστό στην περίπτωση αυτή είχε μειωθεί στο 2,2%. Επίσης στην ίδια απογραφή προκύπτει ότι το 17,85% είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης σε σχέση με παλαιότερες απογραφές που ήταν 1% (στην απογραφή του '71) και 2,3 (στην απογραφή του '81). Η βελτίωση αυτή του μορφωτικού επιπέδου βοήθησε τους αγρότες να αντιληφθούν την σημασία που έχει η σωστή οργάνωση και ο χειρισμός των συντελεστών παραγωγής που έχουν στην κατοχή τους με αποτέλεσμα να επιτυγχάνουν μεγαλύτερες αποδόσεις.

Βέβαια αυτό δεν θα ήταν δυνατό μόνο από την ανάπτυξη αυτή της εκπαίδευσης των Ελλήνων αγροτών. Μεγάλο ρόλο έπαιξαν και οι επιχορηγήσεις από το ελληνικό κράτος ή άλλους κρατικούς φορείς. Το έτος 1980 οι επιδοτήσεις ήταν ύψους μόλις 18 δις δρχ. όμως σταδιακά αυξήθηκαν με αποτέλεσμα το 1987 να φτάσουν στο ύψος των 378 δις. δρχ.

Η ελληνική γεωργία έτσι έφτασε σε αρκετά ικανοποιητικά επίπεδα βοηθούμενη και από την τραπεζική και κυβερνητική πολιτική αλλά και από την Ε.Ε. Όμως δεν

παύει να έχει αρκετά προβλήματα ακόμα που χρειάζονται λύση. Οι εξελίξεις στην οικονομία είναι γρήγορες και η Ελλάδα θα πρέπει οπωσδήποτε να προσαρμοσθεί.

Τα μεγάλα έργα που έγιναν από τα δύο Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης δημιούργησαν ή βελτίωσαν τις υποδομές που υπήρχαν και δημιουργούν προοπτικές για την περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1. ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Θ. Α.** (1991)
Η ελληνική γεωργία στα πλαίσια της ΕΟΚ. Επιπτώσεις από την ένταξη
Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα
- 2. ΚΑΡΑΜΠΑΤΣΟΥ - ΠΑΧΑΚΗ Κ.** (1992)
Η αναμόρφωση της ΚΑΠ και οι προοπτικές για την Ελλάδα.
Εκδόσεις ΚΕΠΕ, Αθήνα
- 3. ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ Ν.** (1992)
Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα
Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα
- 4. ΣΑΠΟΥΝΑΣ Γ.** (1991)
Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα: Προβλήματα και προοπτικές
Μελέτες αγροτικής οικονομίας ΑΤΕ, Αθήνα
- 5. ΠΑΥΛΟΣ ΣΠΑΘΗΣ** (1995)
Αγροτική Πολιτική και Συνεταιρισμοί
Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα
- 6. ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ Ν. , ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Α.** (1983)
Η ιστορία της ΕΟΚ από τη Ρώμη στο Maastricht. Η συνθήκη του Maastricht
Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα
- 7. ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΡΗΣ Γ.** (1987)
Γεωργική Ανάπτυξη και Γεωργική Οικονομική Πολιτική. Η Ελληνική Περίπτωση
Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

8. ΜΕΡΓΟΣ Γ., ΝΤΕΜΟΥΣΗΣ Μ., ΚΑΤΡΑΝΙΔΗΣ Σ.,

ΛΙΑΝΟΣ Θ., ΔΑΜΙΑΝΟΣ Δ. (1996)

Αγροτική Οικονομική. Θεωρία και Πολιτική

Εκδόσεις Ε. Μπενού, Αθήνα

9. ΣΤΑΜΑΤΟΥΚΟΣ Γ., ΣΠΑΘΗΣ Π. (1991)

Αγροτική Πίστη

Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα

10. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Δ. (1987)

Αγροτική και Συνεταιριστική Ανάπτυξη

Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα

11. Ε.Σ.Υ.Ε. : Απογραφές Πλυθυσμού

12. ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Μηνιαία Στατιστικά Δελτία

